

SZÜTS ZOLTÁN

Egyetem 2.0

2014

SZÚTS ZOLTÁN

EGYETEM 2.0

Az internetes publikációs paradigma, az interaktív tanulási
környezet és a felhasználók által létrehozott tartalom kihívásai a
felsőoktatásban

KODOLÁNYI JÁNOS FŐISKOLA

SZŰTS ZOLTÁN

EGYETEM 2.0

AZ INTERNETES PUBLIKÁCIÓS PARADIGMA, AZ INTERAKTÍV
TANULÁSI KÖRNYEZET ÉS A FELHASZNÁLÓK ÁLTAL LÉTREHOZOTT
TARTALOM KIHÍVÁSAI A FELSŐOKTATÁSBAN

KODOLÁNYI JÁNOS FŐISKOLA

2014

A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Szerkesztette: Glavanovics Andrea

Lektorálta: Szűts-Novák Rita

A borítót Lastchance1291 "Pleasure Beach Movie Theater August 2012" képének felhasználásával készítettük
(http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pleasure_Beach_Movie_Theater_August_2012.png#mediaviewer/File:Pleasure_Beach_Movie_Theater_August_2012.png)

Szűts Zoltán ©

Kiadó: Kodolányi János Főiskola, 2014
Felelős kiadó: Dr. h. c. Szabó Péter PhD, rektor
ISBN 978-615-5075-23-0

A Tanulás 2.0 kötet a Creative Commons „Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 ” licenz alá tartozik. Ezen anyagokra a fent említett licenz feltételei érvényesek.

Ritának, Csengének és Nimródnak

Tartalomjegyzék

Előszó	5
Bevezetés	8
Az internetes publikációs paradigma, az interaktív tanulási környezet és a felhasználók által létrehozott tartalom kihívásai a felsőoktatásban	15
Az új paradigma - digitális írástudás és life long learning	17
Az új paradigma természete. A Web 2.0.....	20
A világháló mint platform és a platformfüggetlen konvergens média és tanulási környezet	22
Címkézés.....	22
Tömegek bölcsessége.....	23
Információ és kommunikációs folyamatban való részvétel mint hajtóerő.....	24
Az interakció mint paradigmaváltó elem	25
Centralizáltság hiánya	25
Diverzitás vagy hosszú farok (long tail)	25
Az újfajta tudás és a hitelesség kérdése.....	26
Szerzői jogok, másolás, hamisítás, creative commons.....	27
Mashupolhatóság és remixelhetőség	28
Hálózatosodás	28
A bizalom megrendülése.....	29
A nyilvánosság és tudás új terei	31
A nyilvánosság fogalmának átalakulása. Polgári nyilvánosság és információszerzés.....	32
Nyilvánosság a világháló korában	34
A nyilvánosság és a világháló nyitott természete	35
Közösségi média használata a felsőoktatásban	39
A hitelesség problémája.....	40
A copy+paste kísértete.....	42
Wikipédia az egyetemen, egyetem a Wikipédián	43
Facebook az egyetemen.....	49

Atipikus tanulási felületek: A Twitter+	51
Oktatóvideók a YouTube-on	51
Képi fordulat az atipikus tanítási formákban	52
Online faliújság reboot	53
Ismerősök helyett témakörök	53
A viralitás mesterséges gerjesztése.....	54
Khan Akadémia.....	54
Áttörés az élményközpontú oktatásban	55
Lehet-e izgalmas az e-learning?	56
Iskola 2.0	56
Tanuló 2.0.....	58
Tanár 2.0.....	58
MOOC - A jövő egyik lehetséges felsőoktatási modellje.....	62
Munkaerő piaci szempontok.....	64
A plágium problematikája	64
A plágium Janus arcú megítélése	66
A másolás mindennapi gyakorlata	67
Publikációk tengere	68
Plágiumkereső programok	69
Aggályok – magányosan az éjszakában.....	70
A jövő iskolája?.....	71
Paradigmaváltás a művészettörténeti oktatásban. A Google Art Project és a Múzeum újjászületése a világhálón	74
Digitális demencia – digitális eszközökkel a felejtés ellen vagy mellett	77
Az online publikációs környezet szabályozásának kérdései.....	82
Az online publikációs paradigmaváltás fontos momentuma. Elsötétítés és visszavonulás. SOPA, ACTA, HADOPI.....	83
A sikertelen jogi szankcionálás tradíciója és a fájlcsere technológiák	85
Az ingyenesség filozófiája és a gyarmatosítási kísérlet szellemi alapjai.....	86
Felhasználói attitűdök	87

(El)birtokolható információ és szerzői jog a digitális környezetben	88
Creative Commons	90
A tudás megosztása Web 2.0-ás környezetében	91
Tartalomlétrehozási folyamat és szerzőség Web 2.0-ás környezetben.....	92
Milyen értéket képvisel az, ami megfoghatatlan?	94
A tartalom tulajdonjogának szabályozása.....	95
1. modell.....	96
2. modell.....	96
Irodalom	98

Előszó

Hálózatok korát éljük. Soha nem voltak ilyen közel egymáshoz szövegek, képek, videók, írók, olvasók, szerkesztők. Könyvesboltjaink egyszerre léteznek tárgyi és virtuális világban, nyomtatott könyveket rendelünk hálózatról, digitális könyveket olvasunk online. Az új, szingularitás utáni korszakot a tudásban és tudásátadásban is ez a behálózottság jellemzi majd.

Az *Egyetem 2.0* nem azért íródott, hogy megoldást kíséreljen meg adni a felsőoktatás intézményi, szervezeti, tudományelméleti kérdéseire. A kötet célja anélkül inkább, hogy bemutassa, és a rendelkezésre álló információk alapján elemezze mindazon jelenségeket, melyek valamilyen módon a jelenben az egyetem fogalmához, az ott folyó tanulási, tanítási, és részben kutatási folyamatokhoz kapcsolódnak. Azért *2.0*, mert a munka már címében deklarálja, a közösség által létrehozott tartalom, az online elérhető állományok megosztása és véleményezése az uralkodóvá váló paradigmává lehet és nagy valószínűséggel lesz. Nem létezik tehát *Egyetem 1.0*, ez a kötet nem folytatás, hanem kezdet, és minden újabb jelenség csoporttal a verziószámot kissé feljebb kell módosítani, így, online kiadvány révén cél a bővített, a mindig aktuális helyzetre reflektáló 2.1, 2.2 változatok megjelenítése. Ez a fokozatos verziószám növelés sémája egészen addig fogja tartani magát, míg 3.0 alatt nem kerül sor újabb paradigmaváltásra a szemantikus web, vagy valami más, egyelőre nem látható globális és radikális jelenség hatására.

A kötet megjelenését a témában a következő tanulmányaink előzték meg, melyekre a munka alapoz:

Szűts Zoltán. *A világháló metaforái*. Budapest: Osiris, 2013.

Szűts Zoltán, Molnár György. „*Advanced mobile communication and media devices and applications in the base of higher education.*” *SISY 2014, IEEE 12th International Symposium on Intelligent Systems and Informatics*, September 11–13, 2014. Szabadka.

Szűts Zoltán. „Digitális demencia – digitális eszközökkel a felejtés ellen vagy mellett.” *E-nyelvmagazin*, 2013.

Szűts Zoltán. „A web 2.0 kommunikációelméleti kérdései.” *Jel-Kép* 1-4 (2012)

Szűts Zoltán. „Idegen tollak: A plágium.” *IPM*, 2013/1, 80-83.

Szűts Zoltán, Yoo Jinil. „A magyar civil crowdsourcing és crowdfunding jó gyakorlatai – Internetes közösségek új szerepben.” *Civil Szemle* 10.3 (2013): 31-43.

Szűts Zoltán, Yoo Jinil. „A világháló nyitott természetéből fakadó civil diskurzus lehetőségei – A Facebook magyarországi civil nyilvánosságának vizsgálata.” *Civil Szemle* 10.4 (2013): 5-22.

Szűts Zoltán. „Irodalom és medialitás - Az internetes publikációs paradigma és az online szövegek értelmezésének kérdései.” *Irodalomismeret*, 13.1 (2014): 84-88.

Szűts Zoltán, Yoo Jinil. „Digitális kultúránk aktuális kérdései. Milyen értéket képvisel az, ami megfoghatatlan.” *Információs Társadalom* 14.1 (2014): 110-117.

Szűts Zoltán. „Közösségi média és WEB 2.0 alapú tanulási formák integrálása a felnőttképzésbe.” *EDU Szakképzés-, és környezetpedagógia elektronikus szakfolyóirat* 4.1 (2014): 37-45.

Szűts Zoltán. „Irodalmi hálózatok, hálózati irodalom - Az új publikációs paradigma és a közösség által létrehozott tartalom.” *Századvég* 18.3 (2014): 73-89.

Szűts Zoltán. „Szingularitás előtt – papír és képernyő között.” *Korunk* 3.10 (2014): 29-34.

Szűts Zoltán. „A blogfordulat.” *Figyelő* 56.2 (2012): 46-47.

Köszönet illeti a Kodolányi János Főiskolát a munkámhoz nyújtott

A kötet megjelenését megalapozó kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

okostelefon, virtuális-tér, hagyomány, olvasás, nyomdagép, hálózat, Memex, változás, tömegkommunikáció, MSN, társadalom, világhálósebesség, könyvszámítógép, információs-kor, hiperlinkképernyő, médiakonvergencia

Bevezetés

Ahogy a tanulási-tanítási környezetről folytatott vitákba, úgy a felsőoktatásról szóló diskurzusba is bekerült a felhasználók által létrehozott tartalom és közösségi oldalak problematikája. Ezzel egy időben a recepció lényeges kérdéseivé vált a megváltozott tanár-tanuló viszony, a hiteles források kérdése, illetve a tudás megszerzésének átalakult módja. A világháló mindennapi életbe való beépülésének következményeként radikálisan megváltozott az információszerzés, olvasás, valamint a tanulás mechanizmusa. Ennek következményeként a felhasználók részéről ma igény mutatkozik az ismeretek gyors megszerzésére. Az okok közé sorolhatjuk az olvasási szokások átalakulását, az igényt és kényszert, hogy a tudáshoz minél gyorsabban férjenek hozzá, és a pragmatikus szempontot, miszerint az olvasókból lett felhasználók nagy része már nem nyomtatott, hanem online szakirodalmat használ, és nem könyvtárban, hanem a világhálón keres.

Az információs kor természetének köszönhetően a felsőoktatásban tanulók mind tágabb horizonton kívánnak ismereteket szerezni, az információszerzés gyors és kényelmes elérése érdekében alapkönyvtárként már az internetet használják. A hallgatók egy része inkább ösztönösen, a mindennapi felhasználói gyakorlat sémái szerint közelít az online források felé, vagy a nyomtatott szöveg stratégiáit követve még nem képes biztonsággal eligazodni a világhálón megjelenő információ között. Ebben a vállalkozásban intézményesített módon, rendszeresített ismeretekkel kell segíteni őket. Tapasztalat, hogy a világháló, a linkelés, a digitálisan rögzített szövegben történő keresés, illetve a szövegrészek könnyű másolhatósága átalakítja az eddigi akadémiai hagyományt is. A leggyakoribb gyakorlati probléma, mellyel szembesülünk, a nem megfelelő hivatkozás, szélsőséges esetben pedig a copy+paste kísértete a forrás megjelölése nélkül. Nem kevesebbet kell előírunk ma az oktatás számára, mint azt, hogy legyen belőle kutató megismerés, melynek során a hallgatók maguk sajátítják el a gyakorlatban a tudományos munka során használható alkalmazásokat, illetve kritikai tudást mely képessé teszi őket a hiteles online források felismerésére és használatára.

Jelentős változások tanúi lehetünk. Ma már az elsős diákok is egyszerre sajátítják el az írás-olvasás képességét a digitális ismeretekkel. A digitális kultúra értékteremtő használatának képessége a digitális írástudás, mely széles skálán mozgó digitális eszközök hatékony használatát jelenti. Az ebből kimaradók pedig már nagyon gyorsan hátrányt szenvednek. Ahogy a kora-újkorban a latin nyelv

olvasásának és használatának nem ismerete a társadalom túlnyomó részétől elvette a lehetőséget, hogy esetleg feljebb kerüljenek a ranglétrán, a digitális kultúra ismeretének hiánya kizárhat minket az információs társadalomból és limitálhatja azt, hogy például milyen állást vagy pozíciót tölthetünk be. A jó hír az, hogy még az egyetemi képzés ideje alatt is behozható a hátrány.

Szingularitáshoz értünk. A világháló, és mindenhol jelenlévő digitális eszközök hatására olyan esemény küszöbén állunk, ahol a technológiai fejlődés és a társadalmi, illetve kulturális változások olyannyira felgyorsultak, és olyan módon és sebességgel változtatják meg mindennapi környezetünket, hogy mi, e szingularitás előtt élők képtelenek vagyunk ezeket felfogni vagy megbízhatóan, megnyugtatóan előre jelezni. Ennek egyik eleme, hogy az írás-olvasás természetét megváltoztató digitális paradigma, melyben egyszerre és egy személyben van jelen az író és olvasó, a könyv testének, szerepének, funkciójának újragondolását is szükségessé teszi. A médiakonvergencia hatására, mely csak felgyorsítja a szingularitás érkezését, a tartalom távol kerül a konkrét testtől, tértől és időtől, és bármikor megjeleníthető digitális eszközökön. Elmondhatjuk, hogy napjainkban a médiakonvergencia következménye, hogy valamennyi képernyőnkön, legyen az számítógép, tv, okostelefon vagy éppen táblagép, ugyanazon tartalmat tudjuk elérni ugyanazon módon, ezzel összeolvastva az eddig párhuzamosan létező médiumok tulajdonságait. A szingularitás bekövetkezte előtt még együtt él nyomtatott könyv és digitális szöveg.

Az egyetemnek, egyszerre mint jelenségnek és intézménynek a digitális kultúra kontextusában kell újraértelmeznie magát, immár 40 éve. Rab Árpád, a digitális kultúra jelenségét elemezve azt írja, hogy „az információs írástudás fogalma az 1970-es évek információs technológiai fejlődésének eredményeképpen jelent meg. Az elmúlt harminc év során a fogalom használata nagymértékben kiszélesedett, kibővült, újabb rétegeket kapott, más szempontból pedig beszűkült (egyre inkább a számítógépes/ vagy az internet használatára korlátozódik). Fontos megérteni, hogy az információs írástudás nem bizonyos eszközök kezelésének képességét jelenti, hanem az információ elérésének és felhasználásának képességét. Az információs társadalom polgára a jövőben nem élhet meg nélküle” (Rab 2007, 183). Z Karvalics László olvasatában „az információs kultúrát három ellenállhatatlan erő alakította: a (tömeg)kommunikáció megdöbbentően új lehetőséghorizontját életre hívó elektromosság forradalma, az információs folyamatokat iparszerűvé és professzionálissá tevő nagy szervezetek (a kormányzat, az üzlet, a katonaság és a kutatás-fejlesztés [egyetemek] intézményei), és az információ- és

tudásjavakat megvásárolni és otthonukban fogyasztani kész új típusú polgárok egymásra találása.” Csepeli György és Prazsák Gergő szerint a teljes információs társadalom ott jelenik meg, ahol a szélessávú, szimmetrikus kapcsolódásra alkalmas internet egyszerre jelen van mind a fizikai, mind a szociális térben. Ebben a környezetben az információs tér konstans módon bővül, tehát nincsenek határai, s minél több felhasználó (polgár) vesz részt benne, minél több tartalom és szolgáltatás kerül bele, annál hatékonyabban alakítja át az egész társadalmat, annak minden szereplőjét és intézményét (Csepeli, Prazsák 2010). Kötetünkben a digitális és információs kultúra definiálásához a fenti három definíciót tartjuk szem előtt.

A nyomtatott szöveg korát Marshall McLuhan után a szakirodalom, sőt a mindennapi diskurzus is ma már Gutenberg-galaxisként ismeri. McLuhan elméletei, melyek gyakran a technikai determinizmusra épültek, sokkolták kortársait, a jelenben azonban magától értetődőnek tűnnek. Ma már tehát nem hat az újdonság erejével, hogy McLuhan szerint a nyugati civilizáció változásában meghatározó szerepe volt a könyvnyomtatásnak, ahogy a jelenben az internet és a mindenhol jelenlévő informatika is hasonló paradigmaváltást idézett elő az információszerzésben és tanulásban- tanításban. A könyvnyomtatás nem csak, hogy lehetővé tette az ismeretek, információk széles körben való elterjesztését, hanem megváltoztatta a recepció addig megszokott formáit is. Paradigma-váltás játszódott le: a tudomány az ok-okozati kapcsolatok kutatását kezdte el, és az analízis vált az uralkodó módszerévé. A könyvnyomtatás tömegtermelést, a művek könnyű reprodukcióját tett lehetővé, így az ember a természeti és társadalmi környezetét is lassan saját akarata szerint formálta, s ezek a változások majd visszahatottak a kutatásra és oktatásra. Radikális módon megváltozott a tudás gyűjtésének, megismerésének és terjesztésének folyamata. Hasonló folyamatnak lehetünk tanúi a világháló 1990-es évekbeli megjelenése után is, ahol a tudás létrehozásának módjában történnek a legnagyobb változások, melyek az írható-olvasható hálózat és a Web 2.0 megjelenésével teljesebben ki, a mobil eszközök elterjedésével pedig bármi a tanulás színterévé vált.

Ahogy a nyomdagép radikálisan új kulturális produktuma a nyomtatott, és az oktatásban jelentős területvesztésen átesett könyv, úgy a világháló egyszerre írható és olvasható környezete is paradigmaváltást okozott. Míg a nyomdagép története és a technológia elterjedése számos mű témája, addig a technológia társadalmi és oktatási hatásával sokkal kevesebben foglalkoztak. Elizabeth Eisenstein, *The Printing Press as an Agent of Change* (1979) könyve volt az első, mely a

jelenség egészét tárgyalta (bár a témával korábban maga McLuhan is foglalkozott a Gutenberg-galaxisban). Eisenstein rámutat, hogy a nyomdagép megváltoztatta az addigi információgyűjtés, -tárolás, -feldolgozás, jegyzetekkel való ellátás valamint a nyilvánosságra hozás körülményeit. A könyvnyomtatás első százada még gyökeresen nem formálta át az örökölt (kézírásos) könyvkultúrát, a változások ezután következtek be és gyorsultak fel. Az olvasni tudók hirtelen felfoghatatlan mennyiségű szöveghez, képhez, ábrához fértek hozzá. És ezzel együtt soha nem tapasztalt gazdagság, s egyben zavar jelent meg a tudományban a korabeli egyetemeken. McLuhan szerint az alfabetikus írás kialakulása teremtette meg úgy mond a rögzített nézőpont – az időtálló kronológia, az egységes térbeli perspektíva, a gondolat tárgyának meghatározott szempontú szemlélete – paradigmáját, ám ez a paradigma csak a könyvnyomtatás korában lesz egyeduralgó (McLuhan 2001).

James Dewar 1998-ban publikált, *The Information Age and the Printing Press: Looking Backward to See Ahead* tanulmányában korunkat információs-korának a hálózatba kötött számítógép korának nevezi. Dewar tanulmányából számunkra három fontos párhuzam olvasható ki. Először is, az információs korban végbemenő változások épp olyan radikálisak lesznek, mint azok, melyek a 15. századtól zajlottak Európában. A nyomdagépnek szerepe volt a tudományos forradalomban, ehhez hasonló, erőteljes változások indultak már el az információs korban is. Míg a könyv az addig szétszórta létező tudás összegyűjtésére és terjesztésére vált alkalmassá, és korábban nem látott mennyiségű információhoz biztosított hozzáférést, addig a világháló és hordozója a hipertext kereszthivatkozások (hiperrefrenciák) révén kapcsolatot (linkeket) teremt a dokumentum egyes részei vagy az adott dokumentum és egy másik között, egyben egy új kommunikációs formát, a tömegkommunikáció „egyen–a–tömeghez” (one-to-many) jelenségét meghaladó „tömeg–a–tömeghez” (many-to-many) hozva létre.

Másodszor, az információ korának jövőjét a váratlan következmények – a mellékhatások – uralhatják majd. Az, hogy a Föld-központú univerzum helyére a Nap-központú lépett, mind a nyomdagép megjelenésének váratlan következménye. Jelenleg is tanúi vagyunk már az információ kora váratlan következményeinek, melyek nagymértékben befolyásolják az irányított változásokat, és okunk van azt hinni, hogy mind több ilyen jelenséggel találkozunk majd. Váratlan következmények: az e-mail felváltja a levelezést, a Web 2.0 megjelenése lehetővé teszi az olvasó és szerző szerepének ötvöztetését, a közösségi tudás (tartalom) létrehozá-

sát, az online platformok pedig lehetővé teszik egyetemek számára, hogy egyszerre több 10000 hallgató számára hirdessenek meg 1-1 kurzust. Váratlan fordulatnak tekinthető az is, hogy az online médiumot leíró nyelv, a hipertext semlegesíti adott esetben a művek szociológiai, filozófiai, történeti vonatkozásait, egyik pillanatról a másikra egy szögesen ellentétes felfogású szövegközegben találhatjuk magunkat, és a teljes átjárhatóságból kifolyólag képtelenek vagyunk egyetlen eszmerendszernek alávetni magunkat.

Harmadszor, több évtized telik el, mire az információs kor változásai végbe mennek, és a rendszer egészének áttekintésére csak kísérletet tehetünk. Az állítás látszólag megdőlni látszik, amennyiben elfogadjuk, hogy az új technológiák hatására relatívvá lett, felgyorsult az idő (Virilio 1986). Azonban csupán száz évvel a nyomdagép megjelenése után körvonalazódtak a változások. Míg a nyomdagép a korához képes hatalmas sebességgel terjedt, Gutenberg első, 1450-es mainzi gépének üzembe helyezése után csak 50 év telt el, és Európát meghódította az új technológia. Ez idő alatt annyi könyvet nyomtattak, mint amennyi kézirat született az azt megelőző millenniumban. Annak ellenére, hogy korunk egyik jellegzetessége a sebesség, évtizedekbe telik, amíg egyértelművé válik, milyen változások állandósulnak, és mi tűnik el, törlődik ki. Tanúi voltunk például az egyik legnépszerűbb önreprezentációs oldal, a MySpace eltűnésének, de hasonló sorsra jutott a népszerű MSN-n, mely a csevegés, a tanulásban is hasznosítható kommunikációs forma sokáig egyeduralkodó képviselője volt.

Igaz, hogy a világhálón a felhasználók a tudást nagyon gyors sebességgel terjesztik, egyáltalán nem biztos azonban, hogy biztosítják annak megőrzését, sőt, elképzelhető, hogy egy adott szöveg, kép, hanganyag (fájl) megsemmisülésének veszélye nagyobb, mint a könyv esetében, vagy a kézirat korában volt. A világhálón létező szöveg (tudás) jellegzetes vonása, hogy kevés példányban létezik. Ahhoz, hogy több szerző egyszerre végezhesen módosításokat, egyetlen egy példányt szabad használniuk. A világhálón való olvasás és írás jellege olyan, hogy a műveket gyakorlatilag nem mentjük el (át) a saját tárolónkra, hisz egy alapvető bizalommal vagyunk a fájl őrzője (nem tesszük fel a kérdést, hogy gépről vagy emberről van szó) iránt.

A tudás frissítésének, ellenőrzésének, újraírásának Leed szerint (1982) a nyomtatott könyv a kéziratos könyvekkel szemben egy „sztenderd terméke” volt, melyből több ezer másolat készült. Érdekes módon azonban a kiadók szokása volt az olvasói javításokat és hozzászólásokat begyűjteni, oly módon, hogy azok maguk

„küldték be” (a magyar középkori posta történetével, leírásával egy másik értekezésben lenne érdemes foglalkozni) véleményüket. Ez a visszajelzési rendszer megállította a lejegyzett tudás leépülését és a tudományos forradalomhoz vezetett. Azzal, hogy azonos másolatok jutottak el a különböző tudományágak képviselőihez, hatalmas mennyiségű adat érkezett vissza. Amíg előtte egy tudáskorpusz öröklődött a következő generációkra, addig a nyomtatás megjelenésével az olvasók folyamatosan „nyomoztak”, és ezzel előbbre vitték a tudományokat.

A visszajelzés ezen módja értelmezhető a több szerző – egy mű egyfajta korabeli verziójának is. A több szerző – egy mű kompozíció a világhálón jelenik meg újra, és a Web 2.0-ban teljeseedik ki. A digitálisan rögzített szöveg megszünteti a hagyományos katalogizálás kényszerét, ne tévesszük azonban szem elől, hogy az ily típusú kötöttség hiánya csak távolabb visz minket a rendszerezés gyakran hangzottatott vágyától. A vágytól, melyet Vannevar Bush még a 1945-ben, a Gutenberg-galaxis megjelenése előtt a következőképpen fogalmazott meg: „Mennyiben szolgálták eddig a tudomány és a kutatás nyomán feltalált eszközök az emberiség javát? [...] Megteremtették az emberek közötti gyors kommunikáció lehetőségét: megalkották a gondolatok rekordját, és lehetővé tették, hogy mindenki hozzáférhessen az emberi szellem eme tárházához, és szabadon vegyen belőle. Ettől kezdve a tudás már nem az egyeden keresztül, hanem a faj életén át gyarapodik és hagyományozódik. A kutatás egyre terebélyesedik. [...] A kutatni vágyó megdöbben, amikor sok ezer más tudományos dolgozó felfedezésével és eredményével találja magát szembe – eredményekkel, melyeket nincs ideje megérteni, még kevésbé megjegyezni, olyan gyorsan követik az újak. A probléma, úgy tűnik, még csak nem is az, hogy rosszul publikálunk, terjedelemben és témában a mindennapi érdekeket szem előtt tartva, hanem az, hogy a publikálás messze meghaladja azt a mértéket, amit képesek lennénk feldolgozni. Hihetetlen sebességgel gyarapodnak az ismereteink, de a fonál, mellyel a minket érdeklő információt keressük az így keletkezett labirintusban, a keresztvitorlázatú hajók óta nem változott” (Bush 1945).

Dropbox
konnektivizmus
skálafüggetlen · Google-Keep
digitális-írástudás · Google-Drive
blog Instagram · Snapchat
Facebook · HTML · LinkedIn
Pinterest · LMS

Az internetes publikációs paradigma, az interaktív tanulási környezet és a felhasználók által létrehozott tartalom kihívásai a felsőoktatásban

A felsőoktatásról szóló vitákba beépült a felhasználók által létrehozott tartalom és közösségi oldalak kérdésköre. A tanítás-tanulás, illetve digitális pedagógia megkerülhetetlen kérdéseivé vált a megváltozott tanár-tanuló viszony (a mindentudó tanár mellett megjelenik a világhálón kereshető tudás), a hiteles források kérdése, illetve a tudás megszerzésének tértől és időtől függetlenné vált módja. A digitális eszközök és világháló mindennapi életbe való beépülésének – az ubiquitous következményeként radikálisan megváltozott az információszerzés, olvasás, valamint a tanulás mechanizmusa. A felhasználók részéről a jelenben igény mutatkozik az ismeretek azonnali megszerzésére. Az információs társadalom viszonyai közepette a tudás jellege megváltozik: gyakorlatiassá, multimédiálissá és transzdiszciplinárisá lesz. Megváltoznak ugyanakkor a tudás megszerzésének jellemző mintázatai is: uralkodóvá válik az egész életen át tartó tanulás, ismét elhalványul a gyermek és a felnőtt közti éles – merőben újkori – fogalmi megkülönböztetés, a formális iskolai intézményeket pedig egyre inkább fölváltják a nyitott művelődés virtuális környezetei (Benedek 2008).

Mindennapi oktatási tapasztalat bizonyítja, hogy a jelenben az egyetemi hallgatók mindennapi életének részévé váltak a közösségi oldalak, kiemelten a Facebook. A Facebook üzenőfala, csevegő rendszere és szolgáltatásai időtől és tértől független hozzáférést biztosítanak számukra az információhoz. Emellett lehetőség van még virtuális csoportok, szempontjainkat figyelembe véve – tanulói csoportok létrehozására. Jellemző módon ilyen csoportok valamennyi egyetemen létrejöttek, ahol oktatók részvételével vagy kihagyásával a tanulással, teljesítéssel és szakirodalommal kapcsolatos kérdéseket vitatnak meg a hallgatók. A tanárok nélküli csoportokban a hangsúly sokkal inkább a kommunikáción van, jellemzően viták alakulnak ki, és gyakran – éppen a felügyelet hiányában – a tárgyi tévedések megerősödnek. Azon csoportok, melyekben jelen vannak a hallgatók összességében kisebb kommunikációs aktivitás folytatnak, gyengébb a hallgatók közti együttműködés. Itt kevesebb a kérdés, mivel – ahogy az oktatás tárgyi környezetében is – a hallgatók egy része fél attól, hogy tájékozatlannak tűnjön. Ezen cso-

portban a kommunikációs jellegzetes módon nem a many-to-many verziója, hanem sokkal inkább a hagyományos tömegkommunikációra is jellemző on-to-many módon történik.

A minket körülvevő információ mennyiségének robbanásszerű növekedése gyökeresen megváltoztatja a tanári szerepeket. A tanárok tehát nem csupán információ forrásként funkcionálnak, vagy módszertani segítséget hívatottak biztosítani a tanulóknak, hanem mintegy moderátori funkciót töltenek be. Az információmennyiség elburjánzása jelenség egyébként nem új keletű. A 20. század közepére olyan mértéket öltött, hogy komoly nehézségekbe ütközött a tudás tárolása, ezért Vannevar Bush megálmodta a Memex nevű gépet, melynek szerepe, hogy segítse az egyre halmozódó tudásmennyiségben való eligazodást. Az asztal méretű Memex mikrofilmen tárolná az információkat („különböző témájú könyvek, képek, a legfrissebb folyóiratok, napilapok szerezhetők és illeszthetők be ily módon”), ezek linkelését pedig útvonalvágók végezték volna. Az igazi újdonság az adatok tárolása volt, ami a hierarchikus rendszerrel szemben az emberi asszociációkhoz hasonlóan történt volna.

Az információs társadalom és tanulás (egyetem) viszonya mindmáig nem egyértelműen tisztázott. Környezetünkben való viszontagságokra egy 2005-ös tanulmányában figyelmeztet Z Karvalics László: „Az információs társadalommal kapcsolatos kifejezések az új Nemzeti Fejlesztési Terv (Európa-terv) előzetes dokumentumaiban és sok-sok más helyen - a korábbi narratívakon túllépve - olyan szerkezetben és olyan tartalommal jelennek meg, amelyek a tisztázás helyett már mostani állapotukban is inkább nehezítik a megértést és a párbeszédet, és nyilvánvalóan még tovább romlik majd a helyzet, ha ezek a divatos fordulatok a média nyelvébe is beáramlanak.” Hasonló pontatlanságokra figyelhetünk fel például a világháló és internet fogalmak összekeverése, vagy azon mítosz kapcsán, hogy az internet a hidegháborús fenyegetésre való válaszként született meg. Karvalics szerint „a bajt tetézi, hogy a kulcshatárterületek érvényességéről, erejéről, fogalomértelmező értékéről és tartalmáról eltérően vélekednek a hazai társadalomtudomány reprezentánsai és szakosított műhelyei, s igazodási pontok híján a nyilvános fórumokon, az elektronikus és az írott sajtóban – sőt, immár az egész közbeszédben- jellemzővé vált a felszínes, végiggondolatlan szóhasználat, elterjedtek az önkényes, kontextus nélküli hobbidefiníciók. A pontatlan, gyakran zavaros fogalomhasználat mögött a legtöbb esetben felkészületlenség, gondolatrestség, következetlenség és végiggondolatlanság áll, amit népszerű, de hamis mítoszok terjesztése, tudáshiány és félreértések tesznek már-már tragikussá” (Karvalics 2005, 7).

Az új paradigma - digitális írástudás és life long learning

A 21. századi technológiák természetéről szóló beszédben gyakran szerepel az állítás, miszerint a mindenhol jelenlévő digitális eszközök korában élünk. Átalakul annak a módja is, amiből és ahogy tanulunk. A számítástechnika és a digitális eszközök oly módon épültek be a hétköznapi folyamatainkba, hogy már észrevétlenek maradnak.

Korunk hálózati környezetében, az oktatási folyamat keretén belül a felhasználó tartalom fogyasztóból tartalom létrehozó válik. Ennek a technikai környezetét a mai internetes szolgáltatások többségét jelentő közösségi média és Web 2.0-ás szolgáltatások biztosítják. A jelenben legnépszerűbb közösségi oldalak a legszélesebb skálán terjedő üzenetátadást és médiamegosztást biztosító Facebook, a képmegosztást albumok és témák formájában a közösség építőkövénévé tévő Pinterest, a képek mobilkészülökről történő feltöltését és effektekkel ellátását sikerre vivő Instagram, a csevegés és annak digitális nyomainak eltüntetését ígérő Snapchat, illetve az üzleti kommunikációt szolgáló LinkedIn. Ha tudás megosztásának céljából létrehozott online közösségekkel és szolgáltatásokkal folytatjuk a sort, akkor elmondhatjuk, hogy a Wikipedia, a Khan Akadémia, egyes tematikus blogok, illetve a YouTube oktatási csatornái jelentősen kikezdték az információ szerzés és tanulás korábbi paradigmáját. Az olyan felhő alapú tárhelyek és dokumentumszerkesztők mint a Google Drive, Keep, a Dropbox vagy éppen az Office 360 pedig lehetővé teszik egyazon tanulási környezet használatát tértől és időtől függetlenül. Mindenekelőtt tehát meg kell értenünk a közösségi média funkcióit, használatának korlátjait, a felhasználói igényeket, az adaptálási lehetőségeket, mielőtt a közösségimédia-alkalmazásokat is magukba foglaló új módszertani kultúrát honosítunk meg a formális oktatás színterein (Molnár 2012, 62).

A tanárok feladata ma, hogy olyan tanulókat neveljenek ki, akik az élethosszig tartó tanulás – life long learning rendszerben maradnak. Ma ennek a tanulási formának számos megvalósulása van, legdinamikusabb fejlődő irányzata a digitális technológiához, Web 2.0-ás környezethez és közösségi oldalakhoz köthető. Ahogy a Facebook kommunikációs csatornaként és média felületként ismert, úgy használható információ és tudásszerzésre is, hiszen a tudás megszerzésének módja is jelentős változásokon ment keresztül. Az oktatási intézmények saját felzárkózási kísérleteket tesznek az ismeretszerzés felgyorsult tempójához és széles regiszteréhez.

A közösségi média eszközök bevezetéséről szóló diskurzusban rá kell térnünk a felsőoktatásban résztvevők előzetes ismereteire is. Arra, hogy az informatikát hatékonyan bevezessék a magyar oktatásba, már évtizedekkel ezelőtt történtek kísérletek, változó sikerrel. Mégis, mintha mindig elkülönült volna az a digitális írástudás, melyet a tanulók az órán sajátítottak el, és melyet a mindennapokban használtak. Amíg korábban a szöveges fájlban történő HTML programozással nem lehetett népszerűvé tenni az informatikát a tanulók körében, addig ma ugyanazok örömmel szerkesztettek blogot a levelezős képzésen. A gyakorlatban ugyanazt csinálták, mint a HTML programozás során, de a blogok automatizált varázslói megkímélték őket a programozás időigényes folyamatától, így a tartalomra és a közösségépítésre koncentrálhattak.

Ennek egyik oka, hogy a közösségi média a korábban szerkesztő központú rendszerrel szemben egy új tartalom előállítási módot biztosít. A hangsúly a köz-zétételről a megosztásra, a passzív jelenléttől a részvétel, hozzászólás, kommentelés felé tolódott. Ehhez nincs szükség jelentős tanult technikai ismeretekre. A közösségi média minimális kompetenciát és technikai hozzáértést vár el tőlünk, és a tartalomlétrehozásban egész nagy közösség vehet részt. Bárki számára lehetőség nyílt a médireprezentációra a YouTube-on. Elmosódnak az én és ami, a tanár és a diák, az otthon, az iskola és a munkahely közti határok.

Ollé János a tanulási környezetekről való értekezés során különválasztja az intézményi és atipikus – online formákat, az MLS, Web 2.0 és közösségi média környezetét. Az LMS-szel kezdve a sort kiemeli, hogy a távoktatás az előnyei mellett gyakran személytelen, nem motivál. A közösség és Web 2.0 összekapcsolódásával létrejön az új típusú tanulást biztosító konnektivizmus. A Web 2.0 rendszerében számtalan a bizonytalan hivatkozás, nem mindig egyértelmű, kinek a birtokában van a tartalom, s korlátlan tárhely egyszerre előny és hátrány, hiszen az archiválás mellett eltűnik a szelekció igénye. A közösségi oldalak így skálafüggetlen, szerepgyilkos hálózatokként értelmezendők. Mindenki iskolája iskola nélkül, az elmagányosító internet ellenreakciója (Ollé 2010). Reális félelmekkel állunk szemben. Különösen a felnőttképzés keretében merül fel a probléma, hogy kontakt tevékenység nélkül hatékony-e a tanulás. Választ kell adnunk a közösségi oldalak állítólagos elmagányosító tulajdonságára is. Kutatások támasztják alá, hogy téves az a kritika, miszerint a világhálón folytatott aktivitás a felhasználó tárgyi világban folytatott interakciója kárára megy, hanem valójában kiegészíti azt (Gershuny 2003, Lievrouw 2001, Shah et al. 2001).

sokszínűség interakció
vélemény
folksonomy
rizóma
creative-commons
decentralizáltság
platformfüggetlen
remix
taxonomy
Napster
tömegek-bölcsessége
Web2.0
mashup
hálózatosodás
hosszú-farok
címkézés
részvétel

Az új paradigma természete. A Web 2.0

Ahhoz, hogy megismerjük az új publikációs és tanulási paradigma természetét, elemeznünk kell a kiváltó okot, a közösségi tartalomlétrehozást, a Web 2.0-át.

A közismert definíció szerint a Web 2.0 azon internetes szolgáltatások gyűjtőneve, amelyek a közösségre épülnek, a szolgáltató által biztosított keretek között a felhasználók közösen készítik a tartalmat, megosztják, véleményezik vagy kiegészítik egymás információit. A felhasználói attitűd megváltozott, és a passzív befogadóból a mindennapi felhasználók a közösségi médiában, és különösen a Facebookon üzenetek feladójává váltak. A web írásvédettségének megszűnésével, nyílttá vált a megszólaló pozíciója.

A Web 2.0 megkülönböztető tulajdonságai nem technikai, hanem kommunikáció-, média és művészetelméleti eredetűek. Miközben a korábban uralkodó, szerkesztő és hivatásos kommunikátor központú paradigmával szemben radikális tartalom előállítási eltérést látunk, megfigyelhető, hogy hangsúly a közzétételről a megosztásra, a passzív jelenléttől a részvétel felé tolódott. Mind a felhasználói, mind a szolgáltatói attitűd megváltozott. A szolgáltató blogok, wikik, közösségi oldalak esetében csupán keretet biztosít, és azt a felhasználók töltik meg tartalommal. Ezzel tehát megszűnik a web írásvédettsége, és nyílttá válik a megszólaló pozíciója. Az információcsere indításához, vagy a kommunikációs folyamatba való bekapcsolódáshoz, annak ellenére, hogy a Web 2.0 kontextusa technikailag determinált, nincs szükség jelentős, tanult technikai ismeretekre. „A Web 2.0 olyan új kulturális tudást teremtett, amely csak minimális kompetenciát és technikai hozzáértést vár el a felhasználótól, és [...] a médiatartalmak előállításában az embereknek korábban elképzelhetetlennek vélt tömege vehet részt. [Ennek következtében] megkérdőjeleződtek adó és vevő rögzített pozíciói, felülíródtak magán és publikus közti merev határok, és bárki számára lehetőség nyílt a médireprezentációra és az önreklámra a magukat mint kommunikációs struktúrákat kommunikáló zene- és videomegosztó portálok (Gelegonya 2011, 96, 93). A kontextus komoly lehetőséget biztosít az önreprezentációra is. „Mostanáig, legalábbis a XX. századi nyugati társadalomban az emberek egyfajta identitás, a Valaki-lét homályos érzésével élték az életüket. A XXI. századi technológiák azonban kikezdhetik azt a mindennél alapvetőbb felfogást, mivel egyre inkább a képernyőn keresztül éljük meg a mindennapjainkat, ezen keresztül bonyolítjuk mun-

kánkat [...] és magánéletünket egyaránt” (Greenfield 2009, 153). A jelenség azonosítására a Web 2.0 kifejezést elsőként Dermot McCormack (2002) használta, és az Tim O'Reilly közvetítésével terjedt el (2005). A recepció közismert megállapítása szerint a kifejezés olyan, jellemzően magas fokú interakcióval bíró jelenségek megnevezésére szolgál, melyek közösség által létrehozott tartalmak, illetve kommunikációs folyamatok köré épülnek.

A Web 2.0 megjelenése és elterjedése nyomán tapasztalható fordulat a gyakorlatban az új internetes szolgáltatások, kommunikációs formák, médiafelületek és tanulás terén tapasztalható. A blogok, wikik, közösségi hálózatok kapcsán a kommunikációelméleti diskurzus kollektív bölcsességről, a felhasználó által hozzáadott értékről, illetve a felhasználóból szerzővé, tanulóbból tanárrá válás folyamatáról beszél.

A Web 2.0-át az online tartalmat hordozó, asszociációk és linkek közvetítésére alkalmas hipertext nemlineáris gondolkozásmódja jellemzi. Decentralizált szerkezete tehát a Deleuze és Guattari által az irodalomelméletbe bevezetett rizóma szerkezetét tükrözi, azaz minden elem össze van kötve minden elemmel. A rizómában nincs hierarchia, és nincsenek kitüntetett pontok, hiszen bármely elem felcserélhető bármely mással. A rizóma képek, dolgok, szavak, jelentések és jelentők, politikai és biológiai reprezentációk halmaza, ahol nincs értelme két elem ellentétéről beszélni, hiszen bármely két pont között kapcsolat van, de nincs különbség a külső és a belső között sem, hiszen ha a rizómát kifordítjuk, semmi nem változik (Deleuze, Guattari 2002).

Az internet dinamikus keretként viselkedő (publikációs) kánonjában a Web 2.0 állandó béta állapotban van, nincsenek határai, csupán gravitációs magja, mely maga a közösségi tartalomlétrehozás, megosztás, véleményezés, a tömegek bölcsessége. Így a világháló csupán a platformot biztosítja, és a személyi számítógépeken telepített alkalmazások (levelezőrendszerek, csevegő programok, szövegszerkesztők, megosztott könyvtárak) helyébe a böngészőben futó szolgáltatások lépnek (O'Reilly 2005).

A Web 2.0-vel mint radikálisan új jelenséggel szemben több kritika is megfogalmazódott. Ezek közül a legfontosabb a világhálót létrehozó Tim Berners-Lee válasza arra a megállapításra, miszerint web 1.0 a számítógépek, míg a Web 2.0 a felhasználók összekapcsolásáról szól. „Már a web 1.0 lényeges is a felhasználók közti kommunikáció volt, egy bárki számára nyitott interaktív tér. Így a Web 2.0 kifejezés nehezen értelmezhető, ugyanis ha alatta a blogokat és wikiket értjük, akkor ez a felhasználók közti kapcsolatot jelenti. És ez volt a web 1.0 eredeti célja

is” (idézi Anderson 2006). A web 1.0 a felületet létrehozók és működtetők, míg a Web 2.0 kontextusát nagyrészt a felhasználók töltik meg tartalommal, így egyidőben válnak szerzővé és trendalakítóvá is.

A Web 2.0-ról való beszéd, illetve a jelenség-együttes analízise során a következőket jelenségeket különböztethetjük meg:

A világháló mint platform és a platformfüggetlen konvergens média és tanulási környezet

A Web 2.0 kontextusában a világháló univerzális és konvergens platform. Univerzális, mert alkalmas kommunikációs csatornaként és média felületként funkcionálni, miközben képes a közösségi tartomlélrehozás színterévé is várni. Konvergens, mivel megszünteti a számítógépek segítségével végbemenő kommunikáció eszköz és szoftverfüggőségét, hiszen egyetlen felületen, a világhálón, és egységes technológiai sztenderdek alkalmazásával válik elérhetővé a felhasználók számára. Ily módon átlép az egymással gyakran nem kompatibilis operációs rendszerek, telepítendő szoftverek és frissítendő verziók részvételt nehezítő effektusán, miközben minden folyamat az internetböngészőkben, egységes arculat formájában kap helyet. A szoftvert a szolgáltatás váltja fel. A világháló mint platform lehetővé teszi az információhoz eddig ismeretlen közeledést azon folyamatok során, miközben a felhasználók felfedik, felfedezik vagy éppen remixelik azt. A platformfüggetlen konvergens média lehetővé teszi a felhasználó számára moduláris egységek segítségével saját alkalmazások vagy médiatartalmak létrehozását, megkönnyíti az információ megosztását, illetve a különböző forrásokból történő megszerzését (MacManus 2005). Ezen funkciók természetüknél fogva lehetővé teszik saját üzeneteink, elképzeléseink mások által felépített platformon történő továbbítását, vagy magának a platformnak a módosítását, továbbfejlesztését is.

Címkézés

A címkézés (tagging) az a folyamat, melynek során egy kép, videó vagy szöveg meta adatokkal lesz ellátva. A szerző vagy az oldal szerkesztője tehát kulcsszavak hozzáadásával felcímkézi a világhálóra feltöltött tartalmat, az adott fájl után szereplő címkék pedig az azonos témát tartalmazó fájlokhoz vezetnek. A címkézés a könyvtári katalogizálás kizárólagos (és kényszerből zsarnoki) módszerével szemben korlátlan besorolási lehetőségeket biztosít és így jelentéstágító funkcióval bír.

A címkézésnek szerepe van egyes tudományterületek határainak megjelölésében, a szerzőség deklarálásában is. A módszer előzményének tekinthető például a múzeumi tárgyak megjelölése, a digitalizálás, és az ebből következő könnyű kezelhetőség azonban a jelenséget kiemelten fontossá tette az információk tárolása és a kommunikáció során, ezzel is segítve a felhasználókat az őket érdeklő tartalmak megtalálásában. A címkézést maguk a felhasználók végzik el saját ismereteik és felfogásuk szerint, az így felmerülő kérdések a tömegek bölcsességének tárgyalása során kerülnek megválaszolásra. A címkék gyakran címkefelhőt alkotnak, az így kapott vizuális adatbázisban a legreprezentáltabb és így legfontosabb kifejezések a középkori ikonok univerzumából ismert szemantikus perspektíva felfogás alapján méretben is nagyobbak. A hierarchikus osztályozást a demokratikus váltja tehát fel, magát a folyamatot a szakirodalom 'folksonomy'-ként említi, az elnevezés a címkézés együttműködésen alapuló folyamatára utal, mely a tömeg (folk) és osztályozás, illetve elnevezés (taxonomy) kifejezésekből jött létre (Mathes 2004).

Tömegek bölcsessége

A tömegek bölcsessége (Wisdom of Crowds) Tim O'Reilly a blogok, a wikik, a címkézés, és végső soron a Web 2.0 sikerét a tömegek bölcsességének új reprezentációs lehetőségeivel hozza összefüggésbe (O'Reilly 2005). A linkelés során például a felhasználó új információt kapcsol egy adott szöveges dokumentumhoz, képhez vagy videóhoz, ezzel pedig új tartalmat hoz létre. A többi felhasználó azzal, hogy rákattint a linkre, megerősíti a véleményét, így egy útvonal jön létre, melyet a keresőmotorok, amilyen maga a Google is, regisztrálnak és figyelembe vesznek a találatok rangsorolása során. Ilyen módon a tömegek bölcsessége újfajta tudást hoz létre. A jelenségről a megváltozó üzleti modellek kapcsán részletesen James Surowiecki írt, aki a tömegek bölcségének három fő alkotóelemét különbözteti meg, állításait a kommunikáció általános jelenségét figyelembe véve adaptáltuk. Ily módon beszélhetünk

- a) megismerésről,
- b) tájékozódásról
- c) és együttműködésről.

A megismerés a megszerzett információ feldolgozását jelenti, mely a korábbi folyamatokkal szemben a Web 2.0 kontextusában sokkal gyorsabb és demokra-

tikusabbá válik, kizárva hierarchikus struktúrákra jellemző, egymástól élesen elhatárolható szakértő és amatőr megszólalás pozícióit. A tárgyi világ közlekedési struktúrájából átvett tájékozódás felgyorsítja a kommunikációs folyamatot és kevesebb összeütközést, konfliktust produkál. Végül pedig az együttműködés teszi lehetővé, hogy a központ nélküli, rizómaszerű rendszerben létrejöjjön a bizalom hálózata és a tömegek bölcsessége. Figyelembe kell vennünk a tömegek bölcsességének kritikáját is. Megfigyelhető, hogy természeténél fogva nem minden tömeg (csoport) bölcs. Meg kell tehát határoznunk azokat az ismérveket, mely lehetővé teszik a bölcs és nem bölcs tömeg felismerését (Surowiecki 2004). Surowiecki erre a következő mutatókat javasolja:

a) Vélemények sokszínűsége. A kommunikációban résztvevő valamennyi ágensnek részletes ismeretekkel és határozott véleménnyel kell rendelkeznie, mely végső esetben sarkított is lehet.

b) Függetlenség. A kommunikációban résztvevő ágensnek véleményét nem determinálhatja az őt körülvevők véleménye.

c) Rizómaszerű szerkezet. A középont nélküli rendszernek köszönhetően a kommunikációban résztvevő valamennyi ágens rendelkezik specifikus, csak rá jellemző tudással, melyet képes és hajlandó megosztani.

d) Információ áramlás gerjesztés. A Web 2.0 néhány mechanizmusának az a szerepe, hogy segítse a folyamatát, melynek során a személyes vélemény kollektív döntéssé, és így bölcsessé válik.

Információ és kommunikációs folyamatban való részvétel mint hajtóerő

A Web 2.0 környezetében megnő az információ adatbázisokban való tárolásának jelentősége, mivel ez egyszerre jelenti a gyorsabb kereshetőséget, az információ megosztás folyamatának leegyszerűsítését, a tájékozódást segítő címkézhetőséget, illetve a remixelhetőséget (mashupolhatóságot).¹ A jelenig valamennyi paradigmaváltó internetes alkalmazás azonos hatásmechanizmusbeli alappal: egy adatbázissal rendelkezik. A Google keresője és Térképe, a Yahoo oldalakat katalogizáló rendszere, az Amazon és eBay online áruházak katalógusa, illetve a Napster fájlcsere-lő rendszere egy rendkívül részletes, folyamatosan fejlődő adatbázissal rendelkezik. Az Amazon könyváruháza azonos termékeket árul, mint a Barnesandnoble.com, azonban elsőként tette lehetővé a felhasználók számára a

¹ Az eszközök fizikai testére mutató hardver, és az alkalmazásokat jelölő szoftver mellett a diskurzusba bevezethetjük az infover kifejezést is, mely az adatbázisokat jelzi.

könyvek véleményezését és a kommunikációban való aktív részvételt (O'Reilly 2005). Ilyen módon a felhasználó a többiek aktivitása alapján információt szerez a valós idejű trendekről, és részt vehet az adott kötettről szóló diskurzusban is. A produktum, mely így módon létrejön a felhasználók által hozzáadott érték.

Az interakció mint paradigmaváltó elem

A recepció a Web 2.0 fogalmára gyakran a részvételi kultúra webes megnyilvánulásaként hivatkozik. Ezen felfogás szerint a felhasználó nem egyszerűen elszenvedője az online tartalomnak, hanem interaktív alakítója is. Nem csupán tartalom fogyasztásról van szó, hanem egyidejűleg tartalom gazdagításról, tartalom létrehozásáról, megosztásáról (Dragon 2008). Ez a részvétel és interakció pedig aktivitást szül, mely nem minden esetben új tartalom létrehozásában, hanem megosztásban, kommentelésben, a közösségi oldalak üzenőfalán történő, alkalmazások segítségével történő automatikus publikálásból áll. Részvételünk már nem passzív, hanem a manipulációt elfedő privát aktivitásban jelenik meg. Létrejön a hálozat által uralt virtuális tér (Miskolczi 2008, 170).

Centralizáltság hiánya

A központ hiánya jellemző a Web 2.0-ra, így a kooperáció veszi át a kontroll szerepét. Ezen környezetben elmosódik a határ a hivatásos kommunikátorok és tartalomlétrehozók, illetve civilek között, így a Web 2.0-ban a szakemberek és laikusok egyenrangúak, ami konfliktusokhoz és értékzavarhoz vezethet. A rendszer előnye, hogy a média így demokratikussá válik, és megkerüli a kapuőröket vagy cenzorokat, viszont sokkal nagyobb lesz a manipuláció lehetősége, mivel megszűnnek a korábban elfogadott alapértékek. Ilyen vitákban gyakran az érzelmi érvek dominálnak. Az új a kontextus kizárólag a szoftver (alkalmazás) szabályainak engedelmeskedik.

Diverzitás vagy hosszú fark (long tail)

A kifejezést általában a Web 2.0-ás környezetben elterjedt új szolgáltatási eljárások megnevezésére használják. Ebben a kontextusban ugyanis megszűnik a nagyon kis volumenben fogyó termék fogalma. Az elnevezést egy görbén a kiugró érdeklődésre igényt tartó produktumok mellett hosszan elnyúló, csupán egy-két

felhasználó által megrendelt termékeket ábrázoló vonal leírására használják. Az Amazon.com online könyvruház esetében például a korábbi modellel ellentétben a kiemelt, nagy érdeklődésre számot tartó kötetek mellett egyenrangú szerepet kaptak a csupán egy-két példányban létezők is. A könyveket ugyanis nem tartják raktáron, hanem adatbázisban tárolják, és igény szerint szerzik be. A hosszú farok paradigmaváltást hozott az információ keresésében is. A keresőoptimalizálás során a frekvencián alapuló kulcsszavakkal (címkékkel) szemben, melyek esetében erős verseny tapasztalható, a szolgáltatók a sok kulcsszó stratégiát követik, így az online kommunikáció nagy sebességének következtében a keresőkből érkező látogatottság jelentős része az 1-2 felhasználó által keresett kulcsszavakból áll össze (Anderson 2006).

Mindezen felvetés alapján elmondhatjuk, hogy a virtualizáció (pl. csupán online környezetben létező, valódi polcokkal és kötetekkel nem bíró könyvtárak) és a gyakorlatilag korlátlan tárhely következményeként végképp jelentőségüket veszítik a fizikai korlátok. Egy online könyvtárban nagyságrendekkel nagyobb kötet-szám található, és valamennyi kötetből a böngészőn keresztül történő olvasás során korlátlan számú példány áll rendelkezésre, így jelentősen felgyorsul az információ terjedése.

Az újfajta tudás és a hitelesség kérdése

A tömegek bölcsessége kizárja a hagyományos publikálási mechanizmusokat (hatályon kívül helyezi a kapuőrök, szerkesztők és kiadók rendszerét). Tisztázandó kérdés tehát, hogy ezt az újfajta tudást követi-e az intézményi struktúra, illetve „ki ad kulcsot” a használatához. A kizárólagos teljességre való jog formálása nélkül kijelenthetjük, hogy egy új tanulási folyamat kialakítására van szükség, melynek alapja az online források hitelességének felismerése. Mivel a világháló természetéből adódik, hogy a szolgáltatások folyamatosan fejlődnek vagy eltűnnek, illetve újak jelennek meg, komoly hangsúlyt kell fektetni arra, hogy az oktatott anyag mindig a legfrissebb, éppen aktuális állapotot tükrözze.

Megvizsgálandó kérdés lenne, hogy a képernyőolvasás hogyan ássa alá a szövegértési képességeket, hiszen a copy+paste logika azt sugallja, hogy keresd meg a lényegét és vidd. Egyre kevésbé fontos a forrásszövegek integritása, autoritása, megbízhatósága. Az összeszedetegetett törmelékek összerendezése így többnyire mechanikus, mozaikszerű (Orlovsky 2004). (Orlovsky 2004)

Spengler szerint: „A kritikai tudás azon a hiten alapszik, hogy a ma megértése fölényben van a tegnap megértésével szemben. Megint csak az élet az, amely erre a hitre kényszerít. Megoldhatja-e a kritika a nagy kérdéseket, vagy csak megoldhatatlanságukat rögzítheti? A tudás kezdetén még az előbbiben hiszünk. De minél többet tudunk, annál biztosabbak leszünk az utóbbiban. Amíg még reménykedünk, a titkot problémának nevezzük” (Spengler 1994, 11). Vajon hogyan tudjuk eldönteni, hogy egy megosztott szánt állítás igaz vagy sem. Saját korábbi tapasztalatainkra és néhány apró jelre (pl. az URL cím jellegére) figyelhetünk” (Ropolyi 2006).

Szerzői jogok, másolás, hamisítás, creative commons

A Web 2.0-ban megfigyelhető az információ alul- és túlszabályozottsága. A digitális kódolás, illetve a felhasználóbarát számítógépes környezet megjelenése lehetővé teszi a gyors kereshetőséget, könnyű másolhatóságot, megoszthatóságot és remixelhetőséget. A webkettes környezetben – a Facebookon, YouTube-on és a Wikipédia a kontextus írható/olvasható tulajdonságának következtében a felhasználóból egyszerre lesz szerző és kiadó, átugorva az eddigi ellenőrzési mechanizmusokat. A digitális tárhelyek szinte korlátlanul válásával, illetve a hordozható eszközök elterjedésével a felhasználónak mind nagyobb információéhsége van, melyet csillapítani csak az új, szerzői jogokat teljes mértékben kikerülő technika képes. A digitális létezésükből kifolyólag a felhasználók egy része a testük hiányából fakadóan súlytalannak tartja őket. További probléma, hogy a digitális kódoltságból fakad a másolásvédelem kudarca, mely két területen is megnyilvánul. A kiadók egyrészt képtelenek lépést tartani az új megosztási és másolási technikákkal, másrészt pedig a másolásvédelmet magukba foglaló rendszerektől elfordul a közönség, mely olyan közegben szocializálódott, mely filozófiája szerint az online elérhető tartalmak minden esetben ingyenesek. Felnőtt egy generáció, mely úgy érzi, az online elérhető szellemi tulajdon ingyenes. Az új kontextus alapvető jellemvonásai az azonnaliság, a populáris tartalom, és a „copy+paste magatartás”.

Mashupolhatóság és remixelhetőség

A mashup fogalom azt a folyamatot jelöli, melynek során a felhasználók több létező szolgáltatást úgy építenek össze, hogy nem adnak hozzá az összeépítésen túl értéket. A Web 2.0-ban elterjedt a multimédiás tartalom, ahol az a szövegek mellett a vizuális, vagy audiovizuális információk is elérhetők, ezzel könnyítve a megértést, vagy éppen növelve az átadott információmennyiséget. Így létrejön egy olyan rendszer, amiben a lényegi információáramlást már multimédiás csomagok hordozzák. Erre a legjobb példa a YouTube, ahol az információt már maga a videófájl tartalmazza, azonban gyakran különféle kiegészítő információk kerülnek feliratként, narrációt, elérhetőséget, forrásokat megjelenítve. A 2005 megjelent Google Maps alkalmazásprogramozási interface lehetőséget biztosít a felhasználók számára felület személyre szabására, így az könnyen összekapcsolható például adatbázisokkal.

Hálózatosodás

Az infokommunikációs technológiák mindennapi folyamatokba való beépülésével a jelenben hálózatosodott társadalmat hoztunk létre, a hálózatok és hálózat kutatás korát éljük. „Az elmúlt közel két évtizedben tanúi lehettünk az internet, majd a mobil technológiák térnyerésének, mely jelentős hatást gyakorolt az emberi kapcsolathálózatok átalakulására. Mindezek mellett megváltoztak az egyre gazdagabbá váló hálózataink tanulási, probléma megoldási, döntéshozatali és egymást segítő felhasználási módjai. A társadalmi hálózatok radikális átalakulása lehetővé tette az emberek számára, hogy túllépjenek szűkebb, szoros kapcsolataik jellemezte közösségeiken, kapcsolataikat változatosabbá tegyék és hatékonyabb tájékozódási lehetőségekhez jussanak. Az internet olyan, korábban nem látott kommunikációs potenciált és információgyűjtő kapacitást hozott, mely lehetővé tette az emberek számára, hogy függetlenül, vagy akár közösségek részeként jelenjenek meg és nyilvánuljanak meg, kommunikáljanak egymással, valamint hogy új kapcsolattartási módszereket fejlesszenek ki” (Molnár Pál 2013, 1)

A bizalom megrendülése

Z. Karvalics László szerint „a tudással és annak fragmentációjával kapcsolatos posztmodern forgatókönyvek az egyes tudásterületek áttekinthetlenségének növekedésével és a speciális ismeretekre épülő gyakorlati tevékenységek iránti rohamos bizalomcsökkenéssel indokolják szkepszisüket. Az információk gyártásának és tudássá szerveződésének óriásira növekedő léptékeit annak tanúságaként elemzik, hogy miképpen tudta biológiai képességeit meghaladó bonyolultsági fokra emelni saját információs környezetét az ember. Ahogy a szemünk alkalmatlanná vált a superszónikus repülőgépek korában – mondják –, úgy lett alkalmatlanná agyunk is a hajózásra az ezredvég információs özönvizében” (Karvalics 2003, 178-179).

A word cloud featuring various Hungarian terms related to digital culture, social media, and communication. The words are arranged in a roughly circular pattern, with some oriented vertically and others horizontally. The colors of the words include dark red, green, and dark blue. The terms include:

- many-to-many
- teljes-szabadság
- Facebook
- prosumer
- digitális-szakadék
- társadalom
- nyilvánosság
- üzleti-modell
- kaotikus-modell
- blog
- tudás
- Web2.0
- kommunikáció

A nyilvánosság és tudás új terei

A világháló természetéről szóló beszédben gyakran szerepel az állítás, miszerint az online környezet az új nyilvánosság platformja lehet. Ezen elképzelés szerint az egyéni felhasználók sikeres alternatívát támaszthatnak a jelenleg domináns hatalmi formákkal szemben, beleértve a globális piacokat, nemzetközi intézményeket és nemzetállamokat is (Chaves 2010, 23). Chaves kijelentésének tanulással kapcsolatos olvasata az, hogy a világháló elterjedésének következtében megrendültek az eddig oktatási rendszer kőbe vésett formái is.

Az internet nem egyszerűen új technológia, hanem a társadalmi lét és a tudás új szerveződése, mely fokról-fokra kiszorítja a korábbi kommunikációs architektúrákon alapuló társadalom-és tudás szerkezeteket, átalakítja a társadalmi kapcsolatok terét, újra teremti a társadalmi struktúrát (Csepeli, Prazsák 2010). A világhálón megjelenő közösségi média környezetében létrejött kommunikációs felületek és formái paradigmaváltó hatással bírnak, ugyanis gyökeresen megváltoztatták magát a kommunikáció szerkezetét is. A nyilvánosság így az új témák, beszédmódok és megszólalók segítségével az online környezetben a korábbiaknál sokkal szélesebb horizontot kap. A világháló megerősíti a társadalmi kommunikációt azáltal, hogy természeténél fogva alkalmas a kapcsolatok gyors kialakítására. (DiMaggio et al. 2001, Wellman et al. 2001, Uslaner 2004, Cummings, Craut 2002). Kutatások támasztják alá, hogy téves az a kritika, miszerint a világhálón folytatott aktivitás a felhasználó tárgyi világban folytatott interakciója kárára megy, hanem valójában kiegészíti azt (Gershuny 2003, Lievrouw 2001, Shah et al. 2001). A kommunikáció elengedhetetlen színterévé vált a világháló, az egyéni felhasználók pedig gyakran itt képesek a legszélesebb közönséget megszólítani.

Számos elemző a világhálón történő kommunikációban a nyilvánosság radikális kiterjesztési lehetőségét látja. Az ilyen jellegű kétirányú, decentralizált tértől és időtől (majdnem teljesen) független kommunikáció lehetővé teszi a „hagyományos” tömegkommunikációs rendszerek környezetében perifériára szorult vélemények és hangok felerősödését, és az eddigi hatalmi viszonyok megkérdőjelezését. A fórumok, blogok, videómegosztó és közösségi oldalak minden korábbinál több lokális és globális téma vitáját teszik lehetővé (Dahlberg 2005). A világhálón történő kommunikáció legyőzi a fizikai távolságot is, melyet az ipusztuáalis korbán elterjedt globális és tömeges légiközlekedés már kikezdett, hiszen egy hipertextben a legnagyobb és egyben legkisebb távolság is csupán egy linknyi, minden

objektum, valamennyi számunkra fontos tudás ugyanis klikkelésnyire van egymástól, illetve a virtuális térbe a fizikai világ bármely pontjáról be lehet lépni.

Nem meglepő tehát, hogy a világháló gyakran az új nyilvánosság reménybeli szerepét betöltő médiumként szerepel a tudományos diskurzusban (Jensen 2003, 29), különösen, amióta 2006-ban az eddigieknél az online közösség számára egy még könnyebb párbeszédet biztosító hálózat jelent meg a hálózaton belül, a Facebook. A Facebook egyszerre közösségi oldal, kommunikációs csatorna és média felület, és a korábbiaknál nagyobb lehetőséget biztosít a felhasználók közti interakcióra, szabad véleménynyilvánításra bejegyzések, kommentek, like-ok és megosztások formájában.

Ahhoz, hogy sikerrel vállalkozhassunk a Facebook nyilvánosságának leírására, mindenekelőtt meg kell vizsgálnunk a világháló demokratikus természetét, illetve magát a nyilvánosság fogalmát. A nyilvánosság fogalmáról való beszéd ma is gyakran alapoz Jürgen Habermas elméletére, mely magyarul is olvasható. (Habermas 1971) Az 1962-es német nyelvű szöveg megjelenése óta többször bírált és kiegészített *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása* című munkája ugyanis jelenleg is a szociológiai, a történeti és a kommunikációelméleti kurzusok egyik alapirodalma.

A nyilvánosság fogalmának átalakulása. Polgári nyilvánosság és információszerzés

A nyilvánosság közvetít a társadalom és az állam között. Habermas-féle nyilvánosság definíciójában a három legfontosabb elem a közönség (az üzenetet dekódoló majd befogadó csoport), a publicitás (az adott médium mekkora közönséget ér el), illetve a publikálás (az adott médium természete). A közismert definíció szerint a nyilvánosság egyszerre a társadalom polgárainak összessége, illetve egy intézményesített társadalmi tér, melyben a polgárok gyakorolják a gyülekezés, az egyesülés és a szólásszabadság jogát, miközben kísérletet tesznek a politikai intézmények feletti ellenőrzésre is. A modern polgári államokban a nyilvánosság egyszerre jelenti a társadalmi kommunikáció alapját is. A modern polgári nyilvánosság fogalmát a világháló megjelenése előtt egészen alapvetően a nyomtatott és elektronikus sajtóval kapcsolták össze. Ebben a globális tömegkommunikáció paradigmában folyamatosan háttérbe húzódott a beszélgetés, a közös cselekvés, a személyes interakció.

Habermas elméletét összefoglalva a nyilvánosság az állam és a civil társadalom között közvetít. Olyan demokratikus tér, ahol a közösség érdekei megnyilvánulnak, az egyének kifejezésre juttathatják véleményüket, illetve a polgárok proaktív magatartásának következtében a társadalmat érintő kérdésekről viták jönnek létre (Habermas 1971). Ezen nyilvánosság „működéséhez” elengedhetetlen a témák kritikus és racionális megközelítése, az ismeretek terjesztése – nem szorosan megkötött intézményi keretek között.

A nyilvánosság természetéből fakad, hogy szereplői a közösség számára az általuk fontosnak gondolt témákat vetik fel, és kísérletet tesznek a nyilvános véleménycserére. Az ilyen jellegű diskurzusokban szerepet kapnak tudományos témák is. Ideális esetben az ilyen vitákban részt vevők száma korlátlan lehet, bárki részesévé válhat a diskurzusnak. A korlátlan hozzáférést a gyakorlatban a nyilvánosság mediatisáltsága biztosítja, mely esetünkben a Facebookon 1 milliárd 250 millió² regisztrált és valós felhasználó közösségében valósul meg. A kívánt állapot szerint a nyilvánossághoz mindenkinek hozzá kell férnie, és a részvétel nem köthető sem státuszhoz, sem betöltött pozícióhoz. Hasonlóan a vitában történő részvételnek technikai korlátja sem lehet, a megszólalás különleges szaktudást nem igényelhet. Ily módon tehát a nyilvános kommunikáció (nyilvánosság) valamennyi polgár kölcsönös interakciója, közérthető nyelvi környezetben. Ezek után joggal merül fel a kérdés, hogy a világháló, és különösen a Facebook környezetében vajon teljesülnek a széleskörű nyilvánosság létrejöttének (bizonyos mértékben technikai) feltételei? Kiindulópontunk az, hogy a Facebook oldal felülete a mindennapi felhasználók által speciális technikai ismeretek nélkül is szabadon írható, és a vitákra korlátlan lehetőséget biztosít.

Említenünk kell, hogy a Habermas-féle modell kritikái és kiegészítései döntően a mű angol nyelvű változatának 1989-es megjelenése után fogalmazódtak meg. Ezek alapja a nyelv kiemelt szerepét hangsúlyozó „linguistic turn”, a francia forradalom osztályszempontú elemzését feladót történetírási fordulat, illetve a nyilvánosság fogalmának kitágítása lett (Mátay 1999). Bizonyos mértékben helytelen lenne számon kérni Habermason, hogy az átdolgozott angol kiadásban alulreprezentált a világháló és nyilvánosság kapcsolatának vizsgálata, mivel a világháló mint kommunikációs csatorna és médium az írható/olvasható világháló formájában csak az 1990-es évek közepén terjedt el. Habermas referenciaalapul szolgáló munkájának kiegészítése lehet az ICA 2006. június 20-ai konferenciáján

² 2014 második negyedében. <http://www.statista.com/statistics/264810/number-of-monthly-active-facebook-users-worldwide/>

tartott előadása, melyben a világháló és a nyilvánosság kérdésére is kitért, igaz, csak egy lábjegyzet erejéig (Habermas, 2006). Habermas előadásában [mely már a közösségi tartalomlétrehozás, a Web 2.0 tehát a Facebook korában hangzott el] azt emelte ki az új médium és a nyilvánosság relációja kapcsán, hogy a világháló csupán olyan szempontból bír demokratikus jelentőséggel, hogy aláássa az diktatórikus rendszerek cenzúráját. Ezzel szemben a demokratikus országokban, mondja Habermas, csupán fragmentálja a közösséget, széttöredezi számtalan, egymástól elszigetelt csoportra, témára és ügyre (Rasmussen 2009).

Nyilvánosság a világháló korában

A Habermas-féle polgári nyilvánosság kialakulásában kulcsszerepet játszó nyomtatott sajtó, majd modern nyilvánosság létrejöttében is funkcióval bíró rádió és (felszíni, kábel és műholdas) televízió néhány médiacentrum üzenetét közvetíti a civil társadalom nagyszámú, de egymástól izolált befogadója felé. A tömegkommunikációs eszközök így a nyilvánosság szűrőiként is működnek. A globális (profitorientált és költséghatékony) tartalomgyártás célpontját egy általa megformált átlagos befogadóban jelöli meg, aki limitált regiszteren elhelyezkedő témákkal találkozik a műsorokban. A rendszer jellegéből fakadóan a visszajelzés és a párbeszéd lehetőségei a hagyományos tömegkommunikációs eszközök esetében rendkívül limitáltak (Rasmussen 2009, 19). Bajomi-Lázár Péter Maxwell McCombst és Donald Shawt idézi, amikor azt írja, hogy a hírek kiválasztásával és bemutatásával a szerkesztők, az újságírók, a műsorszolgáltatók fontos szerepet játszanak a politikai valóság formálásában. Az olvasók nemcsak a szóban forgó kérdésről értesülnek, hanem arról is, milyen fontosságot tulajdonítsanak neki (Bajomi-Lázár 2006). Csak a világhálóval jelenik meg az 1990-es években az első valódi many-to-many (tömeg a tömeghez) kommunikációs média, mely a feedback és párbeszéd új lehetőségeit biztosítja, és az eddig elszigetelt létező befogadókából egymással összekötött kommunikátorokat, véleményformálókat hoz létre. A világháló tehát megváltoztatta az információgyűjtés, -feldolgozás, -tárolás és -továbbítás módját. A világháló multifunkcionális jellegénél fogva úgy lett tervezve, hogy az adatokat digitalizált formában továbbítsa, és ezt teszi a felhasználó között, függetlenül a tartalom jellegétől. Szemben a korábbi média rendszerekkel, a világháló decentralizált szerkezetéből fakadóan nem bír kapuőrökkel, vagy centralizált ellenőrzéssel, bár léteznek erre tett kísérletek, amint azt a világháló nyilvánosságának kritikái között jelezni fogjuk. Az adatok megosztásában és továbbításában a grafikus

felülettel rendelkező világháló 1990-es megjelenése hozta. Viszonylag rövid története ellenére a világháló fejlődése szakaszokra bontható, melyek jellegüknél fogva eltérő mértékben támogatták az online civil nyilvánosságot.

A nyilvánosság és a világháló nyitott természete

Ahhoz, hogy a nyilvánosság és információszerzés jelenlegi állapotát leírhasuk, át kell tekintenünk a világháló fejlődésének szakaszait. Elemzésünk szerint a világháló eddigi története három egymást követő modellel írható le. Ezek a kaotikus modell, az üzleti modell és a Web 2.0-ás modell.

A kaotikus modell jellemzően a világháló megjelenésétől eltelt 1990 és 2000 közötti időszakot írja le, melyben – sarkítottan fogalmazva – a virtuális tér a teljes szabadság eszméjét testesíti meg. Ezt a szakaszt az online környezet radikálisan új kommunikációs formái, az e-mailek, fórumok, chat-szobák és -csatornák, illetve személyes honlapok jellemzi. Az 1990-es évek elején felerősödött globalizáció nem csupán a kereskedelmet és pénzforgalmat gyorsította fel, hanem az információk, adatok és eszmék áramlását is. Az egyén, a felhasználó ügyei jelentős mértékben megerősödtek, aminek következtében egyre hatékonyabban vettek részt a nyilvánosságban (Saeed 2009, 470). A korszakban a nyilvánosság szerepét alapvetően a fórumok töltik be és szélesítik ki egyszerre. Chris Mann és Fiona Stewart (2000, 219) a korszak határán megjelent könyve szerint a fórumok online vitaterek, az új nyilvánosság színterei, ahol a felhasználók eszmét és információkat cserélnek. A fórumok legfontosabb jellemzői, hogy nyilvánosság, a megszólalók névtelenek maradhatnak (anonimitás), a viták témák köré szerveződnek, a párbeszéd moderált, és az abban részt vevő feleknek nem kell folyamatosan, valós időben az online térben tartózkodniuk. A kaotikus modellt felváltó üzleti modell a 2000-tól 2006-ig, a közösségi média és Web 2.0 megjelenéséig tartó korszak leírására alkalmas. Ebben az időszakban fedezi fel az üzleti szféra, a kereskedelmi és pénzügyi vállalatok, illetve az elektronikus média az online környezet lehetőségeit. Ezen szakaszban több kísérlet is történik az online média centralizálására. Leegyszerűsítve, az online környezet „ingyenességének” ígérete azonban megakadályozza a fizetős tartalom és ezzel együtt a centralizált médiakontroll létrejöttét. Ezen korszak nyilvánossága kapta a legtöbb kritikát. Yochai Benkler szerint (2006, 235) a korszakban a felhasználók többsége kis számú, ismert világháló oldalt látogat, míg az oldalak többsége egyáltalán nem bír közönséggel. Ezen elképzelés szerint a világháló a hagyományos tömegkommunikációs sémákat másolta

le. Hasonló kritikákat összegez James Bohman és mások (2004, 131 és Baber 2002), amikor kiemeli, hogy az elektronikus demokrácia iránt táplált remények halványulni kezdtek, és a világháló, illetve a számítógépek által mediatizált kommunikáció nem hozta el a nyilvánosság és a politikai diskurzus széles skálán történő kiterjedését. Bohman is az okokat a „megbízható információkat közlő”, és így hatalmi tényezőként fellépő médiavállalkozások online portáljaiban jelöli meg, melyek az infotainment jellegű tartalomkínálatukkal beszűkítik a párbeszéd lehetőségét, az egyes cikkek utáni fórumok pedig nem biztosítanak széles regiszterű párbeszédet. Példaként hozza a CNN és Fox honlapját, illetve az azóta radikális érdeklődés csökkenést elszenvedő és szerepét veszítő AOL és Yahoo portálokat.

A 2006-tól azonban radikális fordulat következett be, elterjedt az általunk az egyik korábbi fejezetben tárgyalt Web 2.0, a közösségi tartalomlétrehozás, mindenki által írható világháló környezetében a korábban uralkodó, szerkesztő és hivatásos tartalomlétrehozó rendszerrel szemben új típusú tartalom előállítási - publikációs pozíció jelent meg. A Web 2.0 tehát alapvetően közösség-központú modellt jelöl. A Web 2.0 paradigmaváltó erejére jellemző, hogy például kikezdte az olyan intézményrendszer korábbi, szinte kőbe vésett modelljeit, mint például az akadémiai tudás. (Molnár, 2013) A jelenleg is érvényes Web 2.0 modellben a felhasználó egyszerre tartalomlétrehozó is, angolul prosumer (a producer és consumer szavak összevonásából). A világháló így nem csupán horizontálisan, a témák széles horizontjában, hanem vertikálisan is átjárhatóvá válik, és a mindennapi civil felhasználó is egyazon környezetben kap megszólalási lehetőséget a médiavállalkozások hivatásos kommunikátoraival.

A világháló demokratikusságát nem csupán a decentralizált szerkezet és tartalmának, vitáinak heterogén jellege, hanem a rendszert leíró hipertext alaptermészete is bizonyítja. A hipertext olyan, linkeket tartalmazó, általában digitálisan rögzített szöveg, mely szakít a linearitással, elágazik és hiperreferenciái révén választási lehetőséget kínál az olvasónak, miközben interaktivitást vár el tőle. Elképzelhető, hogy egy másik szerző a saját szövegéből, mely teljesen más jelentést hordoz, indít egy linket, és ezzel az első szerző szövege is más olvasatot kap. A hipertext semlegesíti a szöveg szociológiai, filozófiai, történeti vonatkozásait, egyik pillanatról a másikra ellentétes felfogású szövegközegben találhatjuk magunkat, és a teljes átjárhatóságból kifolyólag képtelenek vagyunk egy eszmerendszernek alávetni magunkat.

A világháló természetét leíró modell	Kaotikus modell	Üzleti modell	Web 2.0-ás modell
Korszak időbeli terjedelme	1990-2000	2000-2006	2006-
A modell legfontosabb jellemzői	A „teljes szabadság” eszméje, a megszólaló pozíciójának demokratizálása, a diskurzusban való részvételhez jelentős technikai ismeretek szükségesek	Az online média centralizálására tett kísérletek az elektronikus médiára jellemző tömegkommunikációs sémák szerint, hatalmi központok kialakulása	A szolgáltatók (Google, Facebook) által létrehozott környezetben bárki szakmai ismeretek nélkül is kommunikátorrá válhat. A világháló nem csak horizontálisan, a témák széles horizontjában, hanem vertikálisan is átjárható
Az online nyilvánosság dinamikája és annak okai	Az online környezet a nyilvánosságnak új dimenzió ad, az izolált csoportok és vélemények megjelennek a diskurzusban	A médiaközpontok által tematizált online környezetben a nyilvánosság beszűkül a fórumokba	A közösségi tartalomlétrehozás és a megszólalási lehetőségek új horizontjai (blogok, videómegosztók, közösségi oldalak, wikik) kitérítik a nyilvánosság kereteit
Az online civil nyilvánosság színterei	Fórumok	Médiacentrumok portáljainak környezetében kialakult fórumok	Blogok, Facebook
Legfőbb kritikák	A digitális szakadék megakadályozza a vitában való részvételt teljesen szabadabb tételt, a hatalmi központok megfigyelést gyakorolnak	A digitális szakadék szűkül, de jelen van. A médiaközpontok tematizálják a nyilvánosság témáit, a hatalmi központok megfigyelést gyakorolnak	A digitális szakadék még szűkebb, de jelen van, a fejlett országokban a nulla felé közelít, erősödik a hatalmi központok által történő megfigyelés

Az online nyilvánosság alakulása a világháló természetét leíró modellek szerint

wiki Tudós
Facebook Könyvkereső
felsőoktatás közösségi-média Google+
Wikipédia Pinterest Khan-Akadémia
usability egyetem YouTube hitelesség
3R Twitter blog

Közösségi média használata a felsőoktatásban

A közösségi média korában már nem csak oktatók, de a hallgatók is létrehozhatnak tananyagokat, jegyzeteket, melyeket gyorsan átvesz az egyetemista közösség. Benedek András (2013) szerint korunkban a vertikális tanulásból horizontális lesz. Ezen oktatási folyamat keretén belül a tartalom fogyasztóból tartalom létrehozó válik. Ennek az elméleti környezetét a mai internetes szolgáltatások többségét jelentő közösségi média (Facebook, Twitter, YouTube, Wikipédia) biztosítja. A közösségi média a korábban szerkesztő központú rendszerrel szemben egy új tartalom előállítási módot biztosít. Közismert, hogy a szolgáltató blogok, wikik, közösségi oldalak esetében csupán keretet biztosítanak, és azt a felhasználók töltik meg tartalommal. Akkor is, ha a felhasználók többsége nem hoz létre tartalmat, nagyságrendekkel többen válnak szerzővé, szereplővé, mint az újságok vagy a televízió hegemoniájának korában. Ehhez nincs szükség jelentős tanult technikai ismeretekre. A közösségi média minimális kompetenciát és technikai hozzáértést vár el tőlünk, és a tartalomlétrehozásban egész nagy közösség vehet részt. Bárki számára lehetőség nyílt a médireprezentációra a YouTube-on. Elmosódnak az én és ami, a tanár és a tanuló, az otthon, az iskola és a munkahely közti határok.

A hagyományos tanulási modellek pajzsán az első lyukat az e-mail ütötte, mely a hallgatók részére a tanárok folyamatos elérhetőségét feltételezte. A korábban néhány napos levél fordulta órákra változik. A Facebook megjelenésével a tanáraik, akik általában regisztrált felhasználói a közösségi oldalnak mindenkor elérhetővé váltak a hallgatók számára.³

Megkerülhetetlen kérdés az online források használata a kutatásokban és a felsőoktatási képzésben. A probléma különösen hangsúlyos az olyan diszciplínák esetében, melyeknek vizsgálati horizontja és ismeretanyaga folyamatosan tágul, és új jelenségek egész sorát kell rövid idő alatt górcső alá venniük. Ilyen tárgyak például a kommunikáció, médiatudomány, vagy az információ technológia. Megfigyelhető, hogy a hagyományos könyvkiadói struktúra az esetek többségében

³ Fontos tesztkérdés hallgatók felé, hogy kezdeményeznének-e oktatójukkal csevegést a Facebookon éjjél után, akkor, ha látják, hogy az elérhető. Szinte mindenki azt válaszolta, hogy igen. És bekopognának-e hozzá, ha látják, hogy éjjél után is ég nála a villany? Természetesen nem, válaszolták. De nem azonos módon lépünk be a magánszférájába, ha online bekopogunk hozzá, mint a valódi térben, kérdezem ezután, elindítva ezzel egy izgalmas párbeszédet. Megint csak elmosódik a határ a magán és iskolai szféra között. Az új technológiák új kommunikációs formákat és tanulási környezetet hoznak létre.

nem tud választ adni a felgyorsult és megnövekedett információáramlás által generált kérdésekre. Az új jelenséggel foglalkozó kötetek a nagysebességű változásoknak köszönve már megjelenésükkor gyakran elavult tudást tartalmaznak. A folyóiratok valamennyire gyorsabban tudnak reagálni a kihívásokra, de természetükénél fogva az itt megjelent tanulmányok csupán a jelenségek szűk spektrumát képesek átfogni.

Az előző század történeti eseményei, a tömegkommunikáció fejlődése, illetve az ideológiai rendszerek az élet valamennyi területére gyakorolt hatása megtépázta az addigi kulturális intézményrendszerek, ezen belül a könyvek, egyetemek, illetve a tudomány szerepének tekintélyét is. A tömegmédia által közvetített ellentmondó üzenetek és egymással szemben álló értékek gyakran a befogadó tudatában kognitív disszonanciához vezetnek. Véget ért tehát a nagy narratívák, tehát a kizárólagos és totális világokat rekonstruáló szépirodalmi és tudományos művek kora.

Ropolyi László (2006) azt írja, hogy a könyv a modernizálódó világ értékrendjével összhangban lévő eszköz volt, míg ma az elvont tudásformák helyett az emberek nagy tömegei a konkrét, csak saját magukra vonatkozó, egyéni formákat részesítik előnyben. A tudásról való beszéd során fontos kiemelni, hogy az információs kor természetének köszönhetően mind tágabb horizonton kívánunk ismereteket szerezni. Mielőtt azonban úgy gondolnánk, hogy újra a reneszánsz embert ünnepelhetjük, aki számára a művészetek ugyanolyan fontosak voltak, mint a humán vagy természettudományok, ki kell ábrándulnunk. A tudás mélyebb rétegei, illetve az ismeretek közti szelektálás, az eddigi tapasztalatainkon alapuló kritikai gondolkodás háttérbe szorul. Ennek egyik oka lehet, az intézményesített kultúra egyelőre képtelen felzárkózni az ismeretszerzés felgyorsult tempójához és egyre szélesedő horizontjához.

A hitelesség problémája

Egy megfigyeléssel kezdenénk azt illetően, hogy miként ítéljük meg az világhálón megjelenő szövegeket. Az online felületek, keresők és közösségi tartalomlétrehozás recepciójának egyik közismert problémája, hogy ezen eszközök kutatások és felsőoktatási képzésben történő felhasználási módja még nem rendelkezik mindenki által elfogadott és egységes felhasználási stratégiával. A válasz az online források kihívására gyakran még reflexszerű és ezáltal általánosító vagy el-

utasító. Ezen felfogás azonban nem kikezddhetetlen. Elgondolásunk abban gyöke-rezik, hogy az online források hitelességének felismerése egy tanulási folyamat része.

A tudás gyűjtésében és disszeminációjában komoly szerepet kapnak a Wikipédia és más wikik, illetve a Google már említett szolgáltatásai: a Scholar (Tudós) és a Books (Könyvkereső). Ugyanilyen fontos szerep jut a szakmai blogoknak is. A Google fent említett szolgáltatásainak bemutatása során ismertetnénk azokat a pontokat, melyek alkalmassá teszik bevonni őket a felsőoktatási praxisba. Az információk forrása valamennyi esetben a Google szolgáltatások önmeghatározó szövege, így az olvashatóság érdekében arra ebben a formában hivatkozunk.

A sorban a Google Tudós (Scholar) következik, mely immár, a Google többi szolgáltatásával együtt magyar nyelvre is lokalizálva lett. A Google Tudós lehetőséget biztosít a tudományos szövegekben történő keresésre. Az adatbázisban lektorált folyóiratok cikkei, kiadóktól kapott szakmai anyagok, egyetemi honlapokról elérhető tanulmányok, egyéb értekezések, cikkek és könyvek szerepelnek. A Tudós, hasonlóan a Google hagyományos keresőjéhez a cikkeket relevancia, vagyis a rámutató linkek és a szerző elismertsége alapján helyezi sorba, természetesen az ennél sokkal bonyolultabb algoritmus alapján, együttműködve a tudományos kiadókkal. Míg a felszínen látszólag „gépi keresés” történik, a színpalak mögött megfeszített emberi munka és kidolgozott tudományos koncepció alapján megvalósuló szervezés zajlik. A Tudós Newtontól származó mottója önmagára reflektáló kísérletként, de egyben biztatásként is értelmezhető: „[Én távolabbra láthatam, de csak azért, mert] óriások vállán [álltam.]” Az adatbázis azonban mégsem teljes, és míg a Matarka.hu a szerzők esetében például részletes bibliográfiát közöl, a Scholar ezen munkák döntő többsége nem ismeri.

A Google Könyvkereső usability-je nem tér el a webes keresőkétől. A teljes tartalom elérése azonban már különböző engedélyektől függ. Röviden összefoglalva ezeket: lehetőségünk van beleolvasni valamennyi könyvbe, és adott esetben, ha szükségét érezzük, megvásárolhatjuk, vagy kikölcsönözzük a szerintünk szükségeset. Amennyiben azonban a kiadó ezt megengedte (ilyen például az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtár teljes állománya), vagy már lejárt a kötet szerző jogi védettsége, akkor a teljes szöveget is elolvashatjuk. A szövegek egy része már digitális formában érhető el, míg egy másik része szkennelés eredménye, mely után gyakran már a karakterfelismerés is megtörtént. Fontos tulajdonsága a Könyvkeresőnek, hogy a könyvekhez hivatkozási oldalt is készítenek a szerkesztők, összegyűjtve például a szöveghez kapcsolódó kritikákat.

A copy+paste kísértete

A copy+paste szellemisége a digitális kor sajátja. A jelenséget a kutatás és oktatás kontextusába helyezve, a kizárólagos teljeségre való törekvés szándéka nélkül megvizsgálunk néhány olyan gyakorlati jelenséget, mellyel a felsőoktatási mind gyakrabban találkozhatunk. Tudomásul kell vennünk, hogy a világháló, a linkezés, a digitálisan rögzített szövegben történő keresés, illetve a szövegrészek könnyű másolhatósága átalakítja az eddigi akadémiai hagyományt is. Ropolyi szerint: „A tudás reformátorai az egész emberi kultúra átalakulását diagnosztizálják: az egyén és a tudás közvetlen viszonyának lehetősége az elvont tudás intézményrendszerének (az egyetemeknek, akadémiáknak, kutatóhelyeknek, könyvtáraknak, kiadóknak) és hivatalos szakértőinek (a minősített tudósoknak, tanároknak, szerkesztőknek) a hatalmát fokozatosan visszaszorítja” (Ropolyi 2006, 11).

A leggyakoribb gyakorlati probléma, mellyel szembesülünk, a nem megfelelő hivatkozás, szélsőséges esetben pedig a copy+paste kísértete a forrás megjelölése nélkül. Összetett problémával állunk szemben. Nem kevesebbet kell tehát előírunk az oktatás számára, mint azt, hogy legyen belőle kutató megismerés, melynek során a hallgatók maguk sajátítják el a gyakorlatban a tudományos munka során használható alkalmazásokat, illetve kritikai tudást mely képessé teszi őket a hiteles online források felismerésére és használatára.

Wikipédia az egyetemen, egyetem a Wikipédián

Wikipédiára nem hivatkozunk! – hangzik el gyakran az egyetem kurzusokon. Függetlenül sok egyetemi oktató ellenérzésétől, a Pew kutatóintézet felmérése szerint 2012-ben az egyetemisták nagy része már napi szinten használja a Wikipédiát ismeretszerzésre.⁴ Joggal merül tehát fel a kérdés, hogy ez a fajta információszerzési mód vajon milyen előnyökkel, hátrányokkal, kockázatokkal jár?

Mivel a Wikipédia tartalmának mintegy 7%-a folyamatos vandalizmusnak van kitéve, mely szándékos törlést, az adatok meghamisítását és reklámok beépítését jelenti, ésszerűnek tűnik bizonyos oldalakat és fogalmakat védetté alakítani. A védelemnek több fajtája létezik. Bizonyos oldalakat csak tapasztalt, a szerkesztésben már bizonyított felhasználók módosíthatnak. A kevésbé védett oldalakon végrehajtott módosítások nem jelennek meg rögtön, hanem tapasztalt felhasználók jóváhagyására válnak.

Annak ellenére, hogy a közösség hozza létre a tartalmát, a Wikipédia szerkesztői között is létezik hierarchia, azonban felhasználók előléptetésének módja merőben különbözik a kiadói környezetben érvényestől. Az enciklopédia használatához nem szükséges bejelentkezni, sőt a nem védett oldalak is bejelentkezés nélkül szerkeszthetők. A rendszer ilyenkor csak az IP címet regisztrálja, ami az állandó IP címek esetében a felhasználót is azonosítja, míg a dinamikus IP címek esetében csupán a felhasználó földrajzi régióját határolja be.

Akik komolyabb szerkesztéseket szeretnének eszközölni, azoknak regisztrálniuk kell a Wikipédián. Tapasztalat felhasználókká automatikusan azok válhatnak, akik legalább 4 napja regisztráltak és 10 szócikket szerkesztettek. Ez még csak egy mennyiségi szűrő, az általuk szerkesztett tartalmat ugyanis nem ellenőrzik. A magasabb szerkesztői szinteket kérésre lehet elérni. Az ellenőr vagy Reviewer szerepe például a még függőben lévő szerkesztések jóváhagyása, ha valaki azonban hivatalnak vagy Bureaucrat szeretne lenni, és ezzel adminisztrátorok kinevezési jogával is bírni, akkor a kérést már a hivatalnokok közössége vizsgálja meg. Az adminisztrátorok jogosultak törölni, védetté nyilvánítani vagy éppen blokkolni oldalakat. Annak bizonyosságul, hogy a Wikipédia egy sajátos intézménnyé vált, mi sem szolgál jobban, mint hogy létrejött az ombudsman funkció is. Az ezt a szerepet betöltő a felhasználók személyiségi

⁴ <http://www.pewinternet.org/2012/11/01/how-teens-do-research-in-the-digital-world/>

jogaival kapcsolatos kérdésekkel foglalkoznak. A szerkesztői szintek listája folyamatosan bővül.⁵

A védett oldalak közé tartoznak a történelmi személyiségről és vitatott jelenségekről szóló cikkek. Az óriási listán néhány, csak szűk érdeklődési körbe tartozó cikk mellett szerepel Abraham Lincoln, Martin Luther King, de az arab tavaszhoz kapcsolódó aktuális esemény, az egyiptomi polgárháború is. Számos esetben a felhasználók üzeneteket hagynak cikkeknel, jelezve, hogy azokon milyen változtatásokat kellene végrehajtani, ezek alapvetően módszertani kérdések, a pontos forrásmegjelölésre, egy semlegesebb leírásra, vagy ténybeli kétségekre vonatkoznak. Épp Tolkien Középföldével foglalkozó szócikknel jelenik meg a megjegyzés, miszerint „Ez a szócikk nem tünteti fel a forrásokat, amelyeket felhasználtak a készítése során. Önmagában ez nem minősíti a szócikk tartalmát: az is lehet, hogy minden állítása pontos. Segíts megbízható forrásokat találni az állításokhoz! Ez a szócikk szaklektorálásra, tartalmi javításokra szorul. A felmerült kifogásokat a szócikk vitalapja részletezi.”

Nem kétséges, hogy a Wikipédia legfontosabb tulajdonságai a gyors információközlés és a már meglévő adatok, szócikkek összelinkelhetősége. Míg egy nyomtatott kiadvány esetében több évbe telik, amíg a legújabb, a tudományos közösség által már elfogadott eredmények megjelennek, ugyanez a Wikipédián néhány óra alatt lehetséges. Élénk vita és oldalszerkesztési láz tört ki például a 2006-ban a Plútó kapcsán⁶ amikor a bolygót átminősítették törpe bolygóvá. A legmeglepőbb azonban talán épp azt volt, hogy az oldal szerkesztésében és a vitában épp a Nemzetközi Csillagászati Unió tagjai vettek részt, akik aznap szavazták meg a döntést. A Wikipédia így komoly tudományos, egyetemi viták helyszínévé vált.

Az egyetemi oktatásban részt vevő hallgatók már képzésük első félévében megtanulják, hogy milyen fontos és elengedhetetlen a tudományos források használata. Lehetetlen egyes kurzusokat úgy abszolválni, hogy egyéni kutatásukhoz ne használnának szakirodalmat. A Wikipédia szócikkei folyamatosan bővülnek szakirodalmi hivatkozásokkal, így, ha az online enciklopédiára nem is, de az ott szereplő hivatkozásokra már tudományos munkákat is építhetünk, feltéve, ha azokat el is tudjuk érni.

⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:User_access_levels

⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Pluto>

Mivel a Wikipédián megjelent a szócikkek rangsorolása is, így az olvasók ma már találkozhatnak kiemelt szócikkekkel is. Ezek közös jellemzője, formailag szépen és átfogóan vannak megírva; tartalmuk pontos, megbízhatóak és amennyire csak lehet, állandóak; szemléletük és hangvételük semleges.

Ma már nem csupán a Wikipédia jelenik meg az egyetemen, de az egyetem is megjelenik a Wikipédián. Mind több kurzuson szerkesztenek a hallgatók szócikkeket, hogy ily módon járuljanak hozzá a tudás online terjedéséhez, és „adjanak vissza valamit” az internetes közösségnek. A szócikkek szerkesztése mellett a Kodolányi János Főiskola hallgatóival minden félévben elvégeztünk egy kísérletet, szigorúan tudományos alapon, hogy a hallgatók ellenőrizhessék a Wikipédia szerkesztési mechanizmusának működését. Átírjuk Petőfi Sándor születési dátumát, illetve fiktív adalékokat fűzünk egy kistelepülés történetéhez. Az előbbi hibát jellemzően pár perc után kijavítják, míg az utóbbit csak hetek után veszik észre.

Röviden érdemes kitérni a Wikipédia történetére, mely illusztrálja, hogy a digitális kultúra mennyivel nagyobb léptékben képes a korábbi ismeretek integrálására, mint volt például képes nyomtatott könyv. A 2001-ben indult Wikipédia független, globális és nonprofit enciklopédia, mely a jelenben 286 nyelven tartalmaz szócikkeket. Az online enciklopédia magyar nyelvű változata 2003 július 8-án indult. Az angol, de még a magyar Wikipédia szerkesztői gyakran teljesen eltérő kulturális környezetből származnak. A szerkesztőknek különböző nézeteik, hitviláguk, nézőpontjuk és iskolázottsági háttérük van. A projekt vezetői éppen ezért három alapelvet határoztak meg az információk kapcsán: a cikkeknek mindig független álláspontot kell tükrözniük, a tartalomnak ellenőrizhetőnek kell lennie, és eredeti, még folyó kutatásból származó adatokat tilos feltölteni.

A leggyakrabban hangoztatott vád, hogy a Wikipédia pontatlan, ismeretanyaga hiányos, hiszen tartalma nem hagyományos kiadói környezetben jön létre, ahol már néhány évszázad óta a hivatásos szerkesztők, kapuőrök szerepét betöltve ellenőrzik az információkat, az egyes cikkeket pedig a téma felkért szakértői írják. A Wikipédiát ugyanis a különböző motivációkkal bíró egyénekből álló online közösség bővíti és szerkeszti és bármely internet felhasználóból lehet szerző. Nem szükséges, hogy az egyetemi ranglétrán történő előrehaladással bizonyítsa tudását és ezzel rátermettségét ahhoz, hogy lehetősége legyen enciklopédia szócikkeket szerkeszteni. A Wikipédia cikkeinek többségét bárki írhatja, módosíthatja. Egy cikket egyszerre szerkeszthetnek professzorok, egyetemisták, középiskolás és általános iskolások is – bár az utóbbi verzió már kevésbé valószínű. Mégis, lehetőségük van rá. Szakadék tátong tehát a szerzői-szerkesztői oldalon.

Úgy tűnik, mintha már nem lenne szükség oktatónak vagy kutatónak lenni ahhoz, hogy tudományos ismereteket oszthassunk meg a közösséggel. Azonban a Wikipédia szerzői, szerkesztői is ismereteiket hagyományos, intézményi környezetben szerezték. De akkor a tudás online környezetből történő szerzése vajon mennyiben változtatja majd meg a jövőben az eddig megszokott egyetemi intézményrendszert?

Adam Brown (2011) szerint a Wikipédiában szereplő adatok legalább olyan pontosak, mint a nyomtatott enciklopédiákban elérhetők. Mivel a kutatás tudományos módszerekkel folyt, hitelessége nem megkérdőjelezhető. A pontosság okát éppen a szerkesztők nagy számában is kereshetjük. Látszólag ellentmondásról van szó. Az online kommunikációval foglalkozó szakirodalom egy ideje már használja a tömegek bölcsessége kifejezést, melyet a Web 2.0-ál foglalkozó fejezetben már tárgyaltunk. Egy szócikk létrehozásakor a felhasználó új információt kapcsol egy másik dokumentumhoz, képhez vagy videóhoz, ezzel pedig új tartalmat hoz létre, új összefüggésekre mutat rá. A többi felhasználó azzal, hogy rákattint a linkre csak megerősíti azt, így egy erős útvonal jön létre, melyet a Google keresőmotorja is figyelembe vesz a kereséskor. Hasonló módon, minél több felhasználó szerkeszt egy cikket, annál valószínűbb, hogy észreveszik mások pontatlanságait.

A Wikipédia önmaga jellemzésekor olyat tesz, amit egy nyomtatott enciklopédia sohasem, nyíltan jelzi, hogy nem tévedhetetlen és mindentudó: „Bár mindent elkövetünk, hogy a szócikkeink megbízhatóak, pontosak legyenek, mégis azt javasoljuk, hogy ne használj a Wikipédiát egyedüli forrásként keresések, publikációs hivatkozások során. A cikkeink nagy része tartalmazza a forrásokat, amelyeket a cikkírás közben használtunk: ezek segítségével ellenőrizhető cikkeink pontossága. Emellett érdemes például papíralapú szaklexikonokban, szakkönyvekben is utánanézni a témának, mert lehet, hogy az erről író szakemberek más szempontból közelítették meg a kérdést, és esetleg fontos részleteket említenek, amikről mi nem tudunk.”

A Wikipédia tárgyalásakor szem előtt kell tartanunk, hogy az első enciklopédia ötlete Denis Diderot és Jean le Rond d'Alembert nevéhez fűződik. Az 1751-ben Franciaországban indult enciklopédia szerkesztés célja az volt, hogy nem csupán a tudománnyal és művészettel kapcsolatos dolgok és fogalmak magyarázatát gyűjtsék egy egységes elven rendezett munkába, hanem a mindennapi ismereteket is. A törekvés szorosan összefüggött az európai felvilágosodás eszméjével,

mely az értelmet állította a központba. Az 1777-ben kiadott Encyclopédie összesen 70 ezer címszót számlált, és 32 kötetből állt. Megjelenése előtt nem létezett még hasonló gyűjtemény, mely ilyen széles skálán, egységes szerkesztői elvek alapján gyűjtötte volna össze az ismereteket és adta volna át őket az olvasóknak. Megjelenése után számos sikertelen kísérletet tettek a betiltására, nem pontatlansága, hanem a benne felhalmozott tudás mérete miatt, mely az akkori hatalom szerint veszélyesnek számított. A korban ugyanis a tudás hatalmi eszközként a rezsimnek kezében volt, innen fakad az intézményesített formához való ragaszkodás. Egy lexikon pedig már bármely olvasni tudó polgár számára lehetővé tette az ismeretek elsajátítását, és így végső soron annak a képességnek a birtokába is kerülhetett, hogy például értő módon kritizálhassa a rendszert.

Érdekes, hogy amíg a Wikipédia a szerkesztők nagy számának köszönve egységes nyelvezet és stílust használ, addig az Encyclopédie többhangú, egyes leírásoknál bőbeszédű, másoknál szűkszavú és világosan megkülönböztethetők a cikkek szerzői stílusuk alapján. Pedig pont a fordítottját várhatnánk, hiszen a Wikipédia nem egy-két fő által koordinált enciklopédia, mint az Encyclopédie volt. Szerzői mégis maximálisan igyekeznek alkalmazkodni a közösség stílusához és szemléletmódjához. Az eltérő esetekben a szócikkek előtt jelzik, hogy azok további szerkesztésre szorulnak.

A nyomtatott enciklopédiák érája majdnem 250 évig tartott. A felvilágosodás korában sorra jelentek meg a tudástárak, melyek közül a jelenben a legismertebb Skóciában született Encyclopaedia Britannica. Az 1920-tól Chicagóban szerkesztett Britannica sokáig a hitelesség és innováció tájékozási pontjaként szolgált. Már 1989-ban megjelent CD-ROM formájában, 1994-ben pedig az első online enciklopédiává vált. 2011-ben a kiadó megjelentette az iPad verziót, 2012-ben pedig bejelentették, hogy 244 év folyamatos megjelenés után nem lesz többé nyomtatott formája. Az utolsó, 32 kötetet és 66 ezer szócikket számláló kiadása 2014-ben még megvásárolható 1500\$-ért. Az összeg a digitálisan rögzített tartalom értékével foglalkozó fejezetben előrevetített állítás szempontjából azért fontos, mert az enciklopédia illegális másolata ingyenesen letölthető a világhálóról. A Britannica a világháló megjelenésének évében, 1990-ben még 120 ezer nyomtatott példányban jelent meg a sorozat, 1996-ben már csak 3 ezerben. A számok világosan jelzik, hogy ma már a tudást a felhasználók több okból is az online környezetben igyekeznek megszerezni.

Kézenfekvőnek tűnik a Britannica és Wikipédia összehasonlítása pontosság szempontjából. Malolan Rajagopalan és társai által elvégzett kutatás

(Rajagopalan et al 2011), mely mindkét gyűjteményben előforduló cikkeket vette alapul, kimutatta, hogy a két enciklopédia hasonló pontosságú!

Azok a témák, melyeket a tudományos környezet alapvetően kizárt a nyomtatott enciklopédiákból, teljes terjedelemmel megjelennek a Wikipédián. Példá erre a fiktív, irodalmi univerzumok, melyek számos olvasó érdeklődésére számítanak. Így J. R. R. Tolkien megyéje, és C. S. Lewis Narniája is részletes leírást kapott.

A Wikipédia nyomtatott enciklopédiákkal szembeni egyértelmű előnye a multimedialitása, amely nem csak a képek és videók belinkelését jelenti, de bizonyos szócikkek meghallgatók is, így például a görög mitológiáról szóló hangos leírás azért is hasznos, mert az olvasó kiejtéssel folytatott küzdelme elvonhatja a figyelmet magáról a tartalomról.

Facebook az egyetemen

A jelenleg világszerte legnépszerűbb közösségi oldal, a Facebook intézmények és képzések széles skáláján válik tanulási környezetté úgy, hogy még nem áll rendelkezésre elegendő adat, hogy milyen egységes stratégiával és módszerekkel válhat hatékonyra tanulási környezetté ez a közösségi médium. Az egyéni és intézményi profilok létrehozása, regisztrálása mellett a Facebook alkalmas csoportok létrehozására, fájlok küldésére és megosztására, illetve kommentelésre.

A National School Boards Association 2010-es jelentése szerint a közösségi oldalakat használó tanulók 60 százaléka a Facebook és Google+ szolgáltatásait tanulmányokkal kapcsolatos témák megvitatására is használja, míg 50 százalékuk kifejezetten a beadandó feladatokról történő vitákba kapcsolódik be. Online tanulói csoportokat hoznak létre, melyekben a tanórákon készített jegyzeteket osztják meg. Új magyar kutatásokra is szükség lenne, melyek feltárják a felnőttek csoportos tanulási attitűdjeit, preferenciáit.

Talán vitán felüli az, hogy ahhoz, hogy fenntarthassuk a figyelmet és érdeklődést, oda kell vinni a tananyagot, ahol a tanulók vannak. Közöségi tanulási modell alakult ki. Az intézmények és tanszékek saját Facebook oldalt hoznak létre, és ezek segítségével kommunikálnak a hallgatókkal. Egyes szemináriumokhoz és előadásokhoz csoportokat indítanak, ahol az aktuális tananyag mellett megosztják a témával kapcsolatos legújabb híreket. Így a hallgatók üzenőfalán a személyes hírek, az én üzenetei mellett egyszerre jelennek meg a tanulmányokkal, tanulással kapcsolatosak is. További felmérések tárgya lehet, hogy a felnőttképzésben résztvevők mennyiben fogadják el a tanáraiknak a jelenlétét a közösségi médiában.

Erősségek:	Gyengeségek
<p>Olyan környezet válik oktatási környezetté és információforrássá, melyben otthonosan és sokat mozognak a hallgatók</p> <p>Használata intuitív</p> <p>Használható multimediális és kommunikációs felületként</p> <p>Nincs intézményi költsége</p> <p>Korlátlan tárhely – minden archiválhatunk</p> <p>Mobil eszközökön is elérhető</p> <p>Mivel atipikus tanulási forma, könnyebben válik népszerűvé</p>	<p>Számos jogosultságot, személyes adatot és szellemi tulajdonnal kapcsolatos szabályozást kell figyelembe venni használata során.</p> <p>Bizonyos mértékű informatikai ismeretet feltételez, szemben a nyomtatott könyvek használatával (digitális szakadék)</p> <p>Számtalan a bizonytalan hivatkozás</p> <p>Nem mindig egyértelmű, kinek a birtokában van a tartalom</p> <p>Korlátlan tárhely – nem szelektálunk</p>
- Lehetőségek	Veszélyek
<p>Az oktatók saját arculatukra formálhatják a kurzusokat</p> <p>Tértől és időtől független tanulást biztosít</p> <p>Facebookos alkalmazások és tesztek készítése tanulási célra</p>	<p>A Facebook környezetét is meghatározó hipertext gyakran nem vesz tudomást a szerzőség fogalmáról, és forrásmegjelölés nélkül vesz át szövegeket, plagizálja vagy remixeli őket</p> <p>Elmagányosítja a hallgatókat</p> <p>Csökkenti a tanárral való konzultáció és interakció fontosságát</p> <p>Hamis profilok esetén nem lehet tudni, valójában kivel kommunikálunk</p> <p>A Facebookon számtalan olyan tartalom és alkalmazás van, mely eltereli a figyelmet</p>

A Facebook egyetemen való használatának SWOT elemzése

Atipikus tanulási felületek: A Twitter+

Magyarországon a Twitter alapvetően a hírességek jelenségével olvadt össze, akik gyakran a nap 24 órájában osztják meg gondolataikat 140 karakterben több tízmillió követőből álló közönségükkel. Katy Perry 48, Justin Bieber 47, míg Lady Gaga 40 millió követővel bír.⁷ De vajon hogyan válhat a Twitter a tanulás, tanítás eszközévé? Mind gyakrabban hallani az információs túlterhelésről, és egyre többen próbálják egyszerűsíteni életüket, hogy csak feldolgozható információ mennyiséget engedhessenek be. Úgy kezelik az őket körülvevő információtenget, mint egy könyvtárat, melyből csak azt kötetet emelik ki, melyre kíváncsiak. A Twitter pedig a maga 140 karakteres üzenet limitjével kizárja a túlbeszédet. Egy adott egyetemi kurzus jegyzeteit tweetekben összefoglalni nem jelent mást, mint a lényegre koncentrálni. Azok a hallgatók például, akik a tantárgyaikkal kapcsolatos információkat osztják meg ilyen módon, megtanulnak kiváló összefoglalásokat készíteni. Ma még általában az oktatók tweetelnek, de ezeket az üzeneteket mind több hallgató osztja meg, és angliai egyetemeken indítanak kísérleti jelleggel olyan e-learning, internetes kurzusokat, melyek kizárólag a Twitteren zajlanak.

Oktatóvideók a YouTube-on

A világ harmadik legnépszerűbb weboldalát 1 milliárd felhasználó keresi fel havonta, hogy 6 milliárd órányi videót nézzen meg, és az USA-ban több nézője van, mint bármely kábeltévé csatornának. Kézenfekvővé tűnik tehát a legnagyobb videómegosztó oldalt tanulásra, tanításra használni. A YouTube ezt felismerve létrehozta az EDU(cation) projektjét, mely már jelenleg több mint 700000 oktatási videót tartalmaz összesen 800 csatornán. A válogatás és szerkesztést közösségre – tanárok közösségére – bízták, melynek tagjai folyamatosan kutatják a YouTube adatbázisát annak reményében, hogy új videókat adhassanak a gyűjteményhez. A feladat nem egyszerű, percenként ugyanis 100 órányi videót töltenek fel az oldalra. Az EDU projektben elérhető videók tartalma rendkívül széles skálán mozog. Az irodalomtól az atomfizikáig, a populáris kultúrától az antik műveltségig minden témában találunk tananyagot. A kezdeményezés célja nem más, mint hogy létrehozzák a világ legnagyobb, ingyenes multimédia könyvtárát. A tömegkommunikáció közvetítette képi, mozgóképi tanulás ötlete nem új keletű, a televíziózásban

⁷ 2014 júniusi adat

találkoztunk már vele, nyomait pedig még ma is meg lehet találni a tudományos-ismeretterjesztő tematikus csatornáknál. A legnagyobb közösségi oldal azonban nyújt valamit, amit a tévécsatornák nem. A YouTube-os kurzusok előnye, hogy segítségükkel az oktatás tértől és időtől függetlenné válik, senki sem késik el az órákról, egyszerre lehet oktatni 10 vagy 10 ezer résztvevőt, úgy, hogy az interaktivitásnak köszönve mindenki részvevővé válhat, kommenteléssel pedig azonnal hozzá lehet szólni a témához. A videók alatti kommentekben kibontakozó viták pedig gyakran hasonló intenzitásúak, vagy erősebbek mint az egyetemi szemináriumokon zajlók.

Képi fordulat az atipikus tanítási formákban

A Magyarországon is egyre népszerűbb, képmegosztásra specializálódott Pinterest jelenleg nemzetközi viszonylatban a jelenben is a legdinamikusabban fejlődő közösségi oldal. Az aktív felhasználók számát tekintve az USA-ban 2012 szeptemberében már holtversenyben volt a harmadik helyért a Tumblr-rel, és így rögtön a Facebook és a Twitter után következett, megelőzve a Google+-t. Megelőzte ezzel az olyan online közösségeket, mint az álláskeresésre használt LinkedIn-t, az akkor lassan eltűnő My Space-t, vagy éppen a földrajzi helyzetünket megosztására szolgáló Foursquare-t. A felhasználók száma 2014-re jelentősen átalakult, de a Pinterest még az első hét legnépszerűbb között volt. A sorrend ekkor Facebook, QZone (kínai közösségi oldal), Google+, LinkedIn, Twitter, Tumblr és Tencent Weibo (kínai mikroblog oldal) volt.⁸ A Pinterest azonban az Instagram mellett továbbra is a legnépszerűbb képmegosztó oldal.

A képmegosztó oldalt 2010 márciusában alapította Ben Silbermann, Paul Sciarra, és Evan Sharp. 2012-ben elérte a havi 23 milliós egyéni látogatottságot, ezzel kiérdemelve a minden idők legdinamikusabban fejlődő közösségi oldal címet. Beszédes adat az is, hogy 2011-ben, csupán 15 hónap működés után a Time Magazin szerint a Pinterest már benne volt az 50 leglátogatottabb weboldalon.

Az oldal alapvetően az interneten talált képek megosztására, témakör szerint rendezésére biztosít lehetőséget. Ilyen módon a felhasználókat nem ismeretség, hanem érdeklődési kör alapján kapcsolja össze, és leginkább egy rendkívül letisztult megjelenéssel bíró közösségi könyvjelző szolgáltatásra hasonlít.

⁸ <http://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>

Online faliújság reboot

A Facebook üzenőfalának rendezetlen vizuális megjelenésével szemben a Pinterest átláthatóságot biztosít. Az oldalon táblákat-faliújságokat hozhatunk létre, melyek megjelenésben eltérnek az eddig megszokott albumoktól. Ezekre a faliújságokra témákba rendezve képeket tűzhetünk ki, és a Twitter mintájára megjegyzéseket fűzhetünk hozzájuk limitált karakterben, ami esetünkben 500-at jelent. Ez megakadályoz minket a Facebookon megszokott „túlbeszédtől”, és a képekre helyezi a hangsúly.

Ismerősök helyett témakörök

Az oldal érdekessége, hogy a követés is faliújságok alapján történik, ami hordoz némi hasonlóságot a Google+ rendszerével. Azzal, hogy adott témákra szakosodunk és nem személyekre, egy művészettörténész láthatja azonos érdeklődésű felhasználók enteriőrrel kapcsolatos képeit, miközben kihagyhatja a másik magánéletének Facebookra jellemző mozzanatait.

Figyelembe véve a médiakonvergencia jelenlegi trendjét, mely elvárja közösségi oldalaktól, hogy szolgáltatásaikat már nem csak asztali számítógépről, de mobiltelefonról és táblagépről is elérhessük, 2013-ben megjelent a kiváló felhasználói élményt kínáló applikáció iOS-re, és Androidra is. A Pinterest fiókot össze lehet kötni a Twitterrel és Facebookal, tehát a vállalkozás nem vetélytársakat lát bennük, hanem saját népszerűségét növeli az ott történő posztolással is, míg ezzel a másik kettő látogatottsága is tovább növekszik, és az oktatásba szélesebb horizontú multimediális anyagokat lehet bevezetni.

A viralitás mesterséges gerjesztése

A Pew médiakutató intézet felmérése szerint⁹ az internet felhasználók 46%-a saját maga által készített képeket tölt fel úgy általában a világhálóra, ők a kreatörök, míg 41%-a talált anyagból dolgozik, azaz már felöltött képeket oszt meg.

Ezzel szemben a Pinterest faliújságaira tűzött anyagok 80%-a újramegosztás, szemben a Twitterrel, amely például csak 1.4%-os aránnyal bír, a Facebook esetében pedig még kisebb számról beszélhetünk. Így alapvetően egy kisebb mennyiségű kép cirkulál a rendszerben, ezek is nagyrészt az etsy.com, google.com és flickr.com címekről lesznek átirányítva, megőrizve az eredeti linket. Az eddig megjelent online elemzések ezt alapvetően jelenséggként kezelik, és kevésbé kérdezőnek rá a miéltre.

Khan Akadémia

A kifejezetten oktatási célra létrehozott (részben felsőoktatásban is használható) környezetek közül is kiemelkedik a 2006-ban létrehozott Khan Akadémia¹⁰ mely jelenleg a legnépszerűbb modern (atipikus) tanulási forma.

Manapság webhelyek és szolgáltatások időtől és tértől független hozzáférést biztosítanak számukra az információhoz, és lehetőséget biztosítanak, hogy virtuális csoportok tagjaivá válhassanak. Ezzel egyidőben az információrobbanás ilyen mértéke gyökeresen megváltoztatja a tanári szerepeket. A tanárok immár nem információ forrásként funkcionálnak, hanem módszertani segítséget hívatottak biztosítani a tanulóknak. Soha nem volt még ilyen szorosan összekapcsolódva az online közösség, az együttműködésen alapuló munka és a tanulási környezet.

Oktatóként szerzett tapasztalat, hogy míg a felnőttoktatásban résztvevő hallgatók az órákon elhangzottaknak néznek utána, addig a fiatalabb generáció unalmát szeretné előzni egy-egy játékkal vagy csevegéssel. Innen is fakad a sztereotípiá, miszerint a digitális eszközök használata magányossá, vagy éppen hiányos ismeretekkel bíróvá teszi a diákokat. Pedig nem erről van szó. Egyszerűen csak a mediatizált környezetünkben, ahol a képernyőkről nagyszámú és erejű impulzus

⁹ <http://pewinternet.org/Reports/2012/Online-Pictures.aspx>

¹⁰ <https://www.khanacademy.org>

éri őket a hagyományos (tipikus) oktatási formák nagyon ritkán képesek sikert elérni, jellegzetesen olyan esetekben, ahol a tanár rendkívüli karizmája a legerősebb impulzus a teremben. Ezért mind nagyobb a sikere az online kurzusoknak, melyek a médiakonvergencia előnyeit kihasználva multimédiás tartalommal, interaktív tanulással, illetve különleges motivációval kötik le a hallgatók figyelmét. A digitális eszközök használata során megkönnyítik és látványosabbá, megjegyezhetőbbé teszik a tananyag elsajátítását. Segítségével a diákok sok olyan dolgot tanulhatnak meg a digitális eszközök segítségével, ami egyrészt nem szerepel a tankönyvben vagy, melyeknek a hagyományos táblán kivitelezhetetlen a megjelenítése.

A Khan Akadémia működtetői vizuális és auditív tananyagok több csatornán juttatják el az információt, ezáltal több információ áramolhat egyszerre, és jobban lekötik a tanulók figyelmét. Így például a fogyasztékkal élő diákokat könnyebben lehet bevonni a tanulási folyamatokba.

Áttörés az élményközpontú oktatásban

A Khan Akadémiát Salman Khan alapította 2006-ban. Kezdeményezésének célja az volt, hogy a világon mindenkit bárhol és bármikor kiváló ingyenes oktatásban részesíthessen. Azok számára, akik fenntartásokkal fogadják azt, hogy a technikai feltételeknek való megfelelés eleve kizárja az ingyenességet, a nagyon olcsó táblagépek és ingyenes vezeték nélküli internet megjelenése a szegény országokban is megnyitotta mindenki előtt – igaz technikailag – a tanulás lehetőségét.¹¹ A tanulók számára készített videók matematikából, természet és üzleti tudományokból, művészetekből és programozási ismeretektől áll. Kahn Akadémia tartalom előállító tanárai nagyon sok időt és energiát fordítottak a tananyag elkészítésére, és számos partnerintézmény, múzeum, egyetem vagy éppen a NASA is csatlakozott hozzájuk.¹²

¹¹ 2014 augusztusában a Khan Akadémia videóit a YouTube-on is meg lehet tekinteni, itt több mint 1 790 000 tagja van az oldálnak, akik 65 csatornában rendezett összesen 31 500 videó közül válogathatnak. Eddig az összmegtekintés száma elérte a 410 milliót.

¹² Az alapító munkájához az ubiquitous computing – mindenhol jelenlévő számítástechnika – olcsó eszközeit használja, saját bevallása szerint egy 200 dollár Camtasia felvevőt, 80 dolláros Wabom Bamboo táblagépet és a freeware SmootheDraw3 rajzolóprogramot.

Lehet-e izgalmas az e-learning?

Távoktatás már a 19. század közepétől létezik, és a világháló megjelenésével a magyar egyetemeken a legprogresszívebb oktatók már az 1990-es évek közepétől indítottak e-learning kurzusokat. A közismert definíció szerint az e-learning az információs, számítógép és világháló által átszőtt társadalom új oktatási környezete, mely magába foglalja a tanulás és a tanítási folyamatnak az infokommunikációs technológiával támogatott, formailag, tartalmilag és módszertanilag is újszerű formáit (Forgó 2005).

A legnagyobb változás a hagyományos (tipikus) pedagógiai környezethez képest az e-learning rendszerekben, melyek legújabb példája a Khan Akadémia az, hogy az elektronikus eszközök által támogatott tanulás időtől és tértől független, ezáltal az oktatás keretei kitágulnak, összerosódtak a szabadidő eltöltésével. Élmenynyé válik tehát újra a tanulás, a képzésből azonban egy tényezőt sohasem szabad kihagyni, az oktatót. Benedek András szerint a képzések eddig mégsem tudnak elég hatékonyan működni, mivel az oktatók nem képesek megragadni és megtartani a tanulni vágyók figyelmét (Benedek 2013).

A legnagyobb kihívást az okozhatja, ha az e-learninggel foglalkozó tanárok továbbra is osztálytermi környezetben gondolkoznak. Figyelembe kell venniük ugyanis az oktatás környezettől való függetlenedését, és azt az információ áradatot, mely a tanulókra zuhan. Szükség van a nyitottságukra, és a tananyag online környezethez való átalakítására, annak érdekében, hogy felkeltsék a tanulók figyelmét és fenn is tartsák azt. A Khan Akadémia változást hoz e téren. Miután egy felhasználó, tanuló regisztrált, a rendszer élményszerű formában felméri tudását. Az Akadémia internetes tesztelési lehetőséget is biztosít, és csak akkor lehet továbblépni, ha valaki megtanulta az anyagot.

Iskola 2.0

A jelenben a tanulási folyamat még alapvetően időben és térben is kötött, zárt keretek között, időben lineárisan zajlik. Mechanikus, ingerszegény cselekvésformák segítségével szereznek a tanulók ismereteket. A jövő iskolája a kutatók szerint akkor valósulna meg, ha a 3R-t (reading, writing and arithmetic, vagyis olvasás, írás és számolás) jelentő, még az 1700-as években bevezetett porosz iskolamodellt 4C-re (collaboration, curiosity, complexity and creativity, vagyis

együttműködés, kíváncsiság, komplexitás és kreativitás) változtatnánk. Fontos megjegyezni, hogy a poroszos modell is ingyenes általános iskolát feltételezett, ami időközben – az iskola színvonalának függvényében – fizetőssé vált. A mai színvonalas általános és középiskolai oktatás költséges, a felsőoktatás pedig rettenetesen az.

Újabb változás állt be azonban, a nyomtatott könyvvel szemben az alap gondolatában ingyenes világháló újra felfedezte a színvonalas ingyenes iskolát. Ebben az iskolában pedig, ha sikeres akar lenni, az oktatás már készség és élményközpontú lesz. Ennek pedig egyik feltétele, hogy nem minden tanuló ismerné meg a tananyagot szinkronban, hanem mindenki a saját képességei alapján haladna. Ezt pedig csak mediatizált tanulási környezetben, a világháló segítségével lehet biztosítani, ahol a tanulók saját menetrendjük alapján indítják az adott témához kapcsolódó oktató videókat a Khan Akadémián.

Tanuló 2.0

Az oktatásban a legnagyobb változáson keresztül nem is a tananyag vagy tanárok, hanem a tanulók mentek át. Z generáció most jár iskolába, tagjai 1995 után születtek, anyanyelvi szinten beszélnek a számítógépek, videojátékok és a világháló nyelvét, digitális bennszülöttek. Figyelmük rövid ideig köthető le, hozzászoktak, hogy rendkívül gyorsan kapják meg az információkat. Gyorsétteremben esznek, gyorsstudást akarnak szerezni. Hozzászoktak az azonnalisághoz. Némi általánosítással élve kijelenthető, hogy nem mennek könyvtárba, nem állnak sorban hang- lemezboltokban, azonnal letöltik, amire szükségük van. Paradigmájuk szerint, ami nem létezik a világhálón, alapvetően nincs is. Ennek tükrében médiafogyasztási és kommunikációs szokásaik is drasztikusan megváltoztak, ezért például szükség van a tanári tekintély elfogadtatására körükben. Megváltozott ugyanis a tanár-tanuló viszony, a hiteles források kérdése, illetve a tudás megszerzésének átalakult módja vált kulcskérdéssé az oktatásban. Nehézséget okoz, hogy a Z generáció világháló multimédiainger gazdag környezetében szocializálódott, szemben tanáraikkal, akik a számítógéppel és világhálóval felnőtt korukban ismerkedtek meg, vagy még ismerkednek.

A Khan Akadémián fiatal tanárok oktatnak fiatalokat, és nem érdemjegyekkel, hanem különböző virtuális osztályzatokkal motiválják őket. Az ilyen jellegű motiválás már bevált a Facebookos játékok környezetében, de még a FourSquare-en is, ahol csak azért jelentkezett be valaki egy adott helyszínen, hogy virtuális badge-eket szerezzen. Világszerte fiatalok milliói tanulnak csak azért, hogy mind több jelvényt gyűjtsenek össze.

Tanár 2.0

A médiakonvergencia hatására világszerte mind több iskolában eltérő mértékben, de bevonják a számítógépet és világhálót az oktatásba. Ezen eszközök azonban tanári segítség, útmutatás nélkül nem képesek hatékony tanítási folyamatban részt venni. Így a Kahn Akadémián nem csupán egy adathalmazzal találkoznak a tanulók, ahogy például a Wikipédia esetében, hanem, hogy a számítógépet, a digitális eszközöket bevonják a tanításba, ezek az eszközök önmagukban semmit sem érnek, ehhez szükség van a tanár tudatos tervező munkájára, szakszerű óravezetésére és magas szintű kompetenciájára, ezáltal a tanári szerepkör

felértékelődik. A tradicionális tanulási környezetben a tanítás és tanulás közép-pontjában a tanár áll. Ő az egyetlen aktív tudásközvetítő. Legfőbb funkciója hogy közvetlenül átadja az ismereteket a tanulóknak, míg azok passzív befogadóként vesznek részt. Biztos valamennyien vissza tudunk idézni olyan irodalomórát, melyen egyetlen feladatunk az volt, hogy egy verselemzést rögzítsünk emlékeztünkbe visszaadjuk azt úgy, hogy közben nem kaptunk magyarázatot, mely segítségével meg tudtunk volna érteni az alkotást. Az ilyen élmények hatására ellenszenv születhet például a tanulóknak az irodalom, a művészetek vagy a tanulás iránt. Abban az esetben azonban, ha egy videó keretében az oktató multimédiás illusztrációk segítségével elemez egy műalkotást – ez történik a Khan Akadémia művészettörténet kurzusai keretében – a megértés könnyűvé és izgalmassá válhat. Amióta a világháló beépült mindennapi kommunikációs és médiafogyasztási szokásainkba, a tudás jellege is megváltozott. Multimédiálissá és transzdiszciplinárisá, gyakorlati jellegűvé lett. A már idézett Benedek András szerint megváltoznak a tudás megszerzésének jellemző mintázatai is: uralkodóvá válik az egész életen át tartó tanulás, ismét elhalványul a gyermek és a felnőtt közti éles – merőben újkori – fogalmi megkülönböztetés, a formális iskolai intézményeket pedig egyre inkább fölváltják a nyitott művelődés virtuális környezetei (Benedek 2013).

A tanárok új feladatokat kapnak. Szilárd ismereteiket folyamatosan frissíteniük és részt kell venniük a tanulási környezet fejlesztésében, illetve motiválniuk kell a hallgatót online környezetben is. Rögtön felmerül a kérdés, hogy ez hogyan valósul meg a Khan Akadémia modelljében. Ez a virtuális iskola folyamatosan frissíti a tananyagát, és abban az esetben például, ha kritika éri valamely tananyagot, rögtön megvizsgálják és új fejlesztésbe kezdenek.¹³ Az online környezetben ezt sokkal rugalmasabban tudják megoldani, mint például a mai iskolák a nyomtatott tananyag esetében olyan iskolai környezetben, ahol a tanár például tévedhetetlen. Természetesen itt is lehetővé kellene tenni a kritikát, de csak az építő jellegűt.

¹³ Ilyen volt például az az eset, amikor a michigani egyetem két matematika tanára hibát fedezett fel a negatív számok osztásával és szorzásával foglalkozó videóban. Khan ezek után versenyt írt ki a hibák keresésére és javítására, és pénzjutalmat is felajánlott azoknak, akik építő jellegű kritikát fogalmaznak meg a videókkal kapcsolatban.

Élethosszig vagy életfogytig való tanulás?

Nem mindegy, hogy élethosszig (pozitív) vagy életfogytig (negatív) való tanulásról beszélünk. A Lisszaboni folyamat 2000-ben elfogadott „Oktatás és Képzés 2010” stratégiájának 2004-es időközi jelentése kiemeli, hogy egységes átfogó nemzeti stratégiákat kell kidolgozni az élethosszig tartó tanulás előmozdítására. A fejünkben ugyanis a tanulási folyamat gyakran már lezárul az érettségi vagy diploma megszerzésével. Pedig a szakmai siker és karrier érdekében a tanulásnak éppen ekkor kellene kezdődnie, folytatódnia speciális ismeretek és képességek megszerzésével. Hazánkban is mind gyakrabban felhívják a figyelmet, hogy a végzettség szó jelentősége az oktatásban nem azt jelenti, hogy vége a tanulásnak, hanem hogy az ismeretszerzés folyamatossá válik. De talán érdemes lenne lecserélni magát a kifejezést is.

A sikeres élethosszig való tanulási stratégiákban szerepelnie kell a korábbi tanulmányok érvényesítésének, valamint a mindenki, különösen a hátrányos helyzetű csoportok számára is nyitott, vonzó és elérhető tanulási környezet kialakításának. A program legfőbb célkitűzése volt, hogy 2000 és 2010 között az Európai Unió a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb gazdaságává váljon. Ez azonban nem valósult meg. A hatékony élethosszig való tanulási stratégiákat digitális hálózatokra, és az élethosszig tartó tanulásban résztvevők környezetébe beépülő technológiákra kell alapozni, ezen eszközök segítségével lehet hatékony e-learninget csinálni.

Facebook
Coursera
edX
MOOC
tutor
Kopir
Think-Again
Signature-Track
online
Skype
Memex
vizsga
plágium
Udacity
kurzus
videó

MOOC - A jövő egyik lehetséges felsőoktatási modellje

A jelen nemzetközi felsőoktatási tendenciáit elemezve mind valószínűbbnek tűnik, hogy az egyetem jelensége átalakul. Mindazon rítusok, melyek a jelenséggel összekapcsolódtak, újraértelmeződnek. Az óralátogatás (térhez és időhöz való kötöttség), személyes konzultáció (interperszonális kommunikáció), mester-tanítvány viszony (a tanár személyiségének jelentősége), jegyzetelés (a tudás rögzítése), egyetemi polgári lét (elittudat) új alapokra helyeződik.

A 2012-ben világszerte népszerűvé vált ingyenes online szabadegyetemeken (MOOC) a tanulás tértől és időtől függetlené válik, helyszíne a világháló, mely velünk van otthonunkban, közlekedés közben, kezünkben hordozzuk eszközeink segítségével. Az előadásokról készített videók bárhol és bármikor megtekinthetők, megállíthatók, újrajátszhatók. A tanárral való személyes konzultációt felváltja a hallgatótársakkal való csevegés és fórumozás. A tanulás horizontálissá válik, nem csak az oktatótól, társainktól is tanulhatunk. Nincs szükség jegyzetelésre, az ingyenes online kurzusokhoz ingyenes jegyzetek is tartoznak, és a tudásszerzést alapszinten szolgálja a Wikipédia adatbázisa vagy Google keresője is.

2014-ben amerikai és nyugat-európai (és csupán néhány közép-európai) egyetemen minden nagyobb mértékben és szélesebb témaregiszteren teszi lehetővé, hogy kurzusait bárki a világon meghallgathassa, szemináriumait elvégezhesse, előadásai végén pedig vizsgát tegyen. Egy hagyományos egyetemen a kurzusok egymásra épülnek, bizonyos ismeretek megszerzése előismerethez kötött. Az online környezetben ez a kötöttség azonban megszűnik. Ez az új paradigma, mely szerint az egyetemek a tudás elérhetővé tétele mellett törnek lándzsát tehát a MOOC (Massive Open Online Course, ingyenes online szabadegyetem).

A legismertebb, online kurzusokat kínáló portáloknak (edX, Coursera) több millió regisztrált hallgatójuk van. Nyilvánvaló, hogy ez a cél kizárólag online tanulási formában érhető el. Online digitális tananyagokkal oldható meg az, hogy minden résztvevő – a megadott időhatárokon belül- saját tempójában és saját időbeosztása szerint haladhasson. Nagyszámú, kurzusonként akár 200 000-250 000 résztvevő tanulni kívánó kezelése csakis számítógépes, internetes környezetben valósítható meg. A MOOC rendszerek előnye elsősorban abban rejlik, hogy a regisztrációt követő belépés után mindenféle útmutató nélkül könnyen el lehet igazodni a lehetőségek között, másfelől a tananyagok már néhány kattintással elérhetőek. emellett az esztétikai megjelenésük is vonzó a felhasználók számára, s fő tudásközvetítő eszközük a tartalmakat közlő multimédiás videók. Az áttekinthető

megjelenésű és könnyen kezelhető MOOC rendszer, a lényegi elemeket kiemelő videóival rendkívül hatékony lehet az ismeretátadás során, s emellett szinte teljes mértékben nélkülözni képes a tanári/tutori szerepet, s annak irányítását. A rendszer innovatív hatása közvetlenül diagnosztizálható is a tanulási eredményekben.

Ma, amikor a világháló uralkodó kommunikációs közzé válik, a tanulás, tanítás területén a hagyományos korlátok fokozatos leomlásának, és a rendszer átalakulásának vagyunk tanúi. Már egy évtizede megfontolandóvá vált tehát, hogy a köegyetem mellett az online egyetem ideájának is érdemes időt szentelni. Ez a gyakorlatban kezdetben azt jelentette (és Magyarországon gyakran még azt is jelenti), hogy egyes szemináriumok internetes oktatási környezetben vannak megtartva, a dolgozatokat a már működő egységes tanulmányi rendszereken keresztül lehet eljuttatni az oktatóhoz, az órák anyaga pedig szintén online elérhető. A tanár-diák interakció során a mindennapi technológiák segítségével, e-mailben, és valós időben, Skype-on vagy Facebookon kommunikálnak a résztvevők.

Az internetes szemináriumok gondolata azonban nem jelenti azt, hogy kevesebb tanárra lenne szükség, és az egyetem természetéből fakad, hogy az online kommunikáció nem tudná kiváltani a személyes kontaktust sem, hiszen az egyetem egyik alapvető funkciója a tanár-diák interakció, és a hallgatók tanulmányaik során egyes oktatók tanítványaként hivatkoznak majd magukra. A modern egyetemen is maga a képzés döntő része a kampuszon történik, hiszen a csupán online alapú rendszerek a hallgatókat megfosztják a kapcsolati tőke megszerzésétől. Az egyetem évei alatt megszerzett ismeretségek válnak ugyanis a későbbiekben a legmeghatározóbbá az életünkben, a MOOC rendszer viszont erre nem alkalmas. Alkalmas azonban mobiltanulásra, ugyanis valamennyi nagy MOOC rendszer saját okostelefonos applikációval bír a jelenleg uralkodó Android, iOS és Windows platformra. Ezen felületen is elérhetők a 8-12 perces oktatási videók. Ez a terjedelem képes ugyanis a legmegfelelőbb módon felkelteni és fenntartani a figyelmet. 15 perc után ugyanis érdemes témát váltani, ahogy a tárgyi világ egyetemünk is, ugyanis kutatások szerint a hallgatóság ennyi idegi tud egy adott témára folyamatosan koncentrálni.

Munkaerő piaci szempontok

Milyen végzettséget adnak a MOOC kurzusok és hogyan értékeli őket a munkaerőpiac? Mielőtt megválaszolnánk a kérdéseket, a MOOC jelensége kapcsán észre kell vennünk, hogy amennyiben az így ingyenesen megszerzett tudás diplomával lenne hitelesítve, az életszerűtlen lenne. A legnevesebb egyetemek döntő többsége ugyanis profitalapú magánvállalkozás, mely tandíjakból tartja fenn magát. Az új paradigma szerint azonban nagyrésztük úgy döntött, szellemi tőkéje egy részét megosztja bárkivel. Ha ezt a tudásbirtoklást dokumentummal szeretnénk bizonyítani, akkor szükségünk van a Signature Track opcióra, mely egyfajta bizonyítványként szolgál. Ennek azonban már költsége van, mely 30 és 100 USD között van. Az így elvégzett kurzusokkal szerzett 2-3 kreditet már be lehet számolni az amerikai egyetemek alap és mesterképzésein, bizonyos feltételekkel, tehát a teljes átjárhatóság még nem biztosított. De egyes kurzusok elvégzése önmagában is előnyt jelent a munkaerőpiacon. A legnagyobb professzionális, gyakran álláskeresőkre használt közösségi oldal, a LinkedIn lehetőséget biztosít a MOOC rendszerben megszerzett tudás feltüntetésére. Az USA-ban számos nagyvállalat bevett szokása, hogy előszeretettel ajánl állást egyazon egyetemen végzett hallgatónak. Ha bebizonyosodik tehát, hogy a Courseran, edX-en, vagy éppen a Udacity-n szerzett tudás piacképes, akkor nő a MOOC felsőoktatási presztízse, és egyre több hallgató választja majd a Signature Track opciót. A legnagyobb MOOC kurzusokon több mint 200 ezer hallgató is tanul, a Duke University által indított Think Again kurzus volt eddig a legnépszerűbb. Az átlagos kurzusok létszáma 20 ezer fő, ami megelőzi a magyar egyetemek többségének teljes hallgatószámát. Fontos adat lehet még, hogy a három legnagyobb MOOC szolgáltató 30 és 85 aktív kurzust tart fenn egyszerre, és nem ritka az együttműködés a legnevesebb múzeumokkal se. A Coursera például csupán a tavalyi évben több, mint 1.7 millió hallgatót oktatott.

A plágium problematikája

Az új tanulási és publikációs paradigmában jelentős szerepet kap a plágium jelensége. A copy+paste látványos és gyors parancssort a felhasználók többsége ismeri. Nem véletlen tehát, hogy manapság a tudományos életben és az egyetemi képzésben is világszerte reflektorfénybe került a plágium problémája. A számítástechnikai eszközök fejlődésével, és az internet elterjedésével nagyságrenddel

könnyebb lett a plagizálás lehetősége és azok száma is, akik élnek vele. A cselekmény, melynek során egyesek más szerzők munkáit, szavait vagy gondolatait a sajátjukként tüntetnek fel, nem új keletű. Gyökerei azonban meglepő módon nem nyúlnak túl messze a múltba, a tudományos plágium fogalmát ugyanis csak a romantika korszaka óta ismerjük.

A jelenben tapasztalható plágiumra irányuló megkülönböztetett figyelem egyik oka abban kereshető, hogy a recesszióból a kiutat a tudomány leginkább az új technológiák és eredeti ötletek megjelenésében látja. Ennek következményeként pedig ezek lemásolása, ellopása, és ezzel együtt a plágium megítélése is szigorúbb jogi és erkölcsi megítélés alá esik. Nem mindegy ugyanis, hogy az elért eredményekért mely hallgatót, kutatót vagy vállalatot illeti az érdem – az utóbbi esetében pedig már egyenesen ipari kémkedésről beszélhetünk.

Plágiumnak minősül a más szerzőtől átvett szövegek, szövegrészek, eredmények vagy ötletek megjelentetése vagy szóbeli prezentálása saját nevünk alatt, az eredeti forrás feltüntetése nélkül. Plágiumot követ el így az, aki az eredeti forrás megnevezése nélkül átvész nyomtatott formában publikált, kézzel írott, vagy az interneten elérhető szövegrészt, gondolatot, ötletet, következtetést, véleményt, levezetést vagy megfigyelést. Hasonlóan tilosban jár az is, aki sajátjaként jelentet meg adatot, statisztikát, megoldást, vagy illusztrációként szolgáló ábrát, grafikát, képet vagy fényképet (Green 2002). A legdurvább vétséget egyértelműen az követi el, aki sajátjaként tüntet fel teljes tanulmányt, könyvfejezetet vagy teljes kötetet, melynek más a szerzője. A plágium tényét ezen esetekben a legkönnyebb bizonyítani, míg a vélemény vagy ötlet ellopása tetten érése gyakran reménytelen. Érdekes képet rajzol a plágiummal kapcsolatos statisztika is. A Duke egyetem által 2005-ben készített felmérés szerint¹⁴ az USA-ban, melynek oktatási rendszere már a középiskolában is jelentős önálló munkát, esszéírást vár el a hallgatóktól, a megkérdezett 18000 diák 58%-a legalább egyszer elkövette a plágium vétségét.

¹⁴<http://integrity.duke.edu/reports/Survey%202005,%20Report,%20Final%20version,%20May%2025,%202006.doc>

A plágium Janus arcú megítélése

A tudománnyal ellentétben a művészetek, különösen az irodalomban mindig is sokkal megengedőbb volt a plagizálással szemben (a szerzői jog megsértése vagy hamisítás ezzel szemben persze más megítélés alá esik) hiszen az utánczás, a szereplíra, vagy éppen a paródia számos írónk és költőnk eszköze volt, elég csak Petőfire, Kosztolányira vagy Karinthyra gondolni. De a közelmúltból is hozhatunk példát, amikor Esterházy Péter az 1989-ben elhunyt Danilo Kiš egyik, egy Esterházy főúr kivégzéséről szóló novelláját teljes egészében, a forrás megjelölése nélkül megjelentette a *Harmonia caelestis* című művében.¹⁵

Az eredetiség modern ideája, mely a mai napig tartja magát, szembeszállt a másolással, és az individualizmus mellett állt ki mind a művészetben, mind a tudományokban.¹⁶ A régi mesterek másolása ezzel véget ért, a tömeges könyvkereskedés megjelenésével pedig megerősödött a kiadók és a szerzői jog szerepe is.

¹⁵ Esterházy megkereste a szabadkai születésű, szerbül publikáló, de időnként magyarul jegyzetelő, saját bevallása szerint Ady hatására lett író. Az irodalomtudós szakma az esetet úgy írja le, hogy Esterházy előtte levelet írt Kišnek Párizsba, nem azért, hogy engedélyt kérjen, hanem azért, hogy közölje, a szöveget most elutaladonítja, mert az nyilvánvalóan az övé. A címzett azt válaszolta, hogy csak nyugodtan.

¹⁶ Az irodalmi plágium gyökerei, szemben a tudományossal, messze nyúlnak. Marcus Valerius Martialis római költő a Kr.u. 1. században arra panaszkodott, hogy egy másik poéta „elrabolta” sorait, a latin plagarius így eredetileg „irodalmi tolvajt” jelentett. A fogalom és vele együtt a kifejezés is csak lassan terjedt el, és az angolban a 17. század elején jelent meg Ben Jonson drámaíró közvetítésével. Ebben természetesen közrejátszott, hogy a középkorban az egyén, és ezzel együtt a szerző szerepe is háttérbe szorult, és a műnek, illetve annak a mondanivalójának volt alárendelve. A tudás közkincsnek számított, és ezzel együtt az elfogadott vélekedés szerint a nagy mesterek utánczása volt a követendő út, sőt az eredeti szerzők helyett gyakran a másolók nevét ismeri csak az utókor. Elég csak a 16. század elején alkotó Ráskay Lea kódexmásoló domonkosrendi nővérről gondolni, akinek köszönve az 1300-as évekből származó, szerző nélküli Margit-legenda is fennmaradt. Az egyéni hang vagy az új ötletek bemutatása így a középkorban süket fülekre talált. Ez az elképzelés csak a felvilágosodás megjelenésével változott meg.

Jól tükrözi a modernség előtti és utáni felfogás összeütközését az első magyar plágium vita, az Iliász-pör is, melyben a magyar felvilágosodás és nyelvújítás legkiválóbb alakjai érintettek. Kazinczy Ferenc ugyanis annak reményében, ahogy a világirodalom jelentős műveit minél szélesebb közönséggel megismertesse, szerette volna, ha valaki lefordítja magyarra az Iliászt. Kölcsy Ferenc korábban már átültette nyelvünkre az eposz néhány részletét, ezért Kazinczy azokat elküldte egy sárospataki tanárnak, Vályi Nagy Ferencnek. Vályi, megkönnyítve saját munkáját beillesztette a Kölcsy által lefordított részeket, a teljes kéziratot pedig a saját neve alatt jelentette meg, az átvétel megemlítése nélkül. Kölcsy ezért plágiumvádát emelt Vályi ellen, az eredetiség elvét, és az írói (fordítói) tulajdonjogot hangsúlyozva, szembefordulva ezzel egykori mentorával, Kazinczyval, aki a kölcsönzés, a mű széles közönség elé tárásának elsőbbségét hangsúlyozta. A 18. század végén, 19. század elején kibontakozó romantika már egyértelműen az eredetiség elve, a szerző tehetsége és

Mindez egybeesett a kapitalizmus elterjedésével, és vele együtt a magántulajdon intézményének megerősödésével, ami szerint arra enged következtetni, hogy a ma tapasztalt, a plágiummal szembeni egyre határozottabb fellépés a jelenlegi gazdasági versenyben a jövő szakembereinek megrostálását is jelenti. Nem mindegy ugyanis, hogy valaki másolással, vagy megalapozott, kitartó munkával és biztos tudással jutott a diplomához.

A másolás mindennapi gyakorlata

Mára a főiskolákon és egyetemeken a beszámoló, szemináriumi és szakdolgozatok beadásának módja az elmúlt évtizedekhez képest jelentősen megváltozott. A korábban kézzel írt, majd gépelt, később kinyomtatott anyagokat a 2000-es évek végétől felváltotta a fájlok e-learning keretrendszeren (LMS, EMS) keresztül történő feltöltése. A dolgozatokat bíráló oktató így az egyetem által működtetett webes felületen keresztül értékelhet, új feladatot adhat meg, jegyet írhat be, azonnali üzenetet küldhet, vagy tesztekkel tölthet ki a hallgatókkal. Az elektronikus beküldött, szövegszerkesztő segítségével készített dolgozatok esetében azonban jelentősen megnő a copy+paste kísértése.

De hogyan védekezhetnek az oktatók és az intézmények, és velük együtt a hallgatók is a plágium ellen? Kézenfekvő stratégiának tűnik a másolás fizikai megakadályozása. Sokan ugyanis a hamis biztonságot nyújtó, jelszóval védett szakdolgozataikat feltöltik a világhálóra, hogy azok hivatkozási alapként szolgáljanak, vagy felkeltsék a céges fejedelmek figyelmét. Azonban a szöveg másolásának vagy nyomtatásának jelszavas tiltása az olyan ingyenes programok segítségével, mint például az A-PDF Password Security másodpercek alatt feltörhető, és ennek a tudásnak a hallgatók sokkal inkább a birtokában vannak, mint a tanárok. Ezért elengedhetetlen egyrészt az oktatók informatikai ismereteinek folyamatos továbbfejlesztése, másrészt a feltöltők számára megoldást jelent a dolgozatuk egészének, vagy egy részének publikálása valamelyik tudományos folyóiratban. Ennek további haszna, hogy kiderül, az általuk készített munka kiállja-e a szakma próbáját is, és felkelti az adott terület szakembereinek érdeklődését, vagy csupán egy egyszerű beszámolóról van szó, mely eredeti ötleteket vagy tudományos értékeket egyáltalán nem hordoz.

személye mellett tör lándzsát, így a korszak felfogása már kíméletlen a plágium bármely formájával szemben, így például a ma elfogadottnak tekintett irodalmi paródiát is elítéli.

A védekezés előrehaladtabb szakasza a másolás felderítése, az egyezések, azaz plágiumok keresése és bizonyítása, de komoly eredményt lehet elérni a felvilágosítással is.¹⁷

Publikációk tengere

A vétlen plágium táptalaja ma is gyakran a publikációk tömegének átláthatatlansága. Már a 20. század közepére ugyanis olyan nagyszámú tudományos munka született, hogy egy-egy szakterület értője is nehezen látta át a téma irodalmát. Ennek a kaotikus állapotnak akart véget vetni a mai internet elődjét képező Memex feltalálója, Vannevar Bush, a század egyik legkiválóbb tudósa. Bush az USA elnökének tanácsadójaként a II. világháború alatt egy hatalmas, 6000 kutatóból álló tudományos apparátust irányított. Ekkor figyelt fel a publikálás problémájára, melynek megoldásaként a mai internet és számítógép tulajdonságait ötvöző szerkezetet vázolt fel, aminek köszönve a világháló egyik atyjának tekintik.

Stanley Fish, aki életpályája során többek között tanított a Yale, Columbia és Duke egyetemeken is, jelenleg pedig a Florida International University professzora, egy személyes példán keresztül a plágiummal szemben megengedőbb hangot üt meg. A The New York Timesban 2010-ben megjelent cikkében (Fish 2010) leír egy esetet, melynek során egy vezető beosztású kollégája a kezébe nyomta legújabb kötetét. Miután elolvasta az első két oldalt, Fish elégedetten nyugtázta, hogy kiváló könyvvel van dolga. Az irodájában azonban gyanút fogott, lehet, hogy valójában azért nyerte el ennyire a tetszését a szöveg, mivel ő maga írta évtizedekkel azelőtt? Amikor leemelte a polcáról az egyik könyvét, szóról szóra megtalálta a kollégája által plagizált szakaszokat. Ezek után megmutatta őket neki, aki elfehéredve az egész vétséget a társszerzőjére fogta, aki erre válaszul jelezte, hogy vitatott részt valójában egyetemi hallgatók „írták”, akik bedolgoztak a keze alá (és akik nevét a társszerző a bevett gyakorlata szerint természetesen nem tűntette fel), és nem tartották be a hivatkozás szabályait, és egyébként is az egész csak figyelmetlenségből történt.

Világszerte a szakdolgozatokkal szemben támasztott elvárás lényege, hogy egy szűk területre koncentrálva, valami újat tegyenek hozzá a tudományhoz, de

¹⁷ Az intézmények feladata tájékoztatni a hallgatókat, hogy Magyarországon a plágium vétsége az 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról 12. § (1) és (2) bekezdését sérti, illetve ugyanezen törvény 329/A. § (1) paragrafusa alapján a vétség akár két évig terjedő szabadságvesztéssel is büntethető.

ezzel együtt kíváncsi vagyok a szakirodalom beható ismerete és az arra való hivatkozás is. Hogy a formai elvárásokat és a források megfelelő használatát megismertessék a hallgatókkal, a magyar felsőoktatási intézmények bevezették az academic writing nevű tárgy oktatását, melynek keretében a szeminárium résztvevői elsajátíthatják a hivatkozási szabályokat és technikákat. Ezzel remélhetőleg a vétlen plágiumok jelentős részét sikerül megakadályozni. Fish nyitott hozzáállására jellemző, hogy az említett cikkében nem a plagizálás minden áron történő büntetésére buzdít, hanem a cselekmény helytelenségének megértetésére. Mert sokak számára mindaddig csupán egy bosszantó szabály marad, amíg meg nem értik a csalás súlyát. Ha ezt nem értjük meg, akkor joggal merül fel az a kérdés is, írja Fish, hogy vajon miben különböznek az idegen tollakkal ékeskedő egyetemisták az USA, vagy bármely állam elnökétől, akinek nyilvános beszédeit mások írják, ő azonban ezt a tényt nem tünteti fel. Az elnök munkája nem beszéd- és elemzés-írásból áll, de az egyetemistáké igen, adja meg a választ Fish.

Plágiumkereső programok

Az amerikai Turnitin.com eddig több mint 20 milliárd honlap tartalmát katalogizálta, és jelenleg 220 millió főiskolai és egyetemi dolgozatot tartalmaz, adatbázisa pedig naponta 300 ezer dokumentummal bővül, és 12 nyelven ért, magyarul nem. A Turnitin.com könnyen integrálható például a magyar felsőoktatásban is használt Moodle rendszerbe, így az oktató a hallgatók által feltöltött dolgozatok megnyitásakor már szilárd bizonyítékot kap az esetleges plágiumra, a szolgáltatás ugyanis feltűnteti az eredeti forrást és a megegyezés százalékát is. A Turnitin mintájára létrejött az ingyenesen használható magyar plágiumkereső, a Kopi is. A rendszer létrehozója a Sztaki, melynek nevéhez fűződik a népszerű online szótár is. A Kopi lehetővé teszi a saját és mások által feltöltött dokumentumok közötti azonosságok keresését, és felismeri a Wikipédia magyar és angol változatából átemelt szövegrészeket is. De mi történik akkor, ha valaki átírja a szöveget úgy, hogy a jelentése azonos marad, de a használt kifejezések semmilyen hasonlóságot sem mutatnak. Erre kínál majd a jövőben megoldást a projekt folyamatosan fejlesztett szemantikai rendszere, mely már nem csupán mechanikai egyezéseket hivatott kimutatni, hanem meg is érti a szöveget. Számos informatikai vállalkozás, többek között a Google is hatalmas lendülettel dolgozik egy ilyen rendszeren.

Amikor majd valamennyi felsőoktatási intézmény elektronikus formában is kéri a szakdolgozat leadását, illetve a nyilatkozatot, hogy csak a felsorolt irodalmat használta, döntően szándék kérdése lenne valamennyi adatbázis kötelező, oktatási rendelet szintjén történő integrálása a Kopi rendszerébe.

A MOOC esetében a plágium vagy személyazonossággal való visszaélés elkerülésére mellékelni kell egy személyes fényképes dokumentum beszkenelt példányát, illetve a vizsgát webkamera előtt kell tenni. Ilyenkor a vizsgázó webkamerával rögzített képe szerepel majd a bizonyítványon. Ahogy a tárgyi világban az írásminta, úgy a digitális környezetben gépelési minta létezik. Ezért beiratkozáskor a hallgatót megkérlik, hogy egy adott szöveget gépeljenek be, és ezt egy szoftver elemzi, és a gépelési mintát a hallgató profiljához rendeli, így beazonosítható, hogy a regisztrált résztvevő gépeli-e be valós időben a vizsgán a válaszokat. A MOOC felnőttként kezeli a hallgatókat, egyszerre biztosít számukra lehetőség a saját tempóban való tanulásra is (a kurzusok ebben az esetben nem valós idejűek, hanem előre felvett előadássorozatokból állnak), de a lemorzsolódásra is. Amíg a tárgyi világban az oktató gyakran megkérdezi, mit lehet tudni XY hallgatóról, miért nem jár az órákra, az online környezetben senki sem viseli szíven a hiányzásokat. A nem valós idejű kurzusok hátránya még, hogy ilyenkor kevesebb hallgatótárssal lehet kommunikálni tanulmányi ügyekben. A kurzusok többsége azonban valós idejű, ezzel is követve a hagyományos egyetemeken mintáját. Nem lenne életszerű például, ha valaki egy teljes egyetemi képzésnek megfelelő mennyiségű tananyagot egy szemeszter alatt sajátítana el.

Aggályok – magányosan az éjszakában

A MOOC-nak van egy kritikusabb olvasata is, mely az előnyök mellett a képzési forma hátrányait is figyelembe veszi. Több kísérletet is végeztek, mely keretében egy rendezvény után az egyik csoportban ingyen kaptak ajándéktárgyakat a résztvevők, míg a másik csoportban fizetni kellett érte. Az ingyenes ajándéktárgyakat a kutatók hamarosan szétszórva találták a rendezvény helyszíne körül, míg azokról, melyekért fizetni kellett, egy sem lett eldobva. A MOOC kurzusokat jellemzően a beiratkozottak 13%-a sem végzi el. Ez az arány a költségtérítéses hagyományos és online kurzusok esetében 60% fölött van.

Online környezetben az ismeretségek egy szemináriumon belül nem elég szorosak, a csoporttársak nem ismerik egymást. Egy 20 ezer főt számláló kurzusnál ez talán nem is meglepő. Kockázati tényezőt jelenthet, hogy minden csoportra egyetlen oktató – koordinátor jut, így a csoporttársak gyakorlatilag csak egymásra számíthatnak. Életszerűtlen ugyanis az a helyzet, hogy egy oktató egy hét alatt több ezer esszét elolvasson és leosztályozzon. Ezt a feladatot pedig egyelőre szoftverek számára lehetetlen kiszervezni, szemben az USA-ban oly kedves feleltválasztós tesztekkel. Az egyetemi környezet természetéből fakad, hogy a hallgatók a legjobbtól szeretnének tanulni. Azonban, amíg az oktatókra a MOOC mind nagyobb terhet ró, sokan feladják állásukat, és nem oktatási területen dolgoznak tovább a kedvező díjazás reményében. A legjobb oktatókat pedig tárt karokkal várják a különböző tréningeket szervező cégek.

A jövő iskolája?

Az előnyöket és veszélyeket figyelembe véve, elmondhatjuk, hogy a MOOC könnyen átalakíthatja a mai felsőoktatás rendszerét, így a tömeges, tértől és időtől független, kevés tanár-diák interakcióval bíró oktatási formáé a jövő. Egy történeti párhuzamot azonban érdemes szem előtt tartani. A digitális kor előtt is volt kísérlet a tömegkommunikációval eszközök egyetemi oktatásba való bevonására. 1920-ban például a New York Egyetem saját rádióadót hozott létre, melynek célja az előadásainak közvetítése volt. Az adásban elhangzott kérdésekre levélben lehetett beküldeni a választ. A vállalkozás idővel kudarcba fulladt, mert nem lehetett megakadályozni a csalást és tandíjat szedni. Ha a MOOC erre megtalálja a választ, hamarosan a világon mindenhol, így a magyar egyetemek is válaszút elé kerülhetnek. Belépnek a rendszerbe, vagy a Z generáció távol marad előadótermeitől.

Coursera	Udacity	edX
<p>Ingyenes bizonyítvány a részvételről</p> <p>A legnagyobb kurzuskínálat</p> <p>Jelentős aktivitás a tanulmányi fórumokban</p> <p>Számtalan egyetem kínál kurzusokat</p> <p>Bölcsészet és társadalomtudományban is számos kurzus kerül meghirdetésre</p> <p>Nem csak angolul elérhető iOS, Android alkalmazások</p> <p>Fizetős bizonyítvány a tanulmányi eredmények feltüntetésével</p>	<p>Bármikor elkezdhető, nem szükséges megvárni a szemeszter elejét.</p> <p>Saját tempóban lehet tanulni</p> <p>Főleg programozóknak és matematikusoknak izgalmas</p> <p>A legkisebb kurzuskínálat</p> <p>Gyakorlatorientált képzés</p> <p>iOS, Android alkalmazások</p>	<p>Ingyenes bizonyítvány a részvételről</p> <p>Számtalan egyetem kínál kurzusokat</p> <p>Főleg orvosoknak és természettudósoknak izgalmas</p> <p>Néhány kurzus idegen (nem angol) nyelven is meghirdetnek</p> <p>Fizetős bizonyítvány a tanulmányi eredmények feltüntetésével és szakosodási lehetőséggel</p>

MOOC rendszerek összehasonlítása

művészettörténet
okostelefon
Google+
fókusz
múzeum
tradíció
Web2.0
kézírás
szerkesztő
digitális-demencia
ArtProject
ememória
Hangout
könyv
tanulás
tér-idő

Paradigmaváltás a művészettörténeti oktatásban. A Google Art Project és a Múzeum újjászületése a világhálón

A világ kétszáz múzeuma és a szoftveróriás összefogásával létrejött 40.000 műalkotást bemutató Art Project ma már a világ legnagyobb (folyamatosan bővülő) online galériája, melyet a médiakonvergencia hatására számítógépünk, táblagépünk vagy okostelefonunk képernyőjén járhatunk be. A múzeum ilyen jellegű újragondolásával bizonyos mértékben értelmüket veszítik az olyan rituális fogalmak, mint a sorban állás, belépőjegy vásárlás, a műveket védő kordonok. Az épületek és a művek a helyükön maradnak és továbbra is látogathatók lesznek, azonban a múzeum fogalma lép ki a tárgyi világból. A gyakran gigapixel felbontásban lefényképezett művekhez a digitális nagyítás segítségével egészen közel lehet hajolni, olyan közel, hogy láthatók a kiszáradt festék repedései is. A virtuális múzeum így új perspektívát ad a műveknek, új eszközt a befogadóknak és művészettörténészeknek.

Az Art Project gyorsan vált a világ legnagyobb, ingyenesen látogatható kiállítóterévé. Az online megtekinthető képek nem csupán két dimenzióban, de a Google Föld technikájára épülő 3D rendszerben is megtekinthetők, számos múzeum belső tere ilyen módon körbejárható. De nem csak a teret, a műalkotásokat is körbejárhatjuk virtuálisan. A múzeumok alkotásaiból válogatva létrehozhatjuk a saját galériáinkat is, melyet megoszthatunk ismerőseinkkel a Facebookon, Twitteren vagy a Google+-on.

Ez a múzeum már megszünteti a földrajzi távolságot, nem tesz különbséget szegény és gazdag múzeum között, a virtuális térben egymás mellé, egy kattintásnyira helyezi a műtárgyakat. Az alkotások tulajdonjoga a tárgyi és az online világban is továbbra a múzeumok birtokában van. A művek válogatását és digitalizálását az intézmények végzik, az online megjelenést és a nyilvánosságot pedig a Google és a felhasználók aktivitása, megosztásai biztosítják.

Egy virtuális múzeum építménye is eszközfüggő, hiszen léte csak online világban és megfelelő technikai feltételek megléte mellett lehetséges. Ez az eszközfüggőség, determináltság nem új keletű, hiszen például éppen a műalkotások esztétikai, és gyakran pénzben mérhető értékét is évszázadok óta a múzeumi környezet határozza meg. A múzeumba való bekerülés korábban egyben az elismerés felé vezető út végső szakaszát, a célba érést is jelentette egy művész számára. A művészet története során kevés irányzat kérdőjelezte meg a kiállított alkotások művészi voltát, csupán saját tárgyakkal szerették volna felváltani őket. A modern

kor kezdetét jelző avantgárd mozgalmak is elfoglalni és nem lerombolni akarták a múzeumot. Ennek legismertebb és legmegosztóbb példája a *Forrás* címet viselő hagyományos vizelecsésze, melyet Marcel Duchamp 1917-ben állított ki a New York-i Függetlenek Szalonjában. Duchamp ezzel azt szeretne volna kifejezni, hogy látogatónak el kell szakadnia a két hasonló dolog felismerésének vagy azonosításának kényszerétől, tehát egy addig ismeretlen műértelmezési módot szeretett volna megtanítani a nézőkkel a múzeum falain belül. Így tehát a vizelecsészére abban a környezetben elképzelése szerint már forrásként kellett tekinteni, ahogy a művészettörténészek is tették.

A múzeum persze nem csupán egy épület, hanem különös jelentőséggel felruházott intézmény is. Arthur C. Danto művészettörténész például rámutat, hogy a műalkotások fogalma szorosan összefügg a múzeummal, mely a művészet birtoklásán keresztül egyben a tekintély jelképe is. „A múzeum a hatalom szimbólumaként lépett be a modern köztudatba, nem pusztán egy olyan helyként, ahol esztétikailag lenyűgöző műalkotásokat lehet látni, valamint a mestereket tanulmányozni” (Danto 1995). Napóleon hódításaiból számos műkinccsel tért vissza, melyeket az általa létrehozott Louvre múzeumban állított ki trófeaként.

A világháló azonban már nem ismer ilyen, a hatalom jelképévé vált intézményeket. Ebben a környezetben egy felhasználó mind szabadabban dönthet az őt érdeklő tartalmak sorsáról, vagy maga is alkotásokat hozhat létre, így bárki szerzővé válhat, és műveit azonnal meg is oszthatja a közösséggel. A digitális fényképezőgépek elterjedése, majd mobiltelefonokba épülése megteremtette a lehetőséget, hogy korábban elképzelhetetlen mennyiségű képet tölthessünk fel az online galériánkba és ezen alkotásokat egyben meg is oszthassuk a közösséggel. Ezen környezetben a közösség véleményétől, facebookos like-jaitól függően egyes alkotók gyorsan ismertté válhatnak. Ebből következik, hogy a hagyományos múzeumok az online környezetben a honlapjukkal már képtelenek a hatalom szimbólumaként meghatározni önmagukat.

A múzeumok sokáig mostohagyermekként kezelték az online felületet, azon csupán létezésük halvány jelét adták. Tíz éve a múzeumok megszállottan igyekeztek tárgyak százait a képernyőre juttatni, kicsi, élvezhetetlen felbontásban. Most viszont már mélységükben is szeretnénk megmutatni a műveket. A múzeumok ezzel egyidőben mintha lemondtak volna arról az ígényről, hogy a képeiket szemlélni vágyók csak a falaikon belül tehessék ezt meg, és immár a világhálón is nagy felbontásban, körültekintő pontossággal teszik elérhetővé műalkotásaik egy ré-

szét. Nem tekintik már vetélytársnak az online környezetet. Megváltozott a szemléletük. Sokkal inkább úgy gondolják, ha valaki beleszeret egy alkotásba a világhálón, akkor élőben is meg szeretné majd tekinteni. Újra felfedezték tehát a reklámot.

A Google a közösségi média eszközeit felhasználva az egyes képekhez beágyazott YouTube-os videókat mellékel, melyeken művészettörténészek vagy kortárs művészek beszélnek az alkotásokról. Ezáltal igyekeznek megközelíteni a felhasználókat is, akik mindennapi életük során rendszeresen kapcsolatba kerülnek az egyébként szintén Google tulajdonában lévő videomegosztó oldallal. A művekről való párbeszédet biztosít a felhasználók között az Art Project Google+ oldala, mely 2014-ben 7.3 millió követőt számlál, és lehetőséget biztosít video chatre a múzeumok szakembereivel a Hangout rendszerben.

Az Art Project tehát már legkevésbé sem a hatalom szimbóluma, a múzeumlátogatás és művészettörténet tanulás még inkább közösségi, online formában is elérhető joggá vált, és annak ellenére, hogy a virtuális gyűjtemények mind egy vállalat szoftverkörnyezetében léteznek, senki sem vádolja mohósággal a céget, ahogy erre például Napóleon műalkotások iránt tanúsított attitűdjének során Danto rámutatott. Az Art Project így a hagyomány virtuális környezetbe való helyezésével éppen a tradíció megőrzését és művészettörténészek új típusának képzését szolgálja, hiszen a műveket valósághű ábrázolásban a képernyőn keresztül, a világ bármely pontjáról az eredeti múzeumi kontextusban tekinthetik meg a felhasználók, egyben megőrizve a jövőnek is ezen tereket.

Digitális demencia – digitális eszközökkel a felejtés ellen vagy mellett

Már többször tárgyaltuk a jelenséget, miszerint a fejlett országokban elterjedt az ubiquitous computing, vagyis a mindenütt jelenlévő számítástechnika jelensége. Ezt az új paradigmát Mark Weiser szerint az jellemzi, hogy a számítástechnika és a digitális eszközök oly módon beépültek a hétköznapi folyamatainkba, hogy már észrevétlenek maradnak, és úgy használjuk őket, hogy nem támasztunk ennek a ténynek jelentőségét, mivel egy automatizált folyamat részévé váltak. Weiser állításának alátámasztására analógiát is hoz, a minket körülvevő szövegeket már anélkül elolvassuk és értelmezzük, hogy tudatosodna bennünk az olvasás ténye (Weiser 1991).

Pierre Lévy az emberiség megegyezésén alapuló és a kommunikációt szolgáló szimbolikus produktumainak; a digitális szövegnek, képnek, hangnak a tárolásával kapcsolatban úgy látja, hogy a számítógépek hálózata, az internet önálló, automatizált entitásként létezik, és az emberiség közös, digitális memóriáját alkotja: „A digitalizált memóriák és a szimbólumokat feldolgozó számítógépes programok a világméretű kommunikációs hálózaton keresztül egyre gyorsabb összeköttetésben állnak egymással. [...] Attól a pillanattól kezdve, hogy egy információ megjelenik valahol a hálózatban, az összeköttetések révén azonnal elérhetővé válik. A digitális dokumentumok virtuálisan egy „hiperdokumentum” részét képezik, mely dinamikus, világméretű, folyamatosan gyarapszik, áttekinthető és átalakítható a [...] jelenlévő intézmények és egyének összessége által. Ha az automatikus feldolgozás és a számítógépes programok együttműködési képességét megszorozzuk [az internet] mindenütt jelenvalóságával és belső összekötöttségével, akkor a közös digitális memória képességét kapjuk meg” (Levy, 2008). Ezzel szemben Manfred Spitzer (2012) leegyszerűsítve azt állítja, hogy a digitális eszközök használata alapvetően nélkülözi a bevésődés folyamatát, és a memóriánk kiszervezése digitális demenciához, leépüléshez vezet.

A keresés alapú ismeretszerzés, a fogd és vidd magatartás Spitzernak ad igazat, hiszen nem biztosít bevésődött, stabil és hosszú távú tudást, ezért intézményi keretek között, az oktatásban új típusú, digitális írástudás elsajátítására lenne szükség. Ezen folyamat eredményeként az ösztönös felhasználóból tudatos lesz. A világhálón elérhető tudás szembeszökő jellegzetessége, hogy azonnal elérhető, illetve a digitálisan rögzített és szabadon elérhető művek valamennyi felhasználá-

lótól azonos távolságra vannak, így megszűnnek a tudás elérésében korábban szerepet játszó földrajzi kötöttségek, és a hozzáférés még demokratikusabbá válik, ezzel egy egyidőben azonban az ismeretek hitelességének ellenőrzése csökken.

A még néhány évvel ezelőtt is felhozott érvek, miszerint képernyőről való olvasás sohasem lesz azonos a papírról való olvasással, a könyv teste pedig metaforikus jelentőséggel is bír, a képernyőről való olvasás az eddigiektől eltérő stratégiát kíván, és egyben paradigmaváltó hatással bír mára már érvényüket veszítették. Tószegi Zsuzsanna a képernyőről való olvasás problematikájáról Anne Mangen kísérletére hivatkozik (2008): „Az interneten nem győzték idézni a kutatásvezető által nyilvánosságra hozott vizsgálati eredményeket, melyek tanúsága szerint a könyvolvasáshoz kapcsolódó mozdulatok, műveletek (a könyv kézben tartása, lapozás stb.) segítik, ezzel szemben a képernyős olvasáshoz kapcsolódók (egérkattintás, görgetés stb.) gátolják a figyelem összpontosítását. A könyv fizikai valósága, mozdulatlan szövege nyugalmat áraszt – ellentétben a képernyőn olvasható szöveggel. A képernyőről való olvasás során az olvasó nem érzékeli az olvasott mű fizikai valóságát és alkotórészeinek egészlegességét – ez bizonyosan újfajta gondolkodásmód kialakulását idézi elő” (Tószegi 2009). A képernyőről való olvasás terén azonban azóta paradigmatisztikus változás történt. Az új, e-tinta alapú, könyvformájú elektronikus könyvolvasók, már képesek betölteni a könyv szerepét, így kiküszöbölik a fent említett elidegenítő effektusokat, míg a táblagépek teljes multimédiás élmény nyújtanak. A képernyőjükről való olvasás most már motorikus gesztusaiban is megegyezik a papírról való olvasással, lapozunk, és hátradőlve, könyvnek látszó tárgyként kezeljük digitális eszközeinket. Hasonló változásról azonban még nem beszélhetünk a digitális szövegalkotás esetén. Mozgássorozata, a gépírás továbbra is távol áll a kézírástól (longhand writing), a kézzel írott szöveg digitálissá alakítása pedig az ubiquitous computing korszakára sem jellemző.

A digitális kultúra értékteremtő használatának képessége a digitális írástudás, mely széles regiszteren mozgó digitális eszközök hatékony használatát jelenti. Az ebből kimaradók egyelőre hátrányt szenvednek. Ahogy a kora-újkorban a latin nyelv olvasásának és használatának nem ismerete a társadalom túlnyomó részét kizárta bizonyos típusú párbeszédekből, jogokból és szolgáltatásokból, a digitális kultúra értékteremtő használatának képessége, pontosabban ennek a képességnek a hiánya a világ lakosságának java részét kizárhatja az információs társadalomból (Varga 1999).

Tévhit, hogy az internet mindennapi rutinunkban történő térnyerésének hatására olvasunk kevesebbet, ezért nincs szükség a könyv „haláláról” beszélni, azonban éppen megnövekedett információmennyiség kezeléséhez nem kaptunk kulcsot, meg kell tanulnunk szelektálni, olvasási prioritásokat kialakítani, ennek elmulasztása digitális demenciához vezethet. Gyakrabban szkennelünk, ugrálunk nyomtatott szövegekben is. Másképp olvasunk, a fókusz a képernyőn a bal felső sarokban van, azért ez a „legértékesebb hely”. Gyorsabban fogyasztunk tartalmakat, hisz a linkek hatására pillanatok alatt tovább ugorhatunk, türelmetlenné válnunk.

Az olvasási szokások mellett az írás módja is megváltozott, digitális környezetben tanulmányt sem úgy szerkesztünk, hogy egy gondolatfolyamot követek végig, linkeket, emlékeztetőket helyezünk el a szövegben, a részeket külön dolgozzuk ki, a Wikipédia szerkesztési elve is ez, a copy+paste, fogd és vidd magatartást pedig sokkal inkább egy kollázs készítésre mint ismereteken alapuló alkotásra hasonlít.

Az online felületek, keresők és közösségi tartalomlétrehozás recepciójának egyik közismert problémája, hogy ezen eszközök az oktatásban történő felhasználása még nem rendelkezik mindenki által elfogadott és egységes felhasználási stratégiával. Elgondolásunk abban gyökerezik, hogy a digitális eszközök használata, és az online elérhető tartalmak bevésoódése egy tanulási, intézményesített folyamat része kell, hogy legyen.

Ezen oktatási folyamat keretén belül a tartalom fogyasztóból tartalom létrehozó kell, hogy váljon, aminek elméleti környezetét a Web 2.0 biztosítja. Egy korábbi fejezetben már részletesen tárgyalt Web 2.0 környezete ugyanis korábban hegemónikus, szerkesztő és hivatásos kommunikátor központú paradigmával szemben radikális tartalom előállítási eltérést biztosít. Ezzel tehát megszűnik a web írásvédettsége, és nyílttá válik a megszólaló pozíciója. A legnagyobb kísértés, hogy az információcsere indításához, vagy a kommunikációs folyamatba való bekapcsolódáshoz, annak ellenére, hogy a Web 2.0 kontextusa technikailag determinált, nincs szükség jelentős, tanult technikai ismeretekre. „A Web 2.0 olyan új kulturális tudást teremtett, amely csak minimális kompetenciát és technikai hozzáértést vár el a felhasználtól, és [...] a médiatartalmak előállításában az embereknek korábban elképzelhetetlennek vélt tömege vehet részt. [Ennek következtében] megkérdőjeleződtek adó és vevő rögzített pozíciói, felülíródtak magán és publikus közti merev határok, és bárki számára lehetőség nyílt a

médiareprezentációra és az önreklámra a magukat mint kommunikációs struktúrákat kommunikáló zene- és videomegosztó portálokon (Gelegonya 2011).

Ha sikerült leküzdenünk azt a kísértést, hogy tanult technikai ismeretek nélkül használjuk a digitális eszközöket, és tartalom fogyasztóból tartalom létrehozóvá váljunk, akkor sokkal kisebb eséllyel szenvedünk majd digitális demenciától.

ARCHIVÁLÁS
SZABÁLYOZÁS
KÖZÖSSÉG
TEST
MÁSOLÁS
BLACKOUT-DAY
BIRTOKLÁS
DIGITÁLIS-KULTÚRA
DC++
ACTA
NAPSTER
SZERZŐI-JOG
MEGOSZTÁS
SZEKTÖR
RENDSZERÉZÉS
MEGFOGATATLAN
TORRENT
SHARE-A-LIKE

Az online publikációs környezet szabályozásának kérdései

Az online tartalom szabályozásának és kontrolljának igénye egyidős a világhálóval. A virtuális tér feletti ellenőrzésnek több dimenziója van. A diskurzus aktualitását az Egyesült Államokban 2011-ben elfogadott, majd időközben visszavont SOPA¹⁸, illetve az Egyesült Államok, Ausztrália, Kanada, Japán, Marokkó, Új-Zéland, Szingapúr, Dél-Korea és 22 Európai Unió tagállam, köztük Magyarország által is 2012 januárjában aláírt ACTA¹⁹ törvényjavaslatok adják. Fontos kiemelni, hogy az internet szabályozásnak további, globális dimenziói is léteznek. Ezek közül az egyik a világháló felett gyakorolt totális politikai kontroll, amire a recepció jellegzetesen Kínát, vagy Szíriát, mint az „Internet ellenségeit” hozza fel példaként (Berta 2009). A szabályozás körüli vita tárgyát képezi a morális tiltás is, mely a büntető jogi kategóriába tartozó (pedofil, rasszista, erőszakos) tartalmak terjesztését szankcionálja, illetve hangsúlyosak a biztonsági kérdések is (security issues) melyek a személyi adatok védelmétől a széles horizonton értelmezett terrorizmus elleni küzdelemig tartanak.

A felhasználók és a közösségi média vállalkozások, mint a Google és a Facebook vezetői azt állítják, az internet újrafelosztása – kolonizációja zajlik, míg a szórakoztatóipar és a kormányok szerint kétségbeesett kísérlet folyik, hogy virtuális, nem megfogható hordozójú műalkotások védelme révén biztosítsák, legyenek még hivatásos szerzők, aki hajlandók új szellemi termékeket létrehozni. Tartalomfogyasztás szempontjából figyelembe kell vennünk, amit a Web 2.0 részlete tárgyalásánál már részletesen is elemeztünk, miszerint a recepció konszenzusa szerint a Web 2.0 és közösségi média kontextusában a közösség mint szerző által létrehozott tartalom (tudás) javarészt a meglévő alkotások újrakombinálásán, tehát a mashupon és remixen alapul, és nem újak létrehozásán. A felhasználók által hozzáadott érték gyakran nem önálló alkotás, hanem véleménynyilvánítás, illetve megosztás. Egy történeti párhuzamot idézve elmondhatjuk, hogy a „Könyvtár teljes, és polcain a húszegynéhány ortográfiai jel valamennyi – bár nagyszámú, de mégsem végtelen – lehetséges kombinációja előfordul, vagyis mindaz, ami kifejezhető (és valamennyi nyelven megvan).” Borges 1941-ben megjelent, a *Bábeli könyvtár* című művében szereplő projekciót a diskurzus a mai napig az internet metaforájának tartja (idézi Sassón-Henry 2007).

¹⁸ Stop Online Piracy Act

¹⁹ Anti Counterfeiting Trade Agreement

Az online publikációs paradigmaváltás fontos momentuma. Elsötétítés és visszavonulás. SOPA, ACTA, HADOPI

2012 január 18-án elsötétült számos online oldal, bekövetkezett a Blackout Day. A közösségi média legnagyobb szereplői ezzel azt szándékozták bemutatni, milyen lenne az internet, ha az Egyesült Államok kongresszusa megszavazná a SOPA törvényt, mely példátlan szigort ígér az internetes tartalmak – az online kálózkodás elleni fellépésben. A tervezet a korábban bevett joggyakorlattal szemben sokkal szélesebb regiszteren határozta meg az üldözendő célpontokat, és szigorú szankciókat helyez kilátásba. A SOPA ugyanis teljes weboldalakat tiltott volna le abban az esetben, ha azokon bármilyen jogsértő tartalom jelenik meg, felhasználói forrásból, vagy csak linkelés szintjén. A felsőoktatás szempontjából ez oly mértékű szigort jelent, hogy egy tisztázatlan forrásból származó, az LMS rendszerbe feltöltött tanulmány elméletben egy oktatási intézmény teljes LMS felületének blokkolásához vezethet.

A pragmatikus meglátás az, hogy az ilyen tartalom pedig a közösségi média teljes horizontján megjelenhet, hiszen az új paradigma lényege éppen az, hogy a szolgáltató csupán a felületet biztosítja, és a felhasználók töltik fel azt tartalommal. Ha elfogadják volna a törvényt, akkor rövid idő alatt óriási számú eljárás indul a közösségi oldalak (lásd. Facebook), videó megosztó oldalak (lásd. YouTube), blogoldalak (lásd. Twitter), de még a keresőoldalak ellen is, (lásd. Google) hiszen azok valamennyi tartalmat belinkelnek, függetlenül attól, jogtiszta művekre mutatnak-e a hivatkozások vagy sem. Ezek ismeretében érthető az összefogás, mely a Google, Facebook, Yahoo és a hozzájuk csatlakozó Ebay, Amazon, valamint a legbefolyásosabb blogoldal, a Huffington Post, illetve a felhasználók százmilliói között jött létre, és az online felületen vívott küzdelem mellett erőteljes lobbitevékenységben is megnyilvánult. Az internetes koalícióval szemben az évtizedeken át politikai és anyagi tőkét halmozó a médiavállalatok, tartalomgyártók és szórakoztatóipari vállalkozások csoportja sorakozott fel. A felhasználókból és szolgáltatókból álló internetes koalíció erősebbnek bizonyult, az amerikai képviselők egymás után hátráltak ki a törvénytervezet mögül, majd a betervező végül vissza is vonta azt. A Blackout Day során a Wikipédián a tiltakozást 162 millió felhasználó olvasta, a Google lassította a keresést és kitakarta a logóját a cenzúrára utalva, a Facebookon pedig az alapító Mark Zuckerberg is megszólalt.

Időközben Európa is az online kontextus feletti hatalom gyakorlása körül kibontakozó vitára készül. A Magyarország által is aláírt, széles regisztert átfogó ACTA megállapodás a hamisított gyógyszerek és műszaki termékek kereskedelme elleni fellépés mellett a fájlcserét is szabályozni kívánja. Az egyezményvel kapcsolatos tárgyalások még 2007-ben kezdődtek, és a részletekről egészen eddig nagyon kevés szivárgott ki. Az eredeti törvénytervezet még tartalmazta a három do-bás elvét, melyet Franciaország már alkalmaz. Felelősségre vonta volna a szolgáltatókat a felhasználók által feltöltött vagy cserélt tartalom jogsértő volta miatt, illetve lehetővé tette volna a digitális eszközök (notebookok, telefonok, zenele-játszók) átvizsgálását a repülőtereken és más nyilvános helyeken a jogsértő tartal-mak utáni kutatás során. Az elfogadott törvény ennél megengedőbb, de to-vábbra is azt feltételezi, hogy a letöltők megvásárolták volna az általunk illegálisan beszerzett tartalmakat, így azok kifizetésére kötelezi őket. Fontos szempont az is, hogy a jogsértők adatait a szolgáltatóknak a jogtulajdonosok részére át kell ad-niuk. Ide kapcsolódik a tény, amit Tófalvy Tamás emel ki, miszerint az önszabályo-zásnak nincs szignifikáns múltja a magyar médiában, és a jövője is bizonytalan-nak látszik. Eddig ugyanis többnyire csak elszigetelt kezdeményezések voltak arra, hogy a sajtópiac szereplői saját kezükbe vegyék a tartalomszabályozást (Tófalvy 2013).

Mindennél szigorúbb az 2010-ben elfogadott francia internetes szerzői jogi törvény, melyet a szerzői jogok védelméért, illetve az interneten terjesztett szel-lemi termékekért felelős intézet, a HADOPI²⁰ terjesztett be. A törvény három do-básként híresült el, az ugyanis, akit háromszor tetten érnek, hogy szerzői jogvé-delem alatt álló tartalmakat illegálisan tölt le, büntetést kell fizetnie, illetve meg-vonják tőle az internetkapcsolatot is, azaz száműzve lesz az online világból. Be-börtönzik tehát örökre a tárgyi világba, ahonnan nem léphet többé át a virtuá-lisba.

Az Európai Parlament az ACTA kapcsán kiemelte, hogy a szankcióknak ará-nyosoknak, hatékonyaknak és visszatartó erejűnek kell lenniük. Az internet kap-csolatot pedig csak érvényes bírósági döntés után lehet végleg megvonni a fel-használótól, miután jogerősen megállapították, hogy valóban illegális tevékeny-ség zajlott. Az eredeti francia törvénytervezet lehetővé tette volna már a gyanú felmerülése után is az internetkapcsolat megszakítását. Ahhoz, hogy megértsük a

²⁰ Haute autorité pour la diffusion des oeuvres et la protection des droits sur Internet

jogalkotók egyértelműen alkotmánysértő javaslatait, egy pragmatikus szempontot kell figyelembe vennünk. Mint azt a következő példán látni fogjuk, egy-egy felhasználó, vagy szolgáltató elleni per évekig elhúzódhat, közben pedig újabb fájlcserező rendszerek jelennek meg. Az egyetlen elfogadható taktika a tartalomipar számára az automatikus, gyors és nagy kvantumszámban történő szankcionálás. Ez azonban egyáltalán nem garantálja, hogy azon felkészült és komoly informatikai tudással bíró szervezeteket is kizárják az online térből, akik az ipari méretű kalózkodásra rendezkedtek be.

Magyarország aláírta az ACTA törvényjavaslatot, és nálunk is tiltakozáshullám veszi kezdetét. Dajkó Pál (2012), hogy a törvénytervezet eljárásait úgy kell alkalmazni, hogy azok a jogszerű tevékenységeket, például az elektronikus kereskedelmet ne akadályozzák, valamint a felek nemzeti szabályozásával összhangban tiszteletben tartsák az olyan alapelveket, mint a szólásszabadság, a méltányos eljárás és a magánszféra védelme. „Vagyis ha egy országnak olyan szabályozása van (vagy lesz), amely pl. a magáncélú letöltést nem bünteti, mint például hazánk, akkor semmitől sem kell tartani, ugyanis a nemzeti törvény a magasabb rendű.” Talán egészen addig, amíg a nemzeti törvény e tekintetben nem harmonizálják – szigorítják.

A sikertelen jogi szankcionálás tradíciója és a fájlcsere technológiák

A sikertelen jogi szankcionálás hagyománya a millenniumig vezethető vissza. A leghosszabb szerzői jogi per per öt évig tartott, és a végén a LimeWire fájlcserező hálózat megállapodott a lemezkiadókkal és kártérítést fizetett. Habár a fájlcserezők az elmúlt évek során sorra elvesztették a lemezkiadók által indított pereket,²¹ folyamatosan új tartalom megosztási mechanizmusok jelentek meg. A Napstert és klónjait felváltotta a gyakran zárt csoport alapú DC++ hub rendszer, majd ezt követte a mai is domináns P2P rendszer, a torrent. A peer-to-peer vagy P2P paradigmában a hálózat végpontjai közvetlenül egymással kommunikálnak, központi csomópont nélkül. A rendszer így decentralizált és demokratikus.²² A torrent esetében a letöltési sebesség mértéke látszólag ellentmond a mindennapi

²¹ Ezek után kevés sikerrel legális szolgáltatássá alakultak, mint pl. a Napster, vagy a Kazaa, illetve eltűntek a színről, pl. Grokster.

²² A mechanizmus lényege, hogy a felhasználók gépein futó kliensek a fájlokat nem egészben, hanem szeletekben töltik le. A hatalmas hálózat valamennyi csomópontja megkeresi a hiányzó részhez a leggyorsabb kapcsolatot, és ezzel egyidőben ő is letöltésre ajánlja fel a már letöltött fájlszeleteket. A módszer különösen a nagyméretű fájloknál vált be, tehát ideális videók és zene továbbítására.

felhasználó eddigi ismereteinek. Minél keresetesebb ugyanis egy fájl, annál többen vesznek részt az elosztásban, ezáltal az elosztása gyorsabban megtörténik, mintha mindenki egy szerverről töltené le, a megszakadt letöltések pedig könnyen folytathatók. Emellett a közösségi oldalakon naponta szerzői jogokat sértő tartalomra mutató linkek milliói jelennek meg.

A legismertebb torrent oldal, a Pirate Bay, annak érdekében, hogy megvédje a fájlcsere-lőkö adatait, átalált a magnet link rendszerre, melynek lényege, hogy maga a fájl egyebek mellett nem tartalmaz tracker-címet, hanem egyenesen átirányít az első peer-hez, majd a többiek is ez alapján kapcsolódnak össze, így lehetlenné válik a fájlcsere-ben résztvevő személyek beazonosítása, és az internetszolgáltatók is csupán a nagy adatmozgást érzékelik.

Az ingyenesség filozófiája és a gyarmatosítási kísérlet szellemi alapjai

Az alkotások digitális formában történő rögzítése paradigmátikus változást hozott, a másolhatóság és megoszthatóság gyors és egyszerű mechanizmusát ismerte meg a világ. Az internet ezt a folyamatot tovább erősítette azáltal, hogy hatalmas felhasználó közössége révén a tartalomelosztás decentralizált rendszert mutatott be, az információ pedig valamennyi felhasználó birtokává vált. A közösségi média környezetben, amilyen a Facebook, YouTube vagy a Wikipédia, még az eddigi alkotói és kiadói folyamat is megváltozik, a Web írható/olvasható tulajdonságának köszönhetően a felhasználóból egyszerre lesz szerző, szerkesztő és kiadó is, átugorva az eddigi ellenőrzési mechanizmusokat. Az irodalmi és zenei alkotásokról, illetve filmekről való beszéd egyik megállapítása lehet, hogy a digitális tárhely korlátlanul válásával a felhasználónak mind nagyobb tartaloméhsége van, melyet csillapítani gyakran az új, szerzői jogokat teljes mértékben kikerülő technika eszközeivel képes.

A mai, tartalom-szabályozásról szóló vitát az teszi lehetővé, hogy az internet kontextusába nem épült be szervesen a szerzői jog kérdése. Az internet létrehozását és meghódítását egy radikális hasonlaltal élve az Európán kívüli területek meghódításához, majd az újrafelosztás igényéhez lehetne hasonlítani, ennek a következménye tehát az utólagos szabályozási kísérletek, törvényi rendelkezések nagy száma. Ezen szabályozási kísérleteknek pedig létezik egy olyan olvasata, hogy az online világ újragyarmatosítást követel az eredeti felosztásból kimaradt szórakoztatóipari óriások és államhatalmak az olyan, online környezetben létre-

jövő és megerősödő, majd a tárgyi világban is komoly befolyást szerző vállalkozásoktól, mint a Google, a Facebook, a kissé hanyatló Yahoo, az Amazon vagy az e-Bay.

Az alulszabályozottságnak konkrét történeti gyökerei is vannak: 1993. április 30-án a világhálót kifejlesztő CERN vezetői és Tim Berners-Lee bejelentették, hogy az általuk létrehozott hálózat és a hozzá kapcsolódó WWW technológia minden felhasználó számára ingyenesen hozzáférhető lesz és örökre az is marad. Ennek a kijelentésnek a radikális értelmezése szerint az online tartalom hasonlóképpen mindenki számára hozzáférhető és ingyenes kell, hogy legyen. A világhálóhoz hasonló Gophert 1990-es évek elején az igény hívta életre, hogy könnyebbé váljon a világ különböző pontjain lévő digitális dokumentumok elérése, azok téma szerinti rendszerezése és a felhasználók közti megosztása. A rendszer fejlesztői a CERN vezetőivel ellentétben nem zárták ki egyértelműen azt a lehetőséget, hogy a rendszer használatáért jogdíjat szedjenek. Így egy intézmény vagy szervezet sem akart időt és energiát befektetni és elkötelezni magát egy olyan hálózat mellett, mely szemben a kezdetektől az ingyenesség elvét valló világhálóval bármikor fizetős lehet.

Lessig szerint természetes, hogy kultúránk védi a szerzőket oly módon, hogy szerzői jogokat biztosít számukra. Ennél fontosabb azonban, hogy egyben szabályozza is ezen jogok korlátlan kiterjesztését, biztosítva, hogy a későbbi alkotókat ne korlátozzák a múltbeli kötöttségek. „A szabad kultúra nem olyan kultúrát jelent, ahol nincs tulajdon, ahogy a szabadpiac sem olyan piac, ahol minden ingyen van. A szabad kultúra ellentéte az «engedélykultúra» – egy olyan kultúra, ahol az alkotók csak a hatalmasok vagy a múltbeli alkotók engedélyével készíthetnek bármit”. Így a szigorú tulajdonjogi szabályozás hosszú távú kíméletlen következménye lehet a művekhez való hozzáférés korlátozása, ezzel együtt a kreatív alkotói folyamat meggátolása.

Felhasználói attitűdök

A BBC World Service 26 országban végzett felmérése alapján elmondhatjuk, hogy az internetelérést világszerte alanyi jognak és a szabadság eszközének tekintik, és nem szeretnék, ha a kormányok szabályoznák a világhálót.²³ Gyertyánfy

²³ http://news.bbc.co.uk/1/shared/bsp/hi/pdfs/08_03_10_BBC_internet_poll.pdf Utolsó letöltés: 2012. 02. 08.

Péter (idézi Pálvölgyi 2011) szerint az internet ellenőrizetlensége nem csupán filozófiai megfontolásoknak köszönhető. Azért segítik a terjedését a fejlett ipari országokban, mert úgy gondolják: az emberek közti munkakapcsolat, valamint a termékek cseréje is átkerülhet a világhálóra. Ettől az internet a gazdaság erős ágazata lehet és megnöveli a munkahelyek számát. Nem azért tehát, hogy demokratizmust és a szólásszabadságot erősítsék.

Nagy valószínűséggel konszenzus alakulna ki a felhasználók, a social média kulcsszereplői, illetve a tartalomipar között, ha a törvényjavaslatok élesen megkülönböztetnék az anyagi haszonszerzés céljából elkövetett kalózkodást az általános felhasználói attitűdtől. Az előbbit ugyanis mind a felhasználók, mind a szolgáltatók is elutasítják. Pragmatikus szabályozásra lenne tehát szükség, és a haszon alapú tartalomterjesztésre legális, a széles felhasználóközösség fizetési hajlandóságához igazodó rendszert kellene kidolgozni, és szabadpiaci alapokon, a kereslet-kínálat függvényében szabályozni. Világossá vált ugyanis, hogy a kormányok (már) az internet fölötti kontrollt (sem) képesek gyakorolni, ez ugyanis átkerült a vállalatok hatáskörébe. Kérdés marad tehát, hogy mikor ismerik fel a hatóságok, hogy a törvényi szabályozás körüli vitába a tartalomipari szereplők mellett a szolgáltatók, illetve a felhasználók választott képviselőit is be kellene vonni. A svéd kalózpárt²⁴ ugyanis már bejutott az Európai Parlamentbe, és jelenleg egy új paradigma alapján szerveződő online szerzői jogi szabályozást követel, ezzel teljesen új alapokra akarja helyezni a szerinte már elavulttá vált szabadalmi rendszert is.

(El)birtokolható információ és szerzői jog a digitális környezetben

Az internet és az online médiafelületek mindennapi környezetünkbe való beépülésével a világháló kontextusában létrejött, vagy az oda átköltöző alkotások természetéről szóló vita alapproblémájává vált a szerzői jog, és az a kérdés, hogy milyen értéket képvisel az a szellemi produktum, amely megfoghatatlan. Mind gyakrabban merül fel az állítás, miszerint az interneten napjainkban egyszerre figyelhető meg a tartalom, illetve a szellemi tulajdon alul- és túlszabályozottsága (Lessig, 2005). A probléma szorosan kötődik ahhoz a jelenséghez, hogy az alkotások digitális tárolása, a speciális informatikai ismereteket nem igénylő számítógépes környezet lehetővé tette a gyors kereshetőséget, könnyű másolhatóságot és minden korábbinál egyszerűbb megszathatóságot.

²⁴ Piratpartiet

Ebben a fejezetben arra keressük a választ, hogy a felhasználók hogyan viszonyulnak a digitálisan rögzített, és ilyen formában könnyen másolható, módosítható vagy törölhető tartalmak értékéhez. Munkánk során az a feltételezés vezérelt, hogy tárgyyszerű testük hiányában megfélelmeznek a digitális műalkotások termék voltáról, ami később a fizetési hajlam alulreprezentálásához vezet. Ezzel a jelenséggel egyszerre szembesül például a zeneipar, és a nyomtatott sajtó, mely a példányszámok jelentős visszaesésével kénytelen szembenézni. A digitális lét következménye, hogy a digitálisan rögzített zenért, filmekért, szövegekért felhasználók döntő többsége nem hajlandó fizetni, hiszen az online kontextus általuk érzékelt szabályai ezt diktálják számukra.

Vizsgálatunk során egy korábban már tárgyalt, paradigmaváltó jelenséget fontos tartanunk szem előtt. A 2000-es évek közepén határozott fordulat következett be publikációs rendszerünkben. Elterjedt Web 2.0, a közösségi tartalomlétrehozás. A bárki által szabadon írható világháló környezetében (read and write web) az évszázadokon át, hivatásos tartalomlétrehozó rendszerrel szemben új típusú tartalom előállítás - publikációs struktúra jelent meg. E gyors iramban fejlődő folyamatok eredményeként mára az élet egyetlen területén sem kerülhető meg az információtechnológia alkalmazása. [...] E gyors iramban fejlődő folyamatok eredményeként mára az élet egyetlen területén sem kerülhető meg az információtechnológia alkalmazása (Molnár 2012). A digitális kultúránk aktuális kérdését, milyen értéket képvisel az, ami megfoghatatlan egy olyan modellben vizsgálunk tehát, melyben a felhasználó egyszerre tartalomlétrehozó is, prosumer.

Digitális kultúránk kérdéskörének egyik korai, de egyben legteljesebb összefoglalását Mark Deuze (2006, 64) adja, amikor rámutat a jelenség együttes rendkívül tág vizsgálati horizontjára. Deuze a digitális környezet sajátosságának vizsgálatakor maga is idéz, munkánkban ezt az összegzést vesszük alapul. Az új média jelenségeit kutató Lev Manovich szerint (2001, 19) ma egy új médiaforradalom tanúi lehetünk. Ezen forradalom következményeként teljes kultúránk eltolódik a számítógépes környezetben történő publikálás, ismeret-továbbítás és kommunikáció felé. Ezen kultúrát különböző jelzővel (a Web 2.0 környezetében címkével) láthatjuk el. Pierre Lévy (2001) filozófus, internetes kultúrakutató cyberkultúrának nevezi, míg Manuel Castells (2001) szociológus, internetes kultúrakutató virtuális kultúrának.

Amikor az 1990-es évek közepén az internet a széles közösség számára is elérhetővé vált, majd mindennapi környezetünkben elterjedt és nélkülözhetetlenné vált a számítástechnika (ubiquitous computing) egy új témakör jelent meg a kultúráról szóló beszédben. Az új publikációs paradigmában az addig viszonylag a szűk szakmai réteg helyett, valamennyi felhasználó hirtelen érintett lett a szerzői jogok kérdésében. A probléma abból az egyszerű helyzetből indult ki, hogy a digitális környezet a nyomtatott könyv, a mozifilm és a lemez világával szemben a kulturális értékek új típusú terjesztésén és másolásán alapszik. A digitális környezetben az információk és így az alkotások is szinte észrevétlenül másolhatók, módosíthatók vagy terjeszthetők. Gyakorlati tapasztalat, hogy az interneten szinte valamennyi felhasználó már találkozott művekkel, oly módon, hogy az így megszerzett vagy befogadott szellemi alkotásokért nem fizetett. A problémát Róna András jogász, a *Szabad kultúra* című kötet magyar fordítója a fogalmazta meg: „Egészen a közelmúltig az átlagember nem kellett, hogy elmélyedjen a szerzői jog útvesztőjében, hiszen jellemzően nem rendelkezett nyomdával – esetleg hanglemezprésszel – vagy más többszörözésre alkalmas eszközzel. Az utóbbi pár évtizedben azonban a technika fejlődésével egyre többen váltak, váltunk a szerzői jog potenciális – ha mégoly jóhiszemű – megsértőivé” (Lessig 2005, 11).

A korábbi kulturális paradigmában, a nyomtatott könyv és lemez környezetében mindent, aminek értéke van, birtokolni, megvásárolni és eladni is lehet. Így az ötletek, a tudás és alkotások alapvetően azok tulajdonát képezik, akik létrehozták őket (Evering, Moorman 2012, 38). Ezen elképzeléssel szemben a digitális publikációs paradigmában, a hálózati kultúrában a birtoklást a megosztás aktusa váltja fel. Ezzel együtt megjelenik a diskurzusban a 'commons' fogalma, mely egy szociálkonstruktivista nézetet tükröz. A commons összefoglalva azt jelenti, hogy egy ötlet, tudás vagy alkotás egyszerre mindenkié és senkié (Lessig 2005). Mindennapi, tárgyi világunkban ilyenek a levegő, víz, a közterek és utak. (A föld például már nem commons) A kultúra környezetében ilyen a nyelv. Mindenki által használt, de senki által sem birtokolható (Evering, Moorman 2012, 38). A nyelv a közösség által létrehozott szabályoknak és tradíciónak engedelmeskedik, az egyének számára javasolt normákat tartalmaz, de lehetőség van eltérni ettől a szten-derdtől, de csupán olyan mértékben, hogy az ne tűnjön egyoldalú birtokolási kísérletnek.

Az alul- és túlszabályozás kérdésére kíván megoldást adni Creative Commons ideája. A Creative Commons egy olyan jognyilatkozat, melyet a szerző a digitális műhöz csatol. Ez a licenc megszabja, a befogadó mit tehet szabadon a művel, és milyen esetben kell engedélyt kérnie a szerzőtől. A származékos művek létrehozásának engedélyezésével megkönnyíthető a fordítások, feldolgozások létrejötte is, a Share-Alike opció pedig előírja, hogy az így létrejött művek is azonos engedély alá essenek. Az OSZK hivatalos blogja is, mely él a tartalomlétrehozás Web 2.0-ás eszközeivel, belevonva abba a közösséget is, ilyen licenc alapján működik.

A birtoklástól a megosztás paradigmája felé történő eltolódás a digitális környezetet leíró rendszerben jelent meg először. A digitális környezetet alapszinten az azt generáló és fenntartó szoftver törvényei határozzák meg. Az utóbbi két évtizedben az dollár milliárdokat generáló szoftverfejlesztési környezetben kialakult az ingyenes vagy nyílt forráskódú szoftver jelensége. A jelenség látszólag ellentmond az „aminek értéke van, birtokolni, megvásárolni és eladni is lehet” szabálynak, és a birtoklás helyébe a megosztás mozzanatát helyezi. A nyílt forráskódú szoftver nem csupán technikai természetében különbözik a profitorientált fejlesztésektől, de az új paradigma jellemzőit is hordozza, alkotói filozófiaként, politikai állásfoglalásként, a jelenlegi rendszer kritikájaként, társadalmi mozgalmaként vagy éppen forradalomként tekintenek rá. A nyílt forráskódú szoftver alkotói számára a jelenség egyszerre adhat választ a 21. század digitális kultúrájának azon kérdéseire, hogyan osszunk meg, kódoljuk, hackeljük, védjük, rendszerezünk, vásároljunk, adjunk el, énekeljük, játszunk vagy írunk. A szabad szoftver ideája a jelenben függetlenné vált a programozás kontextusától, és a művészetről, tudományról és társadalmi mozgalmakról való beszéd egyik alaptémájává vált. Nem csupán új retorikát hozott a beszédbe, hanem új szerzőijog-gyakorlatot, tulajdonfogalmat, kifejezési módot, politikai nézeteket és technológiáit kölcsönzött környezetünknek (Kelty 2004, 502).

A tudás megosztása Web 2.0-ás környezetében

A Web 2.0 és közösségi média a közösség által létrehozott tartalmon és annak megosztásán alapul. A korábban erős szerzői jog bomlása a tartalom virtuális térbe költözésével kezdődött. Ennek következményei: a másolhatóság, az azonnali terjeszthetőség megosztás útján és a remix. Digitális kultúránk egyik legaktuálisabb kérdése a megosztás, mely élesen szembe helyezhető a kultúra birtoklásával.

A digitális publikációs paradigma talán legfontosabb aktusa a megosztás. A már említett nyílt forráskódú szoftver mellett a közösségi oldalakon és blogokon történő információ publikálás, a chatelés, az online játékokban való részvétel, a Wikipédia szócikkek szerkesztése, a fájlcsere mind megosztás formájában történik. Az így megosztott tartalom már nem a felhasználó birtoka, hanem közös, a commons része. Annak ellenére, hogy valamennyi mozzanat a kultúra terjedését is biztosítja, a legnagyobb paradigmaváltó hatással a fájlcsere bír, ugyanis ez generálja az alkotások és ismeretek legszélesebb skálán és legnagyobb terjedelemben történő továbbítását felhasználók között, decentralizált módon.

Ahhoz, hogy közelebb jussunk a válaszhoz arra a kérdésre, hogy milyen értéket képvisel az, ami megfoghatatlan, először át kell tekintenünk a fájlcsere elméletét. Míg a nyomtatott könyv, lemezbe zárt alkotások környezetében a kulturális javak terjedése centralizált rendszerben történt, addig a digitalizált művek a hálózatok decentralizált szisztéma alapján terjednek. Ezzel együtt a terjedési sebesség is meghatványozódott. A számítógépes hálózat ugyanis átértelmezi a távolság és idő fogalmát, így azonnali megosztási lehetőséget biztosít. Ebben a paradigmában megszűnik a példányszám, egy alkotást egyszerre oszthat meg és tölthet le több-tízezer felhasználó. A fájlcsere tehát hálózatba kötött számítógépek rendszerében – az interneten – valósul meg, egy központi gép nélkül, a gyakorlatban valamennyi gép központként funkcionál, amikor egyszerre tölt le és fel adatokat. Ebben a rendszerben valamennyi résztvevő (gép) kijelöli azokat a fájlokat, melyeket meg kíván osztani, és egyszerre eléri mások fájljait, melyeket alapértelmezett módon replikál és továbboszt.

Tartalomlétrehozási folyamat és szerzőség Web 2.0-ás környezetben

Az új technológiák természete létrehozta az egyenrangú számítógépek közti kapcsolatot egy olyan demokratikus hálózat keretében, melyben nincs kiemelt vagy fölérendelt résztvevő. Nem létezik tehát már központi gép, mely az adatokat tárolja vagy ellenőrzi, az információ pedig már a felhasználók birtokában van. Az olyan közösségi média környezetben, amilyen a Facebook, YouTube vagy éppen a Wikipédia, még az eddigi alkotói és kiadói folyamat is megváltozik, a Web írható/olvasható tulajdonságának köszönhetően a felhasználóból egyszerre lesz szerző és kiadó, átugorva az eddigi ellenőrzési mechanizmusokat. A rendszer természete miatt az online fájlcsere/tartalomterjesztést a nagyszámú letöltő nem-

hogy lassítaná, hanem egyenesen gyorsítja. Az irodalmi művekre és zenei alkotásokra vonatkoztatva ezt a gondolatot, elmondhatjuk, hogy a digitális tárhelyek gyakorlatilag korlátlanul válásával, illetve a hordozható eszközök elterjedésével a befogadónak mind nagyobb tartaloméhsége van, melyet gyakran igyekeznek csillapítani az új, a szerzői jogokat teljes mértékben kikerülő technika. Látni fogjuk azonban, hogy a letöltött művek egy részét sohasem olvassa el vagy hallgatják meg a felhasználók. Ez a tartaloméhség gyakran gyűjtőszenvetéssel párosul, és mind több mű birtoklásának vágyához vezet. Ez lehet az alapja annak az attitűdnek is, hogy a felhasználó nem elégszik meg a hanganyagok online hallgatásával, melynek során az adott tételt, zenészámot – a hagyományos kiadó paradigma fogalmi apparátusát idézve – rádióadásként hallgathatja meg, azonban nem készíthet digitális, az eredetivel megegyező másolatot róla.

Felnőtt egy generáció, mely úgy érzi, az online elérhető szellemi tulajdon ingyenes. Az új kontextus alapvető jellemvonásai az azonnaliság, a populáris tartalom, és a „copy+paste” magatartás, továbbá szakadék tátong a digitálisan rögzített műalkotás és az azt hordozó test között. A legnagyobb különbség a valódi, a tárgyi világban testtel rendelkező, illetve a kézzel nem fogható, virtuális kulturális objektumok – műalkotások megbecsülése terén jelentkezik. A digitálisan rögzített, nullák és egyesek sorozataként létező műalkotások a mindennapi befogadó szerint még nem tartoznak azonos kategóriába a testtel rendelkező műalkotásokkal. Amíg fennáll ez a megkülönböztetés, addig egy múzeumi kép megrongálása vagy hamisítása törvényekbe ütközik, és a közösség megítélése szerint is elfogadhatatlan magatartás, míg az online művek másolása vagy letöltése nem vált ki hasonló reakciót.

A fentiekből következhet, hogy a digitálisan rögzített alkotásokért a felhasználók többsége nem hajlandó fizetni. Ha a tendencia nem változik, kevesen lesznek, akik kiadói rendszerben hoznak létre új szellemi alkotásokat, hiszen ezen séma szerint nincs, aki megfizesse a munkájukat, tehetségüket. Lesz azonban helyette számtalan, a Web 2.0-ás környezetben, ismeretlen szerzők által, kritikai és kiadói kontroll nélkül megjelent műalkotás és tudományos szöveg.

Milyen értéket képvisel az, ami megfoghatatlan?

Magyarországon és Koreában végzett kutatásunk keretében arra kerestük a választ, hogy milyen értéket képvisel a felhasználók számára a digitális kultúra. A két eltérő digitális kulturális környezetben szerzett adatokat szerettük volna összehasonlítani. Hipotézisünk az előző fejezet következtetése volt, miszerint a digitálisan rögzített alkotásokért a felhasználók többsége nem hajlandó fizetni, és számukra kevésbé értékes az, ami megfoghatatlan. Ennek következtében az illegális fájlmegosztás hatással van a szerzőkre és kiadókra, és így kevesebb mű jelenik meg kiadói rendszerben. A kulturális termékek piaca a digitális átállással azonban nem feltétlenül csökken. A hordozók (könyvek, lemezek) eladását egyrészt digitális művek egyelőre még kicsi, de mind nagyobb eladási rátája pótolja, és ezzel együtt előtérbe kerül az előadóművészet, és fejlődik a technológiai környezet, ami például az e-könyv olvasók, és a konvergens, szöveg, zene, kép és film megjelenítésére alkalmas okostelefonok és táblagépek elterjedését segíti elő. A fájlok ingyenes elérése tehát technikai eszközök eladását generálja, és gyakran ezen eszközök gyártói tartalom-előállítók is, így az eszközeladások finanszírozzák a tartalomlétrehozást és szélesebb körben történő terjesztést. Azok is hozzáférnek így a kulturális termékekhez, akik az eredeti költségek esetén ezt nem teheték volna meg. Az irodalmi művek kontextusában elmondhatjuk, hogy az ingyenesen és illegálisan letölthető e-könyvek megjelenése a szerzőket és kiadókat könyvbemutatók szervezésére készíti. Ennek (és a fájlcsere nagyobb közösségeket elérő rendszerre) következtében többen megismerik a szerzőt és munkáit. Kulturális környezetben pedig az elismertség gyakran kiegészíti a szerzők számára a műveik által generált bevételt. A csökkenő szerzői jogi szabályozás ily módon a kultúra erősebb társadalmi beágyazódásához vezet.

Saját kutatásunkban a digitális alkotásokkal kapcsolatos felhasználói magatartást és fizetési attitűdöket választottuk a vizsgálat tárgyának, és ezt kvantitatív eszközökkel vizsgáltuk. A kutatást a random módon kiválasztott egyetemisták és főiskolások körében végeztük el online kérdőív segítségével Magyarországon 2014. március 24-e és 26-a között. A kutatásban 103 fő vett részt. A kutatás nem volt reprezentatív, a megkérdezés alapfeltétele volt, hogy a válaszadók fogyasztanak kulturális termékeket online. Ők tehát olyan szakértői mintavételt jelentettek, mely a digitális kultúra kontextusával kapcsolatban az átlagnál tájékozottabb válaszadókat feltételezett. A digitálistartalom fogyasztó alapsokaság egy

olyan kisebb részét szeretnénk volna vizsgálni, amelynek sok tagját könnyű felismerni, ám mindet számba venni a gyakorlatban lehetetlen. A minta tehát a témában tájékozottabb csoportot reprezentál.

A megkérdezéshez alapul a legnagyobb koreai könyvesboltlánc, a Kyobo Sam nevű kezdeményezése szolgált.²⁵ Az Amazon 9.99\$-os áraival szemben a Kyobo 5 könyvet kínál 13.5\$-ért, vagyis 2,7\$-t kér könyvenként, tehát körülbelül 600 Ft-ot kell fizetni bármely tetszőleges kötetért. A Magyar Telekom txtr.hu áruházában a sikerkörnyvek és az kortárs magyar irodalmi kötetek átlagára 2000 Ft. Figyelembe véve, hogy 2013-as koreai egy főre jutó GDP 22,589\$, ami magyar 12,637\$-nak 1,78 szorosa²⁶, a koreai kezdeményezéshez hasonlóan Magyarországon így az e-könyvek akciós ára 340 Ft körül lenne.

Szembetűnő, hogy a magyar válaszadók mintegy 40%-a 340 Ft-os áron havonta 3-4 könyv legális letöltéséért fizetne, míg a jelenlegi 2000 Ft-os áron csupán 5%-uk vásárolna maximum egy kötetet. A válaszadók 10%-a azonban ilyen költségeknél magasabb összeget is szánnának vásárlásra, 10 könyvet is vennének, mivel nem kellene csak egy kulturális termék mellett dönteniük. Az attitűdökkel párhuzamban van a valóság is, jelenleg csupán 3-an vásároltak online e-könyvet. A válaszadók fájlcsere-lő hálózatról (illegálisan) olyan műveket is letöltenének, melyekről tudják, hogy sohasem olvasnák el őket. A magyar eredményeinek összegzéseként elmondhatjuk, hogy a résztvevő felhasználók szerint a profitorientált digitális kultúra érdekérvényesítő képessége gyenge, nem találnak számukra megfelelő modellt, melyben fizetnének az online tartalomért, és a megkérdezettek közül senki sem találkozott még a commons fogalmával, mely a közkincset képző tartalom ingyenes elérését biztosítja.

A tartalom tulajdonjogának szabályozása

A digitális írásbeliség nem csupán a kultúra megőrzését, hanem fejlődését is jelentheti. Az új jelenségek kapcsán egy egymást kiegészítő rendszer alakulhat ki, a mozi megjelenésével a színház sem tűnt el, csupán szerepe változott meg, a rádió megjelenése évtizedekig nem szüntette meg a lemezkiadást, míg az online sajtó a jelenben mindinkább a nyomtatott lapok kiegészítőjeként jelenik, amikor

²⁵ <http://sam.kyobobook.co.kr/sbweb/samclub/samclubMain.ink>

²⁶ <http://countryeconomy.com/gdp>

sebességét helyezi előtérbe. Az új médiumok tehát egymás szerepét nem oltják ki, hanem egymással párhuzamos befogadói dimenziókban élnek tovább.

Vizsgáljuk meg végül a diskurzusban gyakrabban szereplő, a szellemi tulajdon alulszabályozottságával kapcsolatos kérdést. Szakadék tátong a profit céljából, üzleti vállalkozások által létrehozott műalkotások, illetve a commons alkotó, és ilyen módon a tárgyi világban is általában ingyenesen elérhető, gyakran az adófizetők pénzén létrehozott objektumok között. Úgy véljük, hogy a két kategória eltérő megközelítésmódot igényel.

1. modell

Az első megközelítésben a kulturális örökség részét alkotó, commons jellegű, a közösség pénzén létrehozott alkotások szabad elérését kellene biztosítani. Horváth Iván (2004) szerint nem szabad korlátozni az adófizetőket abban, hogy hozzáférhessenek a közgyűjtemények anyagához, és ugyanígy, olyan alkotást pedig tilos közpénzzel támogatni, amelynek közvetítési jogáért az alkotó pénzt követel. Olyan irodalmi mű tiszteletdíjához se járuljunk hozzá közpénzzel, amely nem válhat ingyen hozzáférhetővé a virtuális könyvtárak polcain. Fontos lenne a commons alkotások népszerűsítése (hiszen nem a piac teszi), egységes és a technikai fejlődést (változást) követő formátumok használata.

2. modell

Ha profit céljából létrehozott online elérhető műalkotásokkal folytatjuk a sort, akkor elmondhatjuk, hogy a digitális létezésükből és a tartalombőségéből kifolyólag a felhasználók egy része a testük hiányából fakadóan súlytalannak tartja őket. Az alulszabályozottságból és a hackerek felkészültségéből fakad a másolásvédelem kudarca, mely két területen is megnyilvánul. A kiadók egyrészt képtelenek lépést tartani az új megosztási és másolási technikákkal, másrészt pedig a másolásvédelmet magukban foglaló rendszerektől elfordul a közönség, mely olyan közegben szocializálódott, melynek filozófiája szerint az online elérhető tartalmak minden esetben ingyenesek. A profit céljából létrehozott művek terjesztéséhez szükség lenne átfogó felmérésekre, melyek a fizetési hajlandóságot mérnék fel. Amennyiben az eredmények megnyilvánulnak a díjazásban, a felhasználók által

költött nagyobb számú kisebb összegek kompenzálhatják a jelenleg érzékelhető bevételkiesést.

Jelentős szerep hárul az oktatásra is. Be kell vezetni a tananyagba a szerzői jogokról szóló diskurzust, bemutatni a profitorientált és közösségi (commons) modelleket, hangsúlyozni különbséget. Mindezek természetesen szemléletmód váltással járnak, amit sokan nehézségnek tekintenek, de van azonban már jó gyakorlat, melyre hivatkozhatunk, az informatikai ismereteket önszántukból például teljes generációk elsajátítják annak ellenére, hogy számos operációs rendszert, jogszolgáltatást és kezelési módot kell megtanulniuk.

Irodalom

Anderson, Chris. *The Long Tail: Why the Future of Business is Selling Less of More*. New York: Hyperion, 2006.

Anderson, Nate. „Tim Berners-Lee on Web 2.0: "nobody even knows what it means".” *arstechnica.com*. 2006. 09. <http://arstechnica.com/business/news/2006/09/7650.ars> (hozzáférés dátuma: 2014. 01 17).

Arató, Krisztina, Nizák Péter. „Az Érdekérvényesítéssel foglalkozó civil szervezetek társadalmi beágyazódottsága Magyarországon.” *Civil Szemle* 9.2. (2012): 5-23.

Baber, Zaheer. „Engendering or Endangering Democracy? The Internet, Civil Society and the Public Sphere.” *Asian Journal of Social Science* 30.2 (2002): 287-303.

Bajomi-Lázár, Péter. Manipulál-e a média. *Médiakutató* 7.2 (2006): 77-95.

Benedek, András (szerk.). *Digitális pedagógia. Tanulás IKT környezetben*. Budapest: Typotex, 2008.

Benedek, András. *Digitális pedagógia 2.0*. Budapest: Typotex, 2013.

Benkler, Yochai. *The Wealth of Networks. how social production transforms markets and freedom*. New Haven: Yale University Press, 2006.

Berta, Sándor. *Az internet ellenségei*. 2009. http://www.sg.hu/cikkek/66176/az_internet_ellensegei. (utolsó hozzáférés: 2014. 02. 08.)

Bohman, James. „Expanding dialogue: The Internet, the public sphere and prospects for transnational democracy.” *Sociological Review* 52.1 (2004): 131-155.

Brown, Adam Robert. „Wikipedia as a Data Source for Political Scientists? Accuracy and Completeness of Coverage.” *Political Science and Politics* 44.2 (2011): 339-343.

Brown, Mark. „Google Art Project aims to shed new light on classic works of art.” *Guardian*, 2011. 01 01.

Burstein, David. *Fast Future: How the Millennial Generation is Shaping Our World*. Boston: Beacon Press, 2013.

Bush, Vannevar. „Út az új gondolkodás felé.” Sugár János (szerk.) *Hipertext + multimédia*, Budapest: Artpool, 1996. <http://www.artpool.hu/hipermedia/bush.html>. (utolsó hozzáférés 2014. március 4.)

Castells, Manuels. *The Internet Galaxy*. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Chaves, Elisabeth. „The Internet as Global Platform? Grounding the Magically Levitating Public Sphere.” *New Political Science*, 32.1 (2010): 23-41.

Coleman, Stephen, John Gøtze. *Bowling Together: Online Public Engagement in Policy Deliberation*. London: Hansard Society, 2001.

Cummings, Jonathan, Robert Kraut. „Domesticating Computers and the Internet.” *The Information Society* 18.3 (2002): 221-231.

Csepeli György, Prazsák Gergő. *Örök visszatérés? Társadalom az információs korban*. Budapest: Jászöveg, 2010.

Dahlberg, Lincoln. „The internet as public sphere or culture industry? From pessimism to hope and back.” *International Journal of Media and Cultural Politics* 1.1 (2005): 93-96.

Dajkó, Pál. „Értelmetlenek az ACTA-ellenes tüntetések.” *IT Café*. 2012. 02. 06. http://itcafe.hu/hir/acta_eu_magyarorszag_egyezmey_hishti.html (utolsó hozzáférés 2014. 8. 13.)

Danto, C. Arthur. „A remekművek és a múzeum.” *Magyar Lettre Internationale*, 19.4 1995: 42-45.

Deleuze, Gilles, Felix Guattari. „Rizóma.” *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Vilcsek Béla, Bókay Antal (szerk.), Budapest: Osiris, 2002. 70-87.

Deuze, Mark. „Participation, Remediation, Bricolage: Considering Principal Components of a Digital Culture” *The Information Society* 22.2 (2006): 63-75.

DiMaggio, Paul, Eszter Hargittai, W. Russell Neuman, John P Robinson. „Social Implications of the Internet.” *Annual Review of Sociology* 27.1 (2001): 307-335.

Dragon, Zoltán. „Mi vagy te, web kettes interaktivitás?” <http://www.dragonweb.hu/blog/mi-vagy-te-web-kettes-interaktivitas/> (hozzáférés dátuma: 2014. 01 17).

Eisenstein, Elizabeth L. *The Printing Press as an Agent of Change*. New York: Cambridge University Press, 1979.

Evering, Lea Calvert, Gary Moorman. „Rethinking Plagiarism in the Digital Age.” *Journal of Adolescent & Adult Literacy* 56.1 (2012): 35–44.

Facebook Newsroom. *Key-Facts*. <http://newsroom.fb.com/Key-Facts> (utolsó hozzáférés 2013. 11. 10.)

Fish, Stanley. "Plagiarism Is Not a Big Moral Deal". *The New York Times* 2014. http://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/08/09/plagiarism-is-not-a-big-moral-deal/?_php=true&_type=blogs&_r=0 (hozzáférés dátuma: 2014. 01 16).

Forgó, Sándor. „Az eLearning fogalma” Hutter Ottó, Magyar Gábor, Mlinarics József (szerk.) *E-learning*. (eLearning kézikönyv), Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 2005.

Garson, David. *Sampling*. Raleigh: David Garson and Statistical Associates Publishing. 2012.

Gelegonya, Edina. „Ez nem az a tizenöt perc. Önreprezentáció a YouTube-on, illetve az ehhez kötődő népszerűség működési mechanizmusa és hálózati kontextusa.” Kacsuk Zoltán, Vályi Gábor, Tófalvy Tamás (szerk.) *Zenei hálózatok. Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar korában*. Budapest: L'Harmattan, 2011: 93-107.

Gershuny, Jonathan. Web Use and Net Nerds: A Neofunctionalist Analysis of the Impact of Information Technology at Home. *Social Forces*, 82 2003, 141-168.

Green, Stuart P. "Plagiarism, Norms, and the Limits of Theft Law: Some Observations on the Use of Criminal Sanctions in Enforcing Intellectual Property Rights". *Hastings Law Journal* 54.1 (2002).

Greenfield, Susan. *Identitás a XXI. században*. Budapest: HVG Könyvek, 2009.

Habermas, Jürgen. „Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research.” *Communication Theory* 16.4 (2006): 411-426.

Habermas, Jürgen. *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest: Gondolat, 1971.

Hewitt, A. & Forte, A. *Crossing boundaries: Identity management and student/faculty relationships on the Facebook*. Poster presented at the ACM Special Interest Group on Computer-Supported Cooperative Work, Banff, Canada.

2006. <http://www.cc.gatech.edu/~aforte/HewittForteCSCWPoster2006.pdf> (utolsó hozzáférés 2014. 03. 24.)
- Horváth, Iván. *Egy műfaj halála*. 2004. <http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/hi.htm>. (utoljára letöltve: 2014. március 26.)
- Jensen, Jakob Linnaa. „Virtual democratic dialogue? Bringing together citizens and politicians.” *Information Polity* 8.1-2 (2003): 29-47.
- Kelty, Christopher. „Culture’s Open Sources: Software, Copyright, and Cultural Critique.” *Anthropological Quarterly* 77.3 (2004): 499-506.
- Kőfalvi, Tamás. *E-tanítás. Információs és kommunikációs technológiák felhasználása az oktatásban*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007.
- Leed, Eric J. „Elizabeth Eisenstein’s The Printing Press as an Agent of Change and the Structure of Communications Revolutions.” *American Journal of Sociology* 88.2 1982: 413-429.
- Lessig, Lawrence. *Szabad kultúra*. Budapest: Kiskapu Kiadó, 2005.
- Lévy, Pierre. „Az értelmiség új felelőse a kommunikáció korában.” *Információs társadalom* 10.4 2008: 8-11.
- Lévy, Pierre. *Cyberculture*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001.
- Lievrouw, Leah. „New Media and the Pluralisation of Life-worlds.” *New Media and Society* 3.1 (2001): 7-28.
- Lisowski, Tomasz. *The Beginning of the Typographical Era in Poland*. Seoul: Hankuk University of Foreign Studies, 2004.
- MacManus, Richard. „Web as Platform Mash-Ups.” Readwriteweb. 2005. 08. 17. http://www.readwriteweb.com/archives/web_as_platform.php (hozzáférés dátuma: 2014. 01. 16.).
- Mangen, Anne. „Digital fiction reading: Haptics and immersion.” *Journal of Research in Reading* 31.4 (2008): 404-419.
- Mann, Chris, Fiona Stewart. *Internet Communication and Qualitative Research: A Handbook for Researching Online*. London: Sage, 2001.
- Manovich, Lev. *The language of new media*. Cambridge: MIT Press, 2001.
- Mátay, Mónika. „Történészek Habermasról.” *Szociológiai figyelő* 3 (1999): 162-172.

- Mathes, Adam. „Folksonomies - Cooperative Classification and Communication Through Shared Metadata.” 2004. <http://www.adammathes.com/academic/computer-mediated-communication/folksonomies.html> (hozzáférés dátuma: 2014. 01 16).
- McCormack, Dermot. *Web 2.0: 2003-'08 AC (After Crash) The Resurgence of the Internet & E-Commerce*. Boston: Aspatore Books, 2002.
- McLuhan, Marshall. *A Gutenberg-galaxis – A tipográfiai ember létrejötte*. Budapest: Trezor Kiadó, 2001.
- Miskolczi, Csaba. *Képernyők (h)arca*. Budapest: HVG Könyvek, 2008.
- Molnár, György, Németh József. „A tanítási és tanulási technikák és módszerek formálódása a 21. századi változó világban” *Mesterek és tanítványok*. Budapest: BME. 2013: 9-24.
- Molnár, György. „Collaborative Technological Applications with Special Focus on ICT based, Networked and Mobile Solutions.” *WSEAS transactions on information science and application* 9.9 (2012): 271-281.
- Molnár. Pál. *Hálózatosodás és tanulás hálózati környezetben*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2013.
- N. A. *18-24-Year-Olds on Facebook Boast an Average of 510 Friends*. 2013. <http://www.marketingcharts.com/wp/direct/18-24-year-olds-on-facebook-boast-an-average-of-510-friends-28353/> (utolsó hozzáférés 2013. 11. 10.)
- N. A. *Creating and Connecting-Research and Guidelines on Online Social-and Educational-Networking*. National School Boards Association, 2007. <http://www.nsba.org/> (utolsó hozzáférés 2014. 03. 24.)
- N. A. *Félmillióval nőtt a Facebook tábora egy év alatt*. 2013. Mediameter.hu <http://mediameter.hu/kutatasok-elemzesek/mediameter-felmillioval-nott-a->
- Oberholzer-Gee, F., Koleman, S. „File Sharing and Copyright.” *Innovation Policy and the Economy* 10.1 (2010): 19-55.
- Ollé, János. *Online tanulási környezet*. XI. e-Learning Fórum. 2010. november 16. SZÁMALK, Budapest.
- O'Reilly, Tim. *What Is web 2.0, Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software*. oreilly.com. 2005. 09 30.

<http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html> (utolsó hozzáférés: 2014. 01. 14).

Orlovsky, Géza. *A digitális szövegkiadás helyzetéről vitaindító és javaslatok*. magyar-irodalom.elte.hu. 2004. <http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/og.htm> (utolsó hozzáférés: 2014. 01. 16).

Orsini, Lauren. *Facebook Shines Some Light On Its News Feed Algorithm*. 2013. <http://readwrite.com/2013/08/06/facebook-news-feed-algorithm-transparency#awesm=~okZW4IOF6UDHPA> (utolsó hozzáférés 2013. 11. 01.)

Ostrow, Adam. *13 Must-See Google Maps Mashups*. Mashable.com. 2007. 07. 11. <http://mashable.com/2007/07/11/google-maps-mashups-2/> (utolsó hozzáférés: 2014. 01. 16).

Pálvölgyi, Benedek. *Az internet és a szerzői jogok*. 2011. <http://www.felsofokon.hu/jog-es-kozigazgatás/2011/06/13/torvenyjavaslat-az-emberiesseg-elleni-buncselekmények> (utolsó hozzáférés: 2014. 02. 08.)

Rab, Árpád. „Digitális kultúra - digitalizált és a digitális platformon létrejött kultúra.” Pintér Róbert (szerk.) *Az információs társadalom*. Gondolat – Új Mandátum, Budapest, 2007: 182-201.

Rajagopalan M.S., Khanna V. K., Leiter Y., Stott M., Showalter T. N., Dicker A. P., Lawrence Y. R. „Patient-oriented cancer information on the Internet: a comparison of Wikipedia with a professionally-maintained database.” *J Oncol Pract.* 7.5 (2011): 319-23.

Roberge, Jonathan. „The aesthetic public sphere and the transformation of criticism”. *Social Semiotics* 21.3 (2011): 435-453.

Ropolyi, László. *Az internet természete*. Budapest: Typotex, 2006.

Saeed, Saima. „Negotiating Power: Community Media, Democracy, and the Public Sphere.” *Development in Practice* 19.4-5 (2009): 466-478.

Sassón-Henry, Perla. *Borges 2.0: From Text to Virtual Worlds*. New York: Peter Lang, 2007.

Shah, Dhavan, Nojin Kwak, Lance Holbert. „Connecting and Disconnecting with Civic Life: Patterns of Internet Use and the Production of Social Capital”. *Political Communication* 18.2 (2001): 141-152.

Spengler, Oswald. *A nyugat alkonya - A világtörténelem morfológiájának körvonalai*. II. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1994.

Spitzer, Manfred. *Digitale Demenz*. München: Droemer Knauer, 2012.

Surowiecki, James. *The Wisdom of Crowds: Why the Many Are Smarter Than the Few and How Collective Wisdom Shapes Business, Economies, Societies and Nations*. New York: Doubleday, 2004.

Szűts, Zoltán, Molnár György. „Advanced mobile communication and media devices and applications in the base of higher education.” *SISY 2014, IEEE 12th International Symposium on Intelligent Systems and Informatics*, September 11–13, 2014. Szabadka.

Szűts, Zoltán, Yoo Jinil. „A magyar civil crowdsourcing és crowdfunding jó gyakorlatai – Internetes közösségek új szerepben.” *Civil Szemle* 10.3 (2013): 31-43.

Szűts, Zoltán, Yoo Jinil. „A világháló nyitott természetéből fakadó civil diskurzus lehetőségei – A Facebook magyarországi civil nyilvánosságának vizsgálata.” *Civil Szemle* 10.4 (2013): 5-22.

Szűts, Zoltán, Yoo Jinil. „Digitális kultúránk aktuális kérdései. Milyen értéket képvisel az, ami megfoghatatlan.” *Információs Társadalom* 14.1 (2014): 110-117.

Szűts, Zoltán. „A blogfordulat.” *Figyelő* 56.2 (2012): 46-47.

Szűts, Zoltán. „A web 2.0 kommunikációelméleti kérdései.” *Jel-Kép* 1-4 (2012)

Szűts, Zoltán. „Digitális demencia – digitális eszközökkel a felejtés ellen vagy mellett.” *E-nyelvmagazin*, 2013.

Szűts, Zoltán. „Idegen tollak: A plágium.” *IPM*, 2013/1, 80-83.

Szűts, Zoltán. „Irodalmi hálózatok, hálózati irodalom - Az új publikációs paradigma és a közösség által létrehozott tartalom.” *Századvég* 18.3 (2014): 73-89.

Szűts, Zoltán. „Irodalom és medialitás - Az internetes publikációs paradigma és az online szövegek értelmezésének kérdései.” *Irodalomismeret*, 13.1 (2014): 84-88.

Szűts, Zoltán. „Közösségi média és WEB 2.0 alapú tanulási formák integrálása a felnőttképzésbe.” *EDU Szakképzés-, és környezetpedagógia elektronikus szakfolyóirat* 4.1 (2014): 37-45.

Szűts, Zoltán. „Szingularitás előtt – papír és képernyő között.” *Korunk* 3.10 (2014): 29-34.

Teclehaimanot, B., Hickman, T. „Student-Teacher Interaction on Facebook: What Students Find Appropriate.” *TechTrends* 55.3 (2011): 19-30.

Tófalvy, Tamás. „Média a törvényen túl? Önszabályozás a magyar írott médiában: előzmények, kontextus, lehetőségek.” *Médiakutató* 14.4 (2013): 85-95.

Tószegi, Zsuzsanna. „Az olvasás trónfosztása. Adalékok a könyvből, illetve a képernyő-ről való olvasás kérdéséhez.” *Könyv és nevelés*, 11.4. (2009). <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=1023> (utolsó hozzáférés 2014. március 4.)

Tsai, C-H., Guo, S-J. „Towards an Effective Online Collaborative Learning Environment: A Case Study on Traditional Classroom Instruction.” *The International Journal of Technology, Knowledge and Society* 7.5 (2012): 1-16.

Uslaner, Erick. „Trust, Civic Engagement and the Internet”. *Political Communication* 21.2 (2004): 223-242.

Varga, Barbara. „Manuel Castells és a McLuhan-galaxis halála.” *Jel-kép* 25.2 (1999): 59-74.

Virilio, Paul. *Speed & Politics: An Essay on Dromology*. New York: Semiotext(e), 1986.

Vooren, Van, C. & Bess, C. „Teacher Tweets Improve Achievement for Eighth Grade Science Students.” *Systemics, cybernetics and informatics*. 11.1 (2013): 33-36.

Weiser, Mark. „The computer for the 21st century”. *Scientific American* 265.3 (1991): 94-104.

Wellman, Barry, Annabel Quan Haase, James Witte, Keith Hampton. „Does the Internet Increase, Decrease, or Supplement Social Capital? Social Networks, Participation and Community Commitment” *American Behavioral Scientist* 45.3 (2001): 435-455.

White, Stephen. *The recent work of Jurgen Habermas: Reason, justice and modernity*. New York: Cambridge University Press, 1998.

Z Karvalics, László. „Információ, tudás, társadalom, gazdaság, technológia: egy egységes terminológia felé.” *Információs társadalom* 5.4 2005: 7-17.

Z Karvalics, László. Információs kultúra, Információs műveltség - egy fogalomcsalád értelme, terjedelme, tipológiája és története, *Információs társadalom* 12.1 (2012): 7-43.

Z. Karvalics, László. *Információ, társadalom, történelem*. Budapest: Typotex; 2003.

Ahogy a tanulási-tanítási környezetről folytatott vitákba, úgy a felsőoktatásról szóló diskurzusba is bekerült a felhasználók által létrehozott tartalom és közösségi oldalak problematikája. Ezzel egy időben a recepció lényeges kérdéseivé vált a megváltozott tanár-tanuló viszony, a hiteles források kérdése, illetve a tudás megszerzésének átalakult módja. A világháló mindennapi életbe való beépülésének következményeként radikálisan megváltozott az információszerzés, olvasás, tanulás mechanizmusa. Ennek következményeként a felhasználók részéről ma igény mutatkozik az ismeretek gyors megszerzésére. Az okok közé sorolhatjuk még az olvasási szokások átalakulását, az igényt és kényszert, hogy a tudáshoz minél gyorsabban férjenek hozzá, és a pragmatikus szempontot, miszerint az olvasókból lett felhasználók nagy része már nem nyomtatott, hanem online szakirodalmat használ, és nem könyvtárban, hanem a világhálón keres, és gyakran talál.

A kötet célja, hogy bemutassa és elemezze mindezen jelenségeket, melyek valamilyen módon a jelenben az egyetem fogalmához, az ott folyó tanulási, tanítási, és részben kutatási folyamatokhoz kapcsolódnak. Azért 2.0, mert a munka már címében deklarálja, a közösség által létrehozott tartalom, az online elérhető állományok megosztása és véleményezése az uralkodóvá váló paradigmává lehet és nagy valószínűséggel lesz.

ISBN 978-615-5075-23-0

